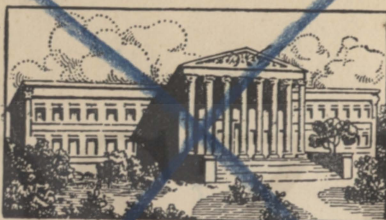

45971

COLEK

Lezárva Székelyi Károly

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

03651

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A JÖVŐ ISKOLÁJA

ELMÉLKEDÉSEK

IRTA

GAAL MÓZES

Országos Széchényi Könyvtár

Ára 2 korona 40 fillér.

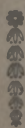
BUDAPEST, 1909. AZ ATHENAEUM IRODALMI
ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA,
VII. KERÜLET, RÁKÓCZI-ÚT 54. SZÁM.

A szocializmus története és tanításai

HARMADIK KIADÁS.

Irta: _____
Dr. (WOLFNER) FARKAS PÁL.

Ára füzve 2 kor.

Vászonkötésben 3 kor.

NIETZSCHE

UJDONSÁG! ✱

Az első mű Nietzschétől magyar nyelven.

Túl az erkölcs világán

(JENSEITS VON GUT UND BÖSE.)

H. Lichtenberger bevezetésével
fordította: VÁLYI BÓDOG.

Ára füzve 2.50 kor. ✱ Csinos kötésben 3.50 kor.

JÓ MAGYARSÁG

Tanácsadó a magyar nyelvtan és helyesírás kétséges eseteiben

IRTA: _____
KELEMEN BÉLA.

A JÓ MAGYARSÁG a magyar nyelvtan és helyesírás kétséges eseteiben nélkülözhetetlen tanácsadó. Ily eset pedig, mindnyáján tudjuk, igen sok van. Vagy ki nem akadt még fenn az ilyeneken: szabad-e az és kötőszó elé vesszőt tenni? hogyan kell írni: épen vagy éppen, keresztény vagy keresztyén, kunyhó vagy gunyhó stb. — Mindezekre a kérdésekre és száz hasonlóra megadja a választ Kelemen könyve, mely anyanyelvünknek **igazi kincsesbányája**. Kelemen könyve nélkül igazán nem lehet el magyar ember, magyar család. Szükséges mindenkinek, a ki magyarul helyesen beszélni és írni akar.

Csinos kiállításban ára kötve 3 korona.

A JÖVŐ ISKOLÁJA

— ELMÉLKEDÉSEK —

IRTA

GAAL MÓZES

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1909.

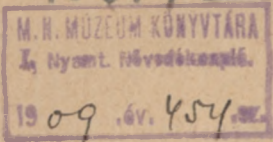

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

45971

Budapest, az Athenaeum r. t. könyvnyomdája

*Ezt a könyvet azoknak a szülőknek és
nevelőknek szántam, akik az ifju-
ságot okosan szeretik.*

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

A SZOCIÁLIS ÉRZÉS.

Országos Széchényi Könyvtár

nevelés kérdésének állandó napirendre tűzése örvendetes jelenség; valójában nem egyéb ez, mint a társadalom behatóbb vizsgálatának egyik szükségszerű következménye. Midőn a gondolkodó elméket az a kérdés foglalkoztatta, hogy azon, ami nem jó, miképpen kellene változtatni, reá kellett a figyelemnek térülnie a nevelés ügyére is. Hallottunk lesújtó kritikát, láttuk mai iskolánkat a vádlottak padján, a boncolóasztalon, felvetődtek egészséges, de utópiaízű kívánságok, itt-ott történtek bátor újítások, bár szűkebb keretekben, de kialakult, kiforrott, egységes formát még nem tudtak a reformokból alkotni, tömérdek a függő kérdés, sok a szertelenség, s bizonyára még jó idő el fog telni, míg a jövőnek iskolája, az alsó- és középfokú, épkezláb testet ölt.

Egy bizonyos: minden gondolkodó ember, aki neveléssel foglalkozik, a vajudás és forrongás emez időszakában keres valamit, ami megvalósítható a sok újításból s bizonyára az cselekszik helyesen, aki már most a meglevő keretek közé belevisz egyet-mást s útját egyengeti annak a kívánatos újnak, mely

a levegőben van s mely állandó megdöntéssel fenyegeti a most meglevőt.

En olybá nézem nevelésünk mai rendszerét, mint egy házat, melynek időről-időre új gazdái akadtak s a régi építésmóddal meg nem elégedvén, a háznak egyes részeit ledöntötték, azt újjal pótolták, de fundamentumát, mivelhogy szilárdnak ítélték, megbolygatni nem akarták. A latinnyelvű iskolát nálunk magyarnyelvű iskolává tették, az eleinte túlnyomóan humanisztikus iránytól lassankint a reális irány felé fordultak, a mostoha sorsban sínylődő testgyakorlást lényegesebb alkotó avagy inkább kiegészítő résszé tették, belevonták a művészi ízlés fejlesztését, kiküszöbölték mindenkire nézve kötelező voltából a gimnáziumokban a görög nyelvet s hova-tovább közelebb hozzák a középiskolát az élethez. Ennek nyilván szükségszerűleg s fokozatosan kellett történnie, mivel hogy minden újításnak szükségből kell kisarjadnia s mielőtt gyökeressé válhatnék, a régi gyökerek helyett új gyökereket kell a talajba eresztienie s az új gyökereknek mind mélyebbre kell a földbe hatolniok.

A fejlődés törvényének alá van vetve minden: élőlény, tenyészet, intézmény egyaránt. Az iskoláknak is simulniok kell az emberekhez, mivelhogy az emberek kedviért vannak; ha az emberek lelki szükségai változnak, az iskoláknak is ezt a lelki szükségletet kell szolgáltatniok, tehát módosulniok kell.

A hova-tovább mind erősebb hullámokat verő szociális kérdések belenyulnak a társasélet minden rétegébe, ezek elől kitérni, ezekről tudomást nem venni egyszerűen nem lehet. Annyi volna ez, mint elzárkózni attól a levegőtől, amely minket körülvesz. Az üvegburra alatt kevés levegő szorul meg, ez alatt

nincs élet s nekünk, akik az élet számára nevelünk, az iskola üvegburája alá levegőt kell bocsátanunk, meg kell ismertetnünk tanítványainkkal azokat az eszméket, amelyek reájuk készen várnak abban a társadalomban, melynek küzdő tagjai lesznek.

Nos hát, ismertessük meg nevelteinkkel a szociális érzést, neveljük ezt az érzést, csináljunk az új nemzedékből az élet küzdelmére alkalmas katonákat.

*

Mi is tulajdonképpen a szociális érzés?

Nem egyéb, mint érzése annak, hogy nem vagyunk egyedül a nagy mindenségben, hogy igen sok társunk van, hogy társunk a szó legnemesebb értelmében minden teremtetett lény, társunk minden ember. Ha valaki egy őserdőben eltévedne, fák óriásai vennék körül, vadállatok ordítása hallatszanék mindenütt, eltűnnék a nap világossága, úttalanná válnék az útja: egyetlen érzése a félelem volna, mindenkiben ellenséget sejtene s állandóan csak az a gondolat foglalkoztatná, hogy miképpen védekezzék. Ám, ha egy magához hasonló lénnel, egy másik emberrel, találkozna, aki melléje állana, mint társa, segítője, talán védelmezője: nemde a félelem helyét a megnyugvás érzése foglalná el, mivelhogynincs egyedül, van még más is hozzá hasonló, kinek vele közös az útja, közös a célja, védelemre szolgáló eszközei is hasonlóak, vágyai is hasonlóak. Valóban a félelem, a veszély hozták közelebb egymáshoz az embereket, a vágyak szabják meg az utat, amelyen haladunk.

Egyszer Erdély egyik aranybányájában jártam. Beültettek egy alacsony négyszögletű láda-féle teherkocsiba, eléje fogtak egy kiérdemesült, félig vak fehér

lovat s a ló húzta a földalatti sín páron a kocsit. Komor sziklák meredtek jobbra-balra. A föld alatti vizek sok helyütt csergedeztek, másutt állandóan szivárogtak, a sárga színű iszap odacsapódott a kerekekhez, a világtalan fehér ló térdig gázolt benne. Az oláh bánya-munkások éppen dinamittal robbantották az érckövet az egyik tárnában. Mennydörgésszerű robaj rázkódttatta meg a fülem dobját ; azt hittem, hogy fejünkre szakad a hegy. A bányász-mécses rőt fénye reá esett a bánya-munkások sápadt arcára, szinte hullaszerűek voltak ezek az arcok — s nekem még most is úgy tetszik, mintha látnám őket s érezném, mennyire közelállónak tartottam őket magamhoz. Éreztem, hogy nem vagyok semmivel sem több, mint ők, sőt kevesebb, mert ebben a földgyomorban őket otthonlevőknek, magamat idegennek tekintettem s úgy néztem rájuk, mintha fölöttem állók lettek volna. Nyilván a félelem érzése működött bennem, ez hozott közelebb embertársaimhoz : ez ébresztette bennem, mint kényszerítő szükség, a szociális érzést. Ugyanezekkel a bánya-munkásokkal más környezetben és más helyen szintén találkoztam, akkor felvették ünneplő ruhájukat, beültek a korcsmába, daloltak, ittak, ordítottak, késsel mentek egymásnak a szenvedélynek felgerjedésében : s én úgy éreztem, hogy távol állanak tőlem, nincsen közös félelmünk, közös vágyunk, nem szorulok rájuk.

Ha minden rendű és rangú szükségletemnek egymagam elég volnék a kielégítésére, ha tehát semmiben sem szorulnék más ember támogatására : akkor a szociális érzés merőben felesleges volna a számomra ; ámde reánk éppen tehetségünk korlátoltsága, erőnk elégtelensége, vágyaink és szükségleteink sokfélesége miatt az a sors vár, hogy emberek között éljünk,

másokra születésünk napjától kezdve halálunk órájáig reászoruljunk ; ruhánkat más szabja ki, más varrja meg, kenyérünket mások munkájának az árán kapjuk meg naponta, az esti világítás, az utcák tisztasága, az éjszakai nyugalom mind mások munkájának az eredménye. Valóban a sok szükséglet, amely napról-napra megnyilatkozik s a művelődéssel együtt számban és mineműségben szaporodik : az emberek ezreit, sőt százezreit és millióit mind szorosabb kötélekkel fűzi össze s minél nagyobb azoknak a száma, akik egymás munkájára vannak szorulva : annál intenzívebbnek kell a szociális érzésnek lennie, annál több embernek kell azt megértenie, hogy a szükségletek munkát kívánnak, a munkához ember kell s minél inkább fokozódik a szükséglet, annál több embernek kell dolgoznia és meg kell értenünk azt is, hogy a munkának ez a tömérdek fajtája mind együtt véve csupán egy célt szolgál s ez a cél nem egyéb, mint az életnek eltűrhetővé vagy éppen kellemessé tévése. Mert azt nem képzelhetjük el, hogy akadjon ember, aki szándékosan éhezik, szándékosan fázik, szándékosan választja ki télen a hideg vackot, nyáron az elviselhetetlen meleget ?

Az emberek millióit munkára a megélhetés kényszeríti, s mivelhogy e munka nélkül az élet nem volna élet : a munka valami megbecsülendő, valami tiszteletre méltó ; az olyan embert, aki dolgozik, hasznosnak és értékesnek kell neveznünk, sőt ennél többnek is : szükségesnek. A munkának mineműségét nem is kutatom, a munkát végezőket rangsorba nem állítom, közös névvel szükséges lényeknek szeretném elnevezni.

Magamról is azt tartom, hogy szükséges lény vagyok, semmi egyéb, csak ez. Van egy-két gondo-

latom, elmondom, vagy leírom, más emberek meghallgatják s hahogy helyesnek ítélik, elfogadják, akad, aki aszerint cselekszik, hasznát látja, tovább adja a szót, tovább a példát : s íme a gondolat munkát eredményezett, hasznos munkát. Elmegyek az asztalos műhelyébe, éppen egy ládát készít, csinos, alkalmas jószág, valaki annak igen jó hasznát veszi ; a lakatos új fajta zárókészüléket eszelt ki, ennek is hasznát veszik az emberek : s én úgy gondolom, hogy az asztalos ládája, a lakatos zárókészüléke, a gépészmérnök gépjének szerkezete s az írónak gondolata között van valami hasonlóság, közös bennük a *hasznosság* s mert ez így van, a munkálkodó elme és munkálkodó kéz olybá tűnik fel, mint az egyetemes nagy munkának az eszköze s minden ember olyan, mint a szükségletek és vágyak óriási műhelyében egy-egy munkás. Ha a munkának egyik fajtát kiveszed ebből a műhelyből, ez nem egyéb, mint megszüntetni egy szükségletet ; az egyetemes nagy munka szempontjából tehát nincs különbség munkás és munkás között, mert ezek csak részei a nagy egésznek.

Igy elmélkedem íróasztalom előtt s körülöttem zsi bong az élet. Akiket én abban az óriási műhelyben összefoglaltam s az egyetemes nagy munka közös kék-zubbonyával egyenlővé tettem, vajmi sokfélék az életben. Egy és ugyanolyan szerszám van a kezökben, a munka is, melyet végeznek, egy s ők maguk még sem érzik, hogy társak, a közös munkának érzése csak elmosódó vonásokban van még bennök, az eredmények aránya szerint különödnék el egymástól s a társadalom képe ma sem különbözik sok tekintetben annak a társadalomnak a képétől, amely ezelőtt ezer esztendővel volt. Amit akkor kasztnak neveztek, az

megvan ma is, csak nevet változtatott ; a rabszolga tipusa megmaradt, mert mindenkit bízvást rabszolgának nevezhetünk, akit a mindennapi kenyér vas-kényszerrel odaköt valamely uradalomhoz, melynek napszámért dolgozó munkása, valamely gyárhoz, mely munkája fejében megélhetését lehetővé teszi. A személyes szabadság s annak a lehetősége, hogy alacsony sorsából magát felküzdje, továbbá a törvény előtt más polgártársaival való egyenlősége tekinthetők annak a lépésnek, melyet a fejlődés, a haladás útján ezer esztendő óta az emberiség megtett.

Érezzük, hogy ezen az úton tovább is kell haladnunk, mert megállapodás az életben nincsen ; érezzük, hogy amiképpen a civilizáció millió meg millió ember közös munkájának az eredménye, azonképpen az civilizáció által teremtetett jólétből, vagyis a civilizációt előidéző munkának az eredményéből arányosabb részt kell juttatni a közreműködőknek. Látjuk, hogy a fejlődés nem tüntette el az emberek között levő nagy ellentéteket, mert ha egy helyütt lerombolta a választófalat, helyébe újat épített s míg a gazdasági, ipari, kereskedelmi fellendülés egyesek, sőt egész nemzeteket is magasra emelt, tömérdek embert kárhozottatott arra, hogy nemzedékről-nemzedékre csak a mindennapi kenyérért való harcnak nehézségeit érezze s a kultura áldását nagyon kis mértékben élvezze. Ez az aránytalanság, ezek a kiáltó ellentétek hívták életre a szociális küzdelmet s ezért ennek jelentőségét kicsinyelni : vakság, következményeit fontolóra nem venni : elbizakodottság, a benne rejlő igazságot tagadni : elfogultság.

Aki az ifjúság nevelésével foglalkozik, annak nemcsak a jelennek, hanem a jövővel is kell foglalkoznia ; midőn a nevelés célját kitűzi, látnia kell azt

a környezetet, amelybe az ifjú kerül, ismernie kell az emberek cselekedeteinek mozgató rúgóit, ismernie kell az eszméket, amelyek az elméket foglalkoztatják, különben bekötött szemmel küldi azokat az ifjakat a küzdelembe, akiket kötelessége lett volna erre a küzdelemre szellemi fegyverekkel jól felfegyvereznie.

Bele kell vinnünk a szociális érzést, még pedig a legtisztább és legnemesebb értelemben vett szociális érzést az iskolába. Sehol sincs olyan alkalmas talaj ennek az érzésnek az elplántálására, mint az iskolában.

Am légy apostol, önzetlen és fáradhatatlan, járd be az országot, a falvakat és városokat, legyen szavad az igazságnak hatalmas fegyverével teljes, sugározzék lényedből, világodjék ki cselekedeteidből a legnemesebb altruizmus: a milliók között tizedet nem találsz, aki hozzád csatlakozik, s teszi azt, amit te cselekszel, mivelhogy elméje megváltozott a te szavaidnak hatása alatt; azt mondják rólad, hogy magasztos igéket hirdetsz, elhiszik, hogy minden szavad igaz, meggyőződnek arról, hogy mai társadalmunk hibás alapon kóros irányban fejlődött, az emberszeretetnek csodaszép frázisait dobják ki a piacra, zsebredugják a dörgedelmes, viharos tapsokat érette: ámde cselekvéseikben maradnak a régiek. Az iparos munkáját a kiállításokon magasztalják, de a megdicsért iparossal egy asztal mellé nem ülnek le, mert az úri ember megveregeti az iparos vállát, de mielőtt kezét szorítana vele s egy asztalhoz melléje leülne: körülnéz, vajjon nem látják-e meg? A szociális érzésnek a magvát nem fogadja be az olyan talaj, amely egy emberöltőn át más magvak érlelésére volt berendezve.

Jerünk hát az iskolába, mert az iskola az igazi demokráciának, az igazi emberi érzések s az igazság

magvetésének a talaja. Itt kell megindulnia a munkának, amely hivatva lészen nagy idők múlva azt a lépést megtételni az emberiséggel s az egyes nemzetekkel a haladás ösvényén előre, az egyetlen nemes cél felé : hogy az emberek egymásban földi zarándoklásuknak a társait lássák.

*

Elöttem áll egy iskolának a képe. Az iskola itt van a fővárosban. A tanulók az iskolaév elején verődnek össze egy-egy kerületből. Nagyon vegyes társaság, éppen olyan, aminőre nekünk szükségünk van. Az a hatvan gyerek, kik az első osztályba iratkoztak be, hét-nyolc külön elemi iskolából jött. Egyiknek magasrangú hivatalnok az apja, a másiké törzstiszt, a harmadiké ügyvéd, a negyediké kisebb javadalmazású tisztviselő, az ötödiké kereskedő, a hatodiké iparos, van továbbá vasúti őr, rendőr, lámpagyújtogató, nap-számos a szülők között. Az arisztokráciát és a nagybirtokost nem számítva, csaknem mindenfajta úgynevezett társadalmi réteg elküldötte ebbe az iskolába a maga képviselőjét. Hasonlatos tehát egy villamos vasúti kocsizhoz, amelybe tizenkét fillér árán felszállhat mindenki, le is ülhet, ha van még hely : egymás mellé kerül a selyemblúz és a fejrevaló karton-kendő, a prêmes bunda és a báránybőrbekecs, az úr és a szegény ember, a római katolikus és az izraelita, a miniszteri tanácsos és a hivatalszolga.

Végignézek az osztályon ; csak a gyermekarcokat nézem. Ennél nincs nekem nagyobb gyönyörűségem. A figyelmes, a kíváncsi, a derűs gyermekarc mindig azt juttatja az eszembe, hogy milyen nagy és nemes feladat vár reánk nevelőkre, mennyi jót tehetünk, ha

a gyermekarcról nem űzzük el a derűt, ha állandóvá tudjuk tenni a figyelmet s tudásszomjja változtatjuk a kíváncsiságot. Valóban csak az arcok érdekelnek, a ruha egészen mellékes, az osztály átváltozik köztársasággá, a legtökéletesebbé, minőről csak álmodozhatik az igazságos lelkű ember, családdá lesz, melyben minden gyermek egyforma. Meg is kívánom tőlük, hogy egymást tegezzék, egymás iránt jóindulátúak legyenek, osztozzanak a játékban, a tanulásban, érezzenek közösséget minden dologban, amely reájuk az iskolában vár, ismerjék meg egymást az utcán, fogjanak kezét egymással, ha találkoznak, látogassanak el egymáshoz, nem parancsszóra, hanem a maguk jószántából. Akad közöttük olyan, akinek az apját jól ismerem, barátom is talán, de erről az én baráti összeköttetésemről a köztársaságnak tudnia nem szabad, magának a fiúnak is csodálkoznia kell azon, hogy az osztályban őt egészen olyannak tekintem, mint a többieket, büntetlenül nem tehet semmi büntetésre méltót, a dorgálásból, a dicséretből nem jut ki sem több, sem kevesebb neki sem, mint a többieknek.

Nézvén az osztályt játékaik közben, észreveszem, hogy két csoportra oszlanak, a kisebbik csoport a jobb ruhájúaké, a nagyobbik a kevésbbé jó ruhások csoportja. Nem tetszik nekem ez a dolog, összekeverem a csoportokat, biztatom, hogy mindenki vegyen részt, dicsérem az ügyesebbeket s azt kezdem lassankint tapasztalni, hogy a játékok vezetői a gyengébb ruhájúak köréből telnek ki, sőt egyiknek-másiknak testi ereje, ügyessége miatt bizonyos tekintélye lesz, rendelkező joga, a játék vágya közös, a rátermettség jogot szerez egyeseknek s az osztály szerveződik nem a szülők társadalmi állása, nem is a ruhák minősége,

hanem a testi ügyesség szerint. Az erősebb eleinte visszaél az erejével, de midőn látja, hogy e miatt megszegyenítem, erejét gyengébb társainak a védelmére használja fel és ez az, aminek minden nevelő szívből örvend. Az első év egymáshoz simította a gyermekeket, örvendenek, ha társaikkal találkoznak, meglátogatják egymást, főleg olyankor, ha betegek, elég egy intő szó a tanár részéről s íme, a jobbmódúak önkényt összerakják filléreiket s kifizetik a szegényebb sorsúnak a tandíját ; kirándulásainkon minden tanuló részt vesz, a költség kitelik az osztály emberségéből vagyis az osztály társas szelleméből, nagyon természetesnek tartják, hogy mindenkinek részt kell vennie a jóban is, megosztják egymással a hazulról hozott ételt s jobban esik nekik a falat, ha másnak is jut belőle. Meghívják társaikat a szülők beleegyezésével a nevőknapijára, a gyengébb ruhájú diák odakerül az úri asztalhoz a barátja mellé, nem éreztetik vele, hogy nem tartozik közéjük, reá ragad ebből az érintkezésből valami ügyesség ; az esetlen gyermek eleinte különösen érezi magát a szokatlan környezetben, el-elpirul, lesi a mellette ülőket, megtanul bizonyos társadalmi formákat, csiszolódik s a civilizációnak eme külsőségei egy előtte eddig ismeretlen világnak a polgárává avatják, nyer vele, anélkül, hogy belső értékéből vesztené.

És itt eszembe jut nekem egyik-másik tanítványom. Az egyiknek számadó juhász volt az apja, a másiké órásmester a szegényebb fajtából, a harmadiké csizmadiamester. Ezek a fiuk csütörtökön és vasárnap hivatalosak voltak a mi házunkhoz. Ma is látom lelkem szemeivel, hogy milyen óriási zavarban voltak az első két héten, a szót harapófogóval kellett belőlük kihúzni, az asztalkendőhöz nem mertek nyúlni, bátortalanul,

bár kifogástalan étvággyal ettek; idő multán megnyílt a szájuk, elhagyta őket a félelem, beszéltek szépen, értelmesen, összefüggően, ügyesek lettek, ki-pallérozódtak.

Ez a régi tapasztalat indította engem, hogy nevelésünkben e téren szintén megtegyem a kísérletet arra, hogy egyszerre több szegénysorsú diák kerüljön ebédre egy asztal mellé, hol tanáraik is jelen vannak. A mi új iskolaépületünkben ebédlőtermet terveztünk, ebben a teremben szegénysorsú tanulók tanáraik és igazgatójukkal együtt fognak ebédelni s az együtt töltött egy-két óra bizonyára fel fog érni szociális érzésük nevelése szempontjából tizszer annyi időbeli tanulással.

Mert reá kell igazságos lélekkel mutatnunk arra a nagy hiányra, mely eddigi tanításunkban és nevelésünkben annyira érezhető: a tanítványnak és tanárnak a tanítási órákon kívül ez idő szerint alig van érintkezése. Már pedig a szociális érzés nevelésének szempontjából ezt az érintkezést gyakorivá és feltétlenül áldásossá kell tenni. Én a magam részéről szívem egész melegével üdvözléném a szülői házat, ha ebben a munkában hathatós társa lenne az iskolának. Nem képelek erősebb kapcsolatot az emberek között, mintha a jövő nemzedék a gyermekkorban az emberszeretetnek a melegét érezi. Ha a jobbmódú szülők gyermekeiknek egyik-másik szegény tanulótársát meghívják ünnep- vagy vasárnap ebédre, nem abból a célból, hogy a szegény fiú egyszer jóllakjék, hanem azért, hogy az a szegény gyermek mintegy előkészüljön a társadalomban egykor reá váró szerep külső feltételeihez való símulásra: ennek óriási hatása lenne éppen a szociális érzés nevelésének szempontjából. Mindenekelőtt a

szegény tanulók szülei tartanak meg hálás emlékeztőkben azt a családot, amely gyermeküket a maga körébe fogadta, nem az irgalmasság és a szájalom nevében, mivelhogy nem alamizsna jellegével bír a meghívás, hanem az emberszeretet nevében; nem testi táplálék adása a cél, hanem a lelki táplálék, amely életet, amely hitet sarjaszt, bizalom magvát hinti el; aztán a szegény tanuló maga részesedvén a jótéteményben, érezvén annak áldását: mintegy kötelesség, úgy állana előtte a jövőben ennek a jótéteménynek továbbplántálása. Ez igazi jótétemény volna, mely senkit meg nem aláz, mindenkit felemel, maga a jótévő család is érezné áldásos hatását, mert ez a példa végtelesen nemesítőleg hatna gyermekükre, elhítené magvát annak az emberszeretetnek, amely nem pompáz szavakkal, nem vágyódik a nyilvánosság tapsaira, hírlapi nyugtázásra nem számít; ott volna az eleven példa a jobbmódú szülők gyermekére nézve, hogy miképpen kell embertársaink szívéhez közel férköznünk, minő lelki öröm megszerzése áll módjában a gazdagnak s hogy a jótétemény helye nem a bazár, virágkorzó, hangversennyel súlyosbított táncmulatás, hanem a szívek érzésének megmozdítása, az emberekkel annak az éreztetése, hogy egymáshoz közelebb kell jutnunk.

Ámde ami egy osztályra nézve helyes és megvalósítható, azt át kell vinni egy iskola minden osztályára; egy-egy intézet minden tanulójának éreznie kell, hogy hogy ők egy nagyobb egésznek a részei.

Kívánjuk, követeljük meg, hogy egy intézetnek minden tanulója vegyen tudomást egymásról, tegyük kötelezővé, hogy egymásnak köszönjenek: a kisebbik a nagyobbiknak. Akik mindennap találkoznak, azok

egymást megismerhetik. Ott vannak a játszótéren, találkoznak a közös kirándulásokon, gyönyörködnek egymás ügyességében a tornaversenyeken, együtt ünnepelnek, együtt vonulnak az Uránia-színházba, év végén közös értesítőben van a nevök, egy zászlóra esküsznek fel: érezniök kell tehát, hogy az iskola egészének ők mind alkotórészei, mindenik hozzájárulhat az iskola jó hírének emeléséhez s mindegyik lehet annak ártalmára. Ebből pedig az következik, hogy a közösség érzése minden egyes tanulónak ereje; a gyöngébb bizvást számíthat az erősebbnek a védelmére, a tanulásban kiváló odaáll a gyöngébb felfogású mellé, útbaigazítja; az osztályok között levő válaszfalak nem azt jelentik, hogy egy-egy osztály valamely intézetben külön világ, amelynek a másik osztályról tudomást sem kell szereznie; az idősebb tanuló nem azért erősebb, hogy a fiatalabb diákot megverje, az útból félretaszítsa, a jobb tanuló nem azért tanul, hogy gyengébb tanuló-társát kinevesse, kigúnyolja; a nagyobb diáknak nincs azért több szabadsága, hogy avval visszaséljen: hanem úgy teste ügyességével, valamint esze kiműveltségével hasznossá kell válnia társaira nézve.

Nekünk ebből az elvből kiindulva hirdetnünk kell az iskolában s nemcsak hirdetnünk, hanem meg is valósítanunk azt, hogy a felsőbb osztályok tanulói részt vegyenek az iskola jellemfejlesztő, nevelő munkásságában. Tapasztalatból tudjuk, hogy bárminő csekély munkát bízunk a tanulókra, azt nagy örömmel teljesíti. A táblatörtő diák büszke erre a tisztségre, az ablaknyitogató úgy megy az ablakhoz, mintha a világ legfontosabb munkáját végezné el; megesett, hogy egyik túlságosan buzgó legényke megbízás nélkül törölte le a hivatalos megbízott helyett a táblát s ez

sűrű könnyhullatás közepett panaszolta el a nagy jogi sérelmet, amely rajta történt.

Mivelhogy ez így van, használjuk fel tanítványainkat az iskola munkájában. A nagyobb diákokat bízzuk meg avval, hogy az udvaron játszó kisebb diákokat rendben kísérik fel, foglal kozzanak velök, mintha ifjabb testvéreik volnának, adjanak nekik jó példát, legyenek irántuk nyájasak, jóindulatúak. A nagyobb diák, ha szeretettel közeledik a kisebbhez, nagy ragaszkodást tud maga iránt ébresztetni, mert a kisebb fiú mindig a nagyobbak társaságát keresi, hévvel utánozza mindazt, amit a nagyobbiktól lát; a nevelésben tehát nem a kortársakat kell mintául odaállítani, hanem a nagyobb diákokat. E megbecsülhetetlen nevelőeszköztől nálunk mindeztideig szó sem volt, pedig csak kísérletet kellett volna e tekintetben tenni, s az eredmény meggyőzőtt volna mindenkit arról, hogy helyes nyomon indul. A szociális érzés nevelésének a szempontjából az alsóbb és felsőbb osztályos tanulóknak ilyenén módon való érintkezése elkerülhetetlenül szükséges. Nem képzelhetünk el szebb és lelket gyönyörködtetőbb látványt, mintha nagyobb és kisebb diákok vegyesen jászanak, vándorútra kelnek s a nagyobb diák testvéri szeretettel védi, oktatja, irányítja a kisebbiket. Azt a fáradságot, mibe az a nagyobb diáknak kerül, bőségesen megjutalmazza a kisebb diáknak ragaszkodása.

Láttam egy kis diákomat, aki napról-napra elkísérte kis testvérét az óvodába, megfogta a kezét, beszélgetett vele, búcsúzóul megcsókolta a kis gyermek homlokát. Ilyennek szeretném látni a mi középiskolai ifjuságunkat is, mert ebben találnám meg zálogát az egészséges jövőnek.

Családdá tenni az iskolát, oly eszmény, melyért lelkesedni nem szünök meg soha. A bizalmat kell uralkodó elvvé tenni, s az úgynevezett tekintélyt a maga hiányos vagy helytelen fegyelmező eszközeivel dobjuk a lomtárba, mint hasznavehetetlen ócskaságot. A kathedra félelme, a bizonyítványok holt betűi, a merő tanítás és feleltetés azért, hogy a kalkulust meg lehessen állapítani: másodrangú kérdések a nevelés munkájában. Öleljük szívünkhöz azokat, akiknek azt tanítjuk, hogy testvérünk minden ember, példaadásunk pecsételje meg tanításunkat, különben a kezünkre bízott ifjúság nem egyéb, mint egy akta, melyet évről-évre a hivatalos rovatok útmutatása szerint bizonyos kalkulusok bejegyzésével kell elintéznünk.

*

Vigyük el tanítványainkat játszani s maradjunk közöttük, míg játszanak. Tapasztalatunk nem lesz örvendetes, mert tanítványaink — főleg itt a nagy városban — nem tudnak játszani. Petyhüdt, kifáradt, koravén gyermekek ezek, akik gyerekes dolognak tartják a játékot, nem méltó már hozzájuk, kinőttek belőle, mielőtt a testedző játék igazi gyönyörűségét megismerték volna. Tanítsuk meg őket játszani, álljunk közéjük s mutassuk meg, hogy a játékból sohasem lehet kinőni, a játék, mely erősíti a testet, nem gyerekes dolog, hanem a legkomolyabb és legszükségesebb foglalkozás, tartozó kötelesség önmaguk iránt. Tanítsuk meg játszani a tömeget, hogy önmagukat fegyelmezzék, a munkaerőt felosszák, a szociális érzés nevelésének a szempontjából is fontos ez, mert a tömegek játékában érvényesülnie kell annak a rendnek, mely

az egyest az egyetemesnek alája rendeli. Az ilyen játékok szemmel látható példái annak, hogy minden egyénnek a maga helyét meg kell állania, azt a szerepet jól be kell töltenie, különben eredmény nincsen ; példát adnak arra is, hogy mindenki a rátermettsége szerint töltheti be az egyes szerepeket. Lehet valaki kitünő a matematikában, szavalhat elragadó szépen, fordíthat hiba nélkül latinból magyarra vagy magyarból latinra : azért a füleslabdát a kapuból nem ő fogja dobni, hanem az, aki ehhez a dobáshoz jobban ért. Az ilyen játékoknál nincs protekció, itt teljes demokrácia és a munkafelosztásnak hatalmas elve uralkodik. És ha előfordul, hogy egyik vagy másik diák hibás, beteges ambícióból olyan szerepet erőszakol ki társaitól, amelyet betölteni nem tud : a kudarc észre fogja téríteni s másodszor nem okvetetlenkedik ; ha viszont az történik meg, hogy az önző vagy türelmetlen természetű, mivelhogy ő egyénileg érvényre nem jut, tüntetően ki áll a sorból : beállítanak egy másikat a helyébe s a játék folyik tovább, mert az egyesnek az egyetemessel szembeszállani bűnhődés nélkül nem lehet.

Egytől azonban óvakodni kell : a vetélkedési szenvedély táplálásától. A versenyek túlzása vezet erre. Mindaddig, míg a verseny buzdítólag hat az ifjúságra, ösztönzi testi erejük és ügyességük fokozására : örömmel nézzük, de ha irígységet s ennek a nyomában gyűlölséget szít : akkor nem helyeseljük. Szoktassuk hozzá ifjainkat ahhoz, hogy a testedző játék mint egészséget, erőt, ügyességet gyarapító foglalkozás önmagáért is kívánatos. A versenyek nem az eredmények miatt kívánatosak csupán ; a kudarc a legyőzötteket további buzgóbb munkára serkentse, a diadal a győzőket

ne tegye elbizakodottá, a verseny nem végső cél, a verseny csak eszköz, végcél a testnek és szellemi tevékenységnek összhangzó fejlesztése. Ha egyik osztály tanulói legyőzik a másik osztály tanulóit, a győzők méltán örvidenek, de a legyőzöttekkel ezt utólag éreztetniök nem szociális érzés. Ezért nem tarjuk az erőbeli mérkőzések túlzását a nevelésben kívánatosnak.

Az ifjúság közös játékhöz a közös munkának kell járulnia. Ekkor nyílik alkalom arra, hogy a tehetséges tanulók társaikat a szellemi munkában támogassák. A szociális gondolkodásnak alapvetése ekkor történik meg, mert az ismeretközlés, a tanításnak készsége, a szellemi vagyonnak a közművelődés oltárára való önkéntes áldozása : elsőrendű kötelesség. Nyissuk meg jó korán ezt az utat tanítványaink számára, buzdító szavunk térítse őket erre az útra. A világos elméjű ossza meg társaival azt, amit könnyebb szerrel, agyának minden megerőltetése nélkül szerzett, mert az ismeret a közlés által még inkább megrögződik, mélyebb gyökeret ver, biztosabbá lesz. Mily szomorú és visszatetsző jelenség az, ha a tehetségesebb emberek ismereteiket féltékenyen őrzik, mintegy véka alá rejtik s valahányszor kevesebbet tudó emberrel találkoznak, szuverén megvetéssel tekintenek rá; ennek a csírája meg volt már a gyermekben, ott ült társai között az ilyen ember, kinevette őket, ha ügyefogyottan fejezték ki gondolataikat, ha tévesen fogták fel a dolgok lényegét, ha hibásan következtettek. Úgy hisszük, hogy az egyéni hiúságon s elbizakodottságon kívül a szeretetlenség is hozzájárult, hogy ilyené változzék s bizonyára másképpen fejlődött volna, ha gyermekkorában megértetik vele, hogy a szellemi kincsek értékét a

közlés sokszorozza értékében, s hogy az ismeretek szerzésében való társas közreműködés egyik jelentős nyilatkozata a jótéteménynek. Továbbá fontos abból a szempontból is, hogy az együtt tanuló ifjak egymás példáján okulva, türelmesebbek lesznek egymás iránt, munkára egymást serkentik, a haladás útján bizonyos közösséget éreznek s hamarább megértik azt a nagy gondolatot, hogy az emberi elme fejlődésére az egyének szellemi kincseinek nyilvánosságra hozatala volt és lesz mindenha a legnagyobb befolyással. Ebben a hatalmas szellemi munkában részint mint közreműködő, részint mint a szellemi munka eredményeinek élvezője : részt vesz minden ember, hogy tulajdonképpen az emberek arra vannak rendeltetve, hogy egymást tanítsák és egymástól tanuljanak : tanítani mást és tanulni mástól : egyforma gyönyörűség, ha célunk a művelődés, nem a magunk mutogatása, ha nem bámultatni akarjuk magunkat, hanem gondolatainkat feltárjuk s mások gondolatait meghallgatjuk okulás céljából.

Hadd gyűljenek össze tanítványaink az osztályban olyankor is, mikor nincs tanítási óra, állják körül a táblát, hallgassák meg társukat, gondolják át közösen a matematikai feladatot, olvassák közösen a jeles írók műveit, beszéljék meg, vitatkozzanak, ismerjék el, hogy egyik vagy másik társuk jobban a mélyére tekintett a kérdésnek, ne irígye legyen a többi, hanem nyíltszívű, őszinte hallgatója s buzduljon fel a példán, táplálja szívében azt a reményt, hogy egykor ő is taníthat mást s midőn ezt teszi : a társadalom, illetve embertársai iránt tartozó kötelességet ró le.

Az iskola falain kívül zúgó életről sem szabad az olyan nevelőnek megfeledkeznie, aki az életnek akar nevelni. Ebből az életből minél többet kell tanítványainkkal megismertetnünk. Nem lesz elég képeket festenünk arról a munkáról, amely az életben szakadatlanul folyik, hanem szemléltetnünk is kell, minél többet, hadd legyen a kép, melyet látnak, élő és gondolatokat ébresztő. A legtökéletesebb festett vagy faragott kép is elmosódik a cselekvő élet mellett. Induljunk felfedező útra tanítványainkkal, járjuk be a gyárakat, menjünk el kisebb műhelyekbe, nézzünk be egy-egy árucsarnokba, álljunk meg egy-egy épülőfélben levő nagy ház előtt, tekintsünk ki valamely gazdaságba, ereszkedjünk le a bányába, nézzük meg a könyvnyomtató műhelyt, mert bárhol vagyunk: iskolává léssen az a hely, s minden írott könyvnél könnyebben megérthető igazsággá az, amit a leghatalmasabb könyvből: az élet könyvéből olvasunk ki. Bemegyünk a gyárba. Száz meg száz embert látunk ott, mindenik dolgozik, céltudatosan, reggeltől délig, ebédutántól napszálltáig. A nyers anyagok raktárából indulunk ki s bejárjuk a gyár minden részét, csaknem szemünk előtt készül az az iparcikk, mely az árucsarnokban bámulatunkat felkelti ízléses, célszerű voltával. Látuk, hogy a kézkubonyos vagy ingujjra vetkőzött emberek miként rajzoltak, terveztek, miként faragtak, gyalultak, csiszoltak, a gépek miképpen zakatoltak, az anyag hogy öltött új és új, folyton tetszetősebbé váló formát, miként lett valami az emberi ész és kéz munkája által. Itt minden él, minden beszél, ide kevés magyarázat, csak jó szem és kellő figyelem kell. Ha levetnők úri kabátunkat s napról-napra bejárnánk ebbe a gyárba, kezünkbe vennők a szerszámokat s

mindennap tanulnánk a kipróbált munkásoktól, talán mi is meg tudnók csinálni, egyet azonban már most is a pusztá szemlélet útján el fogunk ismerni: hogy az a sok száz ember a nagy gyárban mind hasznos munkát végez s ehhez a munkához jobban ért, mint mi s hogy ezt a munkát kicsinyelnünk, kevésre becsülnünk nem szabad. És meg fogjuk értetni tanítványainkkal, hogy a sok száz ember, aki ebben a gyárban dolgozik, otthon feleséget és gyermekeket tart el munkájának a béréből, mindennap reggeltől estig dolgozik, merthogy kenyérre holta napjáig szüksége lesz, dolgozni fog mindaddig, amíg kezéből a munka szerszáma ki nem hull. Azokat az ízléses, célszerű tárgyakat, miket ebben a gyárban készítenek, széthordják mindenfelé s az emberek bebutorozván velök lakásukat, gyönyörködnek bennök.

Szabad-e a gyárnak munkásait alsóbbrendű lényeknek tekintenünk? Nem tisztesség-e kezét szorítani olyan emberrel, aki hasznos munkát végez, aki részt vesz az emberiség közös, nagy munkájában? Nem érezzük-e egy-egy gyárban, hogy valamint a lendítőkerék közli a többi gépeket hajtó kerékkel a munka végzéséhez szükséges erőt, úgy az emberek is szoros kapcsolatban vannak egymással, e tömörked kölcsönhatás és viszonyosság tartja össze a társadalmat, melynek fundamentuma a munka.

Az ifjú elméket alkalmassá kell tenni arra, hogy az ilyen közvetlen szemlélet után bennök akaratlanul is tisztelet ébredjen a tisztas munka iránt, hogy értékelvén az embereket, első kérdése az legyen: végez-e az illető hasznos munkát? Szükség van-e reá a társadalomban? Aki hasznos munkát végez, arra szükség van s akire szükség van, azt meg kell becsülnünk.

Elvisszük tanítványainkat egy gazdaságba. Az emberi munkának másik faját ismerik itt meg tanítványaink. Látják a termőföldet a maga tevékenységében, a rengő búzatengert, a haját hányni kezdő kukoricatáblákat, éppen kapálnak az emberek, amott a dohánykertész tisztítja palántáit, lecsípi a fattyúhajtásokat, a legelőn különféle fajtájú tehenek, amott távolabb juhnyáj legelész. Akad minden kéznek munka s mindennap új meg új foglalkozás. A mezők illata, a munkások vidám dala, az égen az úszó felhők mind csodálatos érzést keltenek a mi tanítványainkban. Érezni fogják, hogy közelebb jutottak ahhoz az ősi foglalkozáshoz, melyről a történelemben tanultak; az emberek millióinak foglalkozása ennek a képnek a keretében íme megelevenedik: a földet emberi munkával kell termésre kényszeríteni s e munkának az eredménye juttatja asztalunkra a mindennapi kenyeret. A városi gyermek elhalad a pékboltok előtt, látja a kifliket, zsemlyéket, kenyereket a pék szállítókocsiján s nem jut eszébe az a munka, amely a fekete rögből kihasította ezeket a kifliket. Most már szemtől-szemben látja s megérti annak a munkának a jelentőségét, melyet a földművelők végeznek. Kikről eddig csak »paraszt« néven hallott, azok előtte hasznos munkát végző emberekké válnak, tudja, hogy mit tesz: »verejtékkel keresni meg a mindennapi kenyeret«, mert megtanította rá a gazdák életének közvetlen szemlélete.

Az emberi élet tömérdek komplexumában így fűződik láncszemek módjára egyik munka a másikhoz, a termelők, elárúsítók, a fogyasztók, a fizikai és szellemi munkát végzők milliói egytől-egyig reászorulnak egymásra s mihelyt ennek a viszonyosságnak a lánca

megszakadna : az emberi tevékenység hatalmas gépezete nagyon tökéletlenül működne, mivelhogy a teljes összhang, a minden részecskében működő erők összessége kívánatos.

Ámde én még nem állok meg a szemléltetésnél, nekem több kell, beállítom az ifjút a fizikai munka műhelyébe, próbára teszem erejét, fejlesztem ügyességét, fokozom kitartását, hozzászoktatom türelemhez.

Kötelességévé teszem a falusi ember tanuló fiának, hogy a nyári vakáció alatt menjen ki a mezőre, kaszáljon, arasson, gyűjtsön szénát, rakja meg a szekeret, segítsen apjának abban a munkában, melynek gyümölcséből megadaték neki a mód arra, hogy tíz hónapon át tanulhasson. A mesterember fiától elvárom, hogy nézzen be apjának a műhelyébe, ismerje meg a munkának azt a fajtáját, becsülje is meg, próbálja is meg, sőt az iskolába is bevinném a műhelyi munkát, hadd tudjon gyalulni, faragni, apró tárgyakat összeróni a diák, tanulja meg a könyvkötésnek mesterségét, félig mulatságból, félig komoly szándékkal ; öltön munkás-zubbonyt a testére, ne féljen attól, hogy tenyerére reá ragad a csiriz, hogy bőre felrepedez, hanem örvendjen annak az ügyességnek, amelyre szert tesz, mert minden ügyesség egy-egy hathatós fegyver az ifjú kezében, minden készség juttatja őt bizonyos örömhöz, amely mások előtt ismeretlen. Aki egy-egy műhelyben dolgozott valaha, az más szemmel nézi az iparost, más szemmel az ipari munkát.

Nekünk, akik szellemi tevékenységre vagyunk utalva, bizonyos fizikai munkának az elvégzése időnkint valóságos jótétemény volna. Kérdezzük meg azoktól, akik nem hivatásszerűleg, de testgyakorlás céljából fát vágnak, esztergapad mellett dolgoznak,

kertészkednek : vajjon nem üdítő-e rájuk nézve az a néhány óra, amelyet így töltenek el hasznosan ? Mert ez alatt az idő alatt jobban pihen az agy, melynek lázas és szünet nélkül való munkája mindennél veszedelmesebb, mint bármely úgynevezett szellemi vagy társadalmi szórakozás alatt. Sokan kártyáznak s azt hiszik, hogy ez pihenés, pedig az idegélet a kártyázás alatt korántsem pihen, az órák hosszáig tartó ülés pedig határozottan káros.

Küldjétek műhelybe gyermekeiteket, hogy egyszer már megszűnjék az úri társadalomnak az a kóros felfogása, hogy a tanulni nem szerető fiut avval fenyegeti, hogy inasnak adja. Legyenek gyermekeink inkább jó és hasznavehető inasok, mint úri ingyenélők.

*

Megállok és tünődöm mindazon, amiket a szociális érzés neveléséről elgondoltam. Mi is lebeg az én lelkem szeme előtt ? Egy nemesen érző, okosan munkálkodó, egységes célra törekvő családnak a képe. Ennek a családnak kiszélesített keretébe beleillesztem azt az iskolát, mely lelkemben él, s amely talán nem valósul meg teljesen soha, de élni fog az én lelkemben mindig.

Akkor hát álom, édes, szép álom, melyet a jobbra sovárgó elme színes képben festett meg, hozzákapcsolódik, mintha tőle elválaszthatatlan volna. Jobbá és hasznosabbá tenni az újabb nemzedéket : íme, ez a célja a szociális érzés nevelésének ; ha jobbá lesz, akkor több szeretet, ha pedig hasznosabbá lesz, akkor több munka lesz a világon. Mindakettőre szükség van. A szeretet közelebb hozza egymáshoz, a munka előbbre viszi az embereket.

Egyet pedig érzek, oly régóta érzem ezt s olyan sok szívbeli szomorúsággal töltött el eddig is : jelszavak színes buborékait eregetjük a levegőbe, saját eszméink nagysága úgy reánk nehezedik, hogy a sok jó közül, mellyel a régi rosszat, elavultat az értekezleteken és ankéteken kegyetlen diadalmassággal agyonütjük : egyetlenegy sem akarunk vagy nem tudunk megvalósítani.

Nos hát, mi, akik neveléssel foglalkozunk, tegyük meg az első lépést, törjünk utat s az első lépést követni fogja a második, a harmadik. Vigyük be az iskolába emberszerető szívünk egész melegét s tegyük *családdá* azt, melynek legfőbb törvénye a felebaráti szeretet !

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II.

AZ ESZTÉTIKAI ÉRZÉS.

A görög nevelés alapelve a *kalokagatia*, hosszas ideig csak ennél a harmónikus fejlődésű népnél volt meg. A testi és lelki tehetségeknek összhangja valóban a legkivánatosabb cél lehet a nevelésben, de sem a rómaiak, sem a római műveltség középkori hagyományosai az első mesterek példáján nem indultak. Részint faji sajátosságok, részint égalji viszonyok, de leginkább a társadalmi elrendezkedés a nevelést háttérbe szorították, előbbre valónak tekintették a tanítást s minél tágabb köre lett az ismereteknek, annál mostohább sorsban részesült a testi nevelés. Míglen az újabb idők, nem is egészen száz esztendő ez az újabb idő, felszínre vetette a testi nevelés kérdését s ma már nincs iskola, amely elsőrangú feladatai közé ne sorozná a test nevelését. Mindazonáltal attól a görög eszménytől, melyből kiindultunk: még ma is távol állunk. Érezzük, hogy meg kell közelítenünk, mert lépten-nyomon szomorúan tapasztaljuk, hogy ifjaink az iskolából aránylag elegendő elméleti ismerettel kerülnek ugyan ki, de a szép iránt való érzésük fogyatékos; elhaladnak olyan jelenségek mellett, amelyek a szép

iránt kiművelt elmét gyönyörűséggel töltik el s ők
 ezt a szépet meglátni, benne gyönyörködni nem tudnak.
 Való igaz, hogy a természettudományi irány, amely
 hatalmas arányokban hódít mindenfelé, némileg el-
 téríti ifjainkat az esztétikai érzéstől és félő, hogy a
 gyakorlati szellem, hahogy az egész vonalon uralkodó
 lesz : nem elégíti ki egészen az embert. Hiányát fogja
 érezni annak a megnyugtató, felemelő, vigasztaló,
 sokszor megtisztító érzésnek, melyet a *szép* látása,
 megértése szül. A minket körülvevő jelenségek nem-
 csak hasznos voltukkal kíváncsiak nekünk, hanem
 szépségükkel is. A praktikus gazdaember a háza előtt
 pompázó nagy hársfát nem vágja ki, pedig abból
 egész télire tüzelőanyaga volna, hanem padot ró össze,
 a fa árnyékában elüldögél, gyönyörködik a fa virágá-
 nak kellemes illatában ; megtűri a fecskét az eres-
 alján, szereti az énekes madarakat ; vásárnaponkint
 felveszi ünneplő ruháját, bokrétát tűz a kalapja mellé
 s ha mindezt nem tehetné meg : lelkének hiányoznék
 a vásárnapi hangulata. A falusi asszony egyik büsz-
 kesége az, hogy a belső ház szép, rendes legyen ; az
 ablakra színes, gyakran hímzett függönyt akaszt, az
 asztalt hímzett abrosszal teríti le, tarka mázas vagy
 színes festésű üveg pohárba virágot tesz, nagy ünne-
 pekre a ház oldalát hófehérre kimeszeli, konyhájában
 a pléhedényeket fényesre megsikálja : mindezt nem
 praktikus, hanem a szép iránt mintegy veleszületett,
 avagy a látott példa nyomán belénevelt érzésből teszi.
 Nyilván tapasztalta, hogy az elhanyagolt ház, a gyom-
 felverte udvar és kert, a szennyes ruhájú ember, a
 rendetlen szoba kellemetlen érzést kelt a szemlélőben ;
 azt keltett benne is, s ez a kellemetlen érzés kényszeríti
 az embert arra, hogy nem praktikus szempontok sze-

rint is cselekedjék. A muzsika hangja kellemes érzéseket kelt a hallgatóban, ámde a cigány nem hegedül ingyen ; s bár a praktikus érzék azt mondja, hogy a pénzt lehet okosabb dologra is fordítani, az esztétikai szükséglet erősebb, s a pénzt odaadjuk a cigánynak, avagy elmegyünk hangversenybe, színházba, megnézzük a képtárt, felmászunk a meredek hegy tetejére, hogy élvezzük onnan a kilátást, nézzük a felkelő vagy lenyugvó napot ; jobban esik az ebéd, ha ízléssel van megterítve az asztal, jobb ízű az ital, ha külsőleg-belsőleg tiszta az edény, amelyből megisszuk. A szép iránt való érzék meg van mindenkiben, meg van ez iránt a szükséglet is s mert meg van : ezt az érzést nevelni, fejleszteni, tökéletesíteni s mindenekfelett nemesíteni kell.

Mit tehet a szép iránt való érzés fejlesztése tekintetében az iskola ? Gondolkozzunk ezen s térjünk ki olyan részletekre is, amelyeket látszólag nem hoztak kapcsolatba az esztétikai érzéssel.

*

Belépek egy iskolába, a folyosók elég szűkek, néhol sötétek is, sárgás színű olajfestékekkel vannak diákmagasságra bekenve praktikus szempontból ; lehessen lemosni, ne lássék meg rajta olyan hamar a piszok. Nekem ez a szín kellemetlen, bizonyára a gyermeki szem sem gyönyörködik benne. Egyfajta, tompaszínűre van festve a fal, rajta avatag, elkopott szemléltető képek, jók és gyarlók vegyesen, keretben nincsenek, megrojtosodott a szélük, egyik-másik középütt vagy a négy sarkában meg van törve. Az ablakfák üresek. Nekem úgy tetszik, hogy ez a folyosó rideg, nem hat kellemesen a szemlélőre, napot is ritkán

lát a tanuló, tűzfalak merednek az iskola udvarára, ezek pedig hasonlatossá teszik az iskolát egy nagyobb-szabású kőkalitkához, melyben a diák szomorú rab madár.

Ó adjatok a diákoknak tágas udvart, melyet lombos fák szegélyeznek, adjatok napsütötte folyosókat, legyen derű és kedvesség a folyosón, legyenek ízléses, nem pompázó, jól megválasztott színekből az egyhangúságot megbontó falfestések, tegyetek minden ablakba egynehány virágot, jóillatú, élénk színű, egyszerű virágokat, melyek gyönyörködtetik a szemet, bizony a szívet is. Ne féljetez attól, hogy a virágban kárt tesz a diák, sőt bízzátok rájuk e virágok gondozását, szoktassátok hozzá azokat, akik a virágokkal eddig durván bántak, hogy szeressék meg őket. Ez nem fog nehézséget okozni, mert a virágok terjesztik az emberek között a gyöngédebb érzéseket. Lám a durva, bárdolatlan falusi legény egy marék virággal kedveskedik annak, akit társául kíván választani, a halottak sírjára virágot ültetnek az emberek, az utcára sátoros ünnepeken virágot szórnak, a gyümölcsfák virágos pompáját a falusi ember édes örömmel nézi s a költészet leggazdagabb kincsesháza virágokkal van teleaggatva.

Miért száműznők mi a virágot éppen az iskolából, melynek egyik legszebb feladata, hogy nemcsak ismeretekben, hanem érzelmekben is gazdagabbá tegye az újabb nemzedéket? Az olyan iskolából, melynek ablakaiban, udvarán, előkertjében virágok pompáznak, a tanuló magával viszi a virágoknak a szeretetét, magával visz bizonyos finomabb érzékenységet; az alkotó természet e gyöngéd remekei mintegy társul szegődnek az esztétikai érzés nevelésében s néma

ajkuk figyelmezteti a tanulókat arra, hogy az élet nemcsak a hasznos dolgok nagy tárháza, hanem van benne ezer kedves apróság is, csak észre kell venni. A virágkereskedések büszke rózsái, karcsú liliomai, meleg égálj alól hozott pálmái nem nőnek a tanulók szeme láttára, de ezek a virágok az iskola ablakfájának faládikáiban itt nőnek, a gyermekek megfigyelhetik, belepillantanak a természet alkotó műhelyébe, nyomon kísérhetik a fejlődést magát . . . Vajjon nem ér-e ez többet, mint a herbáriumok holt múzeuma, a préselt vagy mesterségesen utána csinált virágok a maguk élettelenségével? Vigyük el tanítványainkat egy-egy parkba, uradalmi kertbe, ki a szabad természetbe avval a határozott céllal, hogy ne tanulják meg ezúttal csupán a fák, az exotikus bokrok nevét; hanem nézzék a képet, mely eléjük tárul, gyönyörködjenek benne s adjon mindenik számot arról, hogy mit látott s mi tetszett neki. Valóban még arra sem volnék kíváncsi, hogy miért tetszett, mert vajmi kevesen akadnának, akik meg tudnák mondani; ahhoz, hogy erre felelni tudjanak, kiműveltebb, fejlettebb ízlés kell. Ámde mi most éppen azon fáradozunk, hogy az ízlés fejlődjék és művelődjék.

Kirándulások alkalmával megfigyeltetném velők az eget, a felhők alakulatait, a felkelő és lenyugvó nap színes játékát s mindazokat a jelenségeket, amelyek az úgynevezett hangulatot szülik az emberben. A beszédessé váló természet a legnagyobb mester a szép iránt való érzés fejlesztésében, ehhez a mesterhez kell minél gyakrabban iskolába küldenünk tanítványainkat. A tavasz elején zuhogó hegyi patak, amely hév nyárban mint holmi keskeny ezüst gyíkcsocka kanyarog a virágos mezőn keresztül; a kopár, szürke

sziklatető, melynek oldalába kétségbeesetten kapaszkodik bele a csenevész kis cserje; a pásztorkunyhó a vén diófa tövében, amely reáborítja a szalmatetőre védő lombjait: mind, de mind beszélni fognak s ezt a beszédet megérti az ifju, ha gyakran érintkezik a természettel. Aránylag kevesen lesznek olyanok, akik gondolatokkal és érzelmekkel telítve megszólaltatják enlelkükben mindazt, amit a természetben láttak, mert ezek a költői tehetséggel megáldottak, ámde annál többen lesznek olyanok, akik a természetet érdeklődéssel, szeretettel nézik s tiszta, nemes gyönyörök kútforrásának tekintik. Az ilyen tanítványoknak nem kell óraszámra magyarázni Petőfi, Arany leíró költeményeit, mert lelkükben már megvan az a hangulat, melynek a nagy költők olyan mesteri kifejezést tudtak adni.

A természet megfigyeltetése mindennekefelett a mi fővárosi iskoláinkban égető szükség. A tűzfalak, az aszfalt és tenyérnyi udvarok gyermekei csak vasárnap látnak egy-egy darab kék eget a városligetben vagy a budai oldalon. Lelkükben az udvar és a játék fogalma a házmester durva rémalakjával van összekötve. Azért nézem én elszomorodva középiskoláinkat, amelyek bérházak tűzfalai közé vannak beékelve, s kérdezem: miért zárjátok el az ifjúságot az ő legigazabb, legjobb nevelőjétől: a természettől?

A közvetlen tapasztalat és megfigyelés után következik a látottaknak lerajzolása. A kézügyesség csak formális készség, melyet gyakorlattal meg lehet szerezni, de a megfigyelés s a megfigyelés eredményének papírra vetése lesz a művészet. A rajzoló kedv sok gyermekben van meg, az úgynevezett papír- és ceruza-pusztító korszak az írás és olvasás előtt dühöng a kis

gyermekeknél, de később a rajzoló kedv csak azokban marad meg, akiknek erre különös hajlandóságuk van. A művészi oktatásnak minden tanulóra ki kell terjednie, amennyiben a kézbeli ügyesség fejlesztése mindenkire egyaránt fontos dolog, de nagyobb célt csupán azoknak lehet kitűzni, akikben rátermettséggel van. Azt minden tanulótlól megkívánhatom, hogy az elébe adott mintát lemásolja, ez igazán csak a kéz ügyességének a dolga, nem kíván egyebet, mint gyakorlatot, de azt, hogy élő lényt vagy élettelen tárgyat, valamely előtte levő vidéknek a képét lerajzolja avagy lefesse : ezt csak a hivatottaktól várhatom.

A képtárak, a múzeumok látogatása akkor illeszkedik természetesen bele a művészi nevelésbe, ha ezt a természet megfigyelése megelőzte. Aki maga nem tud valamit jól megnézni, arra nézve a legremekőbb festmény avagy szobormű is olyan lesz mint egy talány, melyet nem tud megfejteni. A képtárak látogatásának jelentősége kettős : a művészi alkotásokban való gyönyörködés az egyik, a művészi alkotások megértése a második. Mind a kettőhöz elmélyedésre van szükség, mert a szokásos egy órai végigszáguldás egy-egy képtáron s a képek címeinek elolvasása, egy-két történeti adatnak odavetése csak valamicskével több a semminél. Válasszunk ki néhány műremeket, meséljük el keletkezésük történetét, beszéljünk a művészekről, értessük meg tanítványainkkal, hogy miképpen készül el pl. egy nagyobb szabású történeti festmény vagy genrekép s azután vigyük el a képtárba őket, állítsuk a képek elé s hagyjuk őket nyugton, míg mindenik jól megnézte.

Ha négy-öt képet így nézetünk meg velök, sokkal jobban hozzájárultunk szépérzékük fejlesztéséhez, mint

ha tíz képkiallítást futólag mutatunk meg nekik. Azok akik az ifjuság elől a nudításokat szeretnék elrejtteni, s bizonyos félelemmel gondolnak az ilyen képek hatására, hamis nyomon járnak. A formák szépsége, való igaz, nem fejetlen ízlésű embereknek való, de midőn a közvetlen szemléltetés már jóeleve hozzászoktatta az ifjuságot ahhoz, hogy a természetesben megtalálja a szépet, akkor komoly és okos vezetés mellett az ízlés sekélyessége nem fog felszínre kerekedni, ifjaink a mesterművek beható szemlélete közben a művészet nagy célját lassankint megértik, eszökbe sem fog jutni, hogy a valóban szép emberi test összhangzó képének láttára triviális érzelmeknek engedjenek. Hogy ez nálunk még ma is így van, tudjuk s okát éppen abban kell keresnünk, hogy a szép iránt való érzés fejlesztésére több nemzedéken át igen kevés vagy éppen semmi gondot sem fordítottunk. Az ízlés határozottan elsekélyesedett s legfőbb ideje, hogy ezen a minden tisztultabb ízlésű embert mélyen elszomorító állapoton segítsünk. Ha klimánk nem volna oly kedvezőtlen, még attól sem kellene visszariadnunk, hogy ifjaink a testgyakorlatot úgy végezzék, mint a görög ifjak annak idején. Az emberi test egészséges fejlesztése s a formák szépségének szemléltetése mai ruházkodásunk mellett csak tökéletlen. A nőket a divatnak ezerféle hóbortja és néha szertelensége, a csaknem oktalan hiuság reákényszeríti, hogy testük ép és természetes fejlődését mesterségesen megakadályozzák, az a kimerítő szellemi munka, melyet éppen a fejlődés legfontosabb időszakában végeznek, csaknem lehetlenné teszi, hogy erre is gondot fordítsanak. Ifjaink tornászása oly helyen és időben történik, hogy a test szép fejlődését csak kis mértékben segítheti elő. A

produkciós szertornázás ezt a célt éppen nem szolgálja, a játékok egy része csak bizonyos izmokat fejleszt s hahogy túlzásba megy át, még csak nem is egészséges. Hogy az újabb nemzedék szépérzéke a helyes irányba terelődjék: gyökeres reformokra volna szükség, mert tagadhatatlan, hogy nemzedékünk egy része testileg elsatnyult, azt is szomorúan kell tapasztalnunk, hogy a testi elsatnyulás együtt jár az ízlés romlásával. Köze van ehhez az irodalom s főleg a szépirodalom sok kóros termékének is, melyek a szenzáció hajhászásában vetélkednek egymással s olyan irányba terelik az olvasóközönséget, amely nem az igazi szépet, hanem az ideg- és sexuális élet ingerlését célozza.

Térítsük az ifjúságot vissza a szépnek az útjára, amely egyedüli célja minden igazi művészetnek. Az emberi test egyik leghatalmasabb, legtöbbször szereplő tárgya úgy a festészetnek, mint a szobrászatnak, tegyük ifjaink előtt kívánatossá, hogy testük szépen és arányosan fejlődjék, hogy tudjanak gyönyörködni az emberi test szépségében, a vonalak harmóniájában, hajlékonyságában, kellemében, anélkül hogy egyébre, mint a szépre gondoljanak. A testgyakorlás által rettentően kifejlesztett izmok, mint az atléták képein látjuk: korántsem keltik bennünk a szépnek érzetét, ám a szálás termetű, karcsú, arányos emberi test látása szemünknek jól esik, abban igazán gyönyörködünk.

A természet szemléletén kezdődő szépérzék-fejlesztésnek nem jelentéktelen eszköze a tájkép-festészet sem. Ifjaink javarésze úgy van a tájképekkel, hogy érzéketlenül halad el mellettük, a képnek nem fontos részei ragadják meg figyelmüket, gyakran beleállított emberi vagy állati figurák, ám a képnek a lelkét, a színek összhangját, a hangulatot magát, mely a festőt

e kép megfestésére lelkesítette : megérezni nem tudják. Pedig mekkora gyönyörűségtől esnek el! Hány tájképből szól hozzánk a festőművésznak mélabús sóhaja, a lüktető életnek, a napfénynek melege, a tavaszi estnek enyhe lehellete, a közeledő éjtszakának árnyéka, s mindezt nem érzi meg az, aki az eleven természettel magával nem állott soha szóba.

Állunk egy arckép előtt. Díszruhás magyar urat ábrázol, valamelyik megye közgyűlési terme számára készült. A fejletlen ízlésű embernek rendkívül imponál az aranyhímzéssel gazdag mente, a bogláros kucsma, a kard markolatának cifrája, de az arcot nem nézi meg. Pedig az arcképnél nyilván az arc a legfontosabb s első kérdésünk az : vajjon hasonlít-e ahhoz az archoz, melyet ábrázol? Kifejezi-e annak az embernek a lelkét, tudnak-e beszélni az arcnak a vonalai? Azt mondják-e, amit az élő ember arca kifejez, midőn uralkodó jellemvonásai nyilatkoznak meg? Ha mestermű az az arckép, akkor megszólal az olajfestékes vászon, beszél az alak, ha csak mesterember munkája, akkor villoghat a mentén a drágaköves gomb, menjünk tovább, mert ez nem tartozik a szépnek a birodalmába.

*

Vigyük el tanítványainkat az új országházba. Ezt a hatalmas műalkotást kívülről, belülről, jó távolságból nézzük meg. Láttunk sok nagy bérpalotát, hasonlítsuk össze ezekkel. Ébreszt-e bennünk egy nagy, négyemeletes bérpalota a nagy méretek bámulatán kívül egyéb hatást? Legfeljebb azt kérdezzük : hány millió koronába került? Hány család lakik benne? Mennyit jövedelmez a tulajdonosának, készpénzből vagy bankkölcsönből épült-e? A praktikus felfogás szempontjá-

ból mind fontos kérdések ezek, de a *szép* szempontjából másod-, sőt századrendűek. Az építész a tervet megcsinálta, mint száz egyéb tervet, az építési vállalkozó felépítette, mint száz más házat, sem az építész, sem a vállalkozó nevét nem tartja számon az emlékezet. Ámde az országház vagy a Mátyás-templom, a Szent István bazilika vagy a Szépművészeti múzeum építészei, midőn alkotásaikat tervezték: egy-egy nagy gondolatot, a *szépnek*, a fenségesnek gondolatát igyekeztek kifejezni avval a holt anyaggal, amely rendelkezésükre állott; midőn az épületet megnézzük, ez a nagy gondolat szól hozzánk s mi érezzük a gondolat fenségét, a *szép* hat reánk e művek szemléleténél, a *szép*, mely olyan sok formában, olyan sokféle eszközzel tud megnyilatkozni: a festék színében, a márvány vonalaiban, a szürke kövek összességének harmóniájában s minden egyes esetben az ember teremő agya szülte, onnan indult ki az erő, mely testet ad a *szépnek* s hivatva van arra, hogy az emberek, hahogy ki-művelt ízlésűek, ugyanazt a tiszta gyönyörűséget érezzék, mint maga a teremő művész, midőn benne a gondolat megfogamzott, teljessé vált s végül látható és kézzelfogható alakban kifejezésre jutott.

Midőn a műremekeket megmutatjuk tanítványainknak: szólaltassuk meg a bennük kifejezésre jutó gondolatot.

*

Akinek hallása és zenéhez érzéke van: taníttassuk zenére; akinek alkalmas a hangja énekre: tanuljon énekelni. Az ének- és zenetanítás, amely a görögöknél a nevelésnek igen fontos része volt, a mi iskoláinkban (értem főleg a középiskolát) nagyon mostoha sorsban

részesült. Sőt az ének- és zeneoktatással ma sem lehetünk egészen megelégedve, mert rendkívüli tárgy lévén, tanulóink egy része szívesen mellőzi, fontosságát kellően mérlegelni nem tudja, azt az időt, melyet énekre és zenére kellene fordítani, szívesebben eljátssza vagy egyéb szórakozást keres.

Pedig a zeneérzék fejlesztése még azokra nézve is, akik sem fogyatékos hallásuk, sem énekre alkalmatlan hangjuk miatt erre predesztinálva nincsenek, olyan élvezetek forrása lehet idővel, melynek hiányát sokszor és szomorúan fogják érezni. Meg kell értetnünk tanítványainkkal, hogy a hangok váltakozása által előidézett harmónia a szépnek újabb érzését kelti fel bennök, amely hatásban erősebb, maradandóbb mint bármely más művészi szép. Eszembe jut, mikor katona voltam s fárasztó hadgyakorlataink végén lábamat jóformán csak vonszoltam, megszólalt a rézinstrumentos katonazenekar s én, aki sohasem tudtam a zenei szépnek, a hangok összhangjának értelméig jutni, éreztem valami felvillanyozó erőt, láttam társaimon a hatást, lábuk ruganyosabban feszült ki, tartásuk délcegebb, arcuk derültebb lett. Pedig ez csak a katonabandának tarka-barka egyvelegű játéka volt. Azóta egy-két magas színvonalú hangversenyt hallgattam végig, Beethoven hatalmas zenei lángelméjének alkotásai szólottak hozzám, a merőben laikushoz, s elnéztem zeneértő hallgatótársaimnak az arcát, az a tiszta, tudatos gyönyörűség, mely arcukról visszatükröződött, megtanított engem is arra, hogy milyen szegény vagyok én hozzájuk képest. Ime egy egész világ záródott be előttem, egy világ, melynek tiszta és nemes örömei vannak, érzelmeket hullámoztatók, fájdalmat elzsongítók, tüzet gyújtók. Beszéltem embe-

rekkel, akik igen fejlett zeneértelműek s azok hévvel, meggyőzően magyarázták, hogy kellő vezetés mellett mindenkit részesévé lehet a zenei élvezetnek tenni. És én megadással hajtom meg a fejemet s megerősödik bennem az a szándék, hogy ifjaink zenei érzékét a magam kárán okulva nagy gonddal fejlesszem.

Ha az egyetemi tanulmányok céljából a fővárosba tóduló ifjúságnak jelentékenyebb része nagyobb gondot fordított volna a középiskolai évek alatt arra, hogy zenei érzékét művelje: a nehéz studiumok közepette megnyugtató pihenést, üdülést keresne abban a szépben, amely a mesterek műveiből szóla hozzá. És kevesebb volna azoknak az ifjoknak a száma, akik a kávéházak kártya-asztalai mellett izgatottan, sápadozva, erőt, egészséget, ifju kedvet rombolva, fél éjszakákat töltenek és szaporítják a koravén, petyhüdt, nagy célokért küzdeni nem tudó fiatalok számát.

Az ifju lelket szárnyalóvá, az elmét munkára alkalmassá, az életet szebbé és kíváncsabbá teszi a zene, amely nem az ebédelő, vacsoráló avagy tivor-nyázó társaságok szórakoztatását, hanem az igazi *szépnek* szolgálatát tűzi ki céljául.

Főleg a klasszikus zenének művelését tartjuk fontosnak, ez a legtisztább és legmélyebb forrás, amelyből igazi és kiapadhatatlan gyönyörűség meríthető. Keressük fel ezeket a forrásokat, vigyünk el a zene iránt fogékony tanítványainkat nagyobb szabású hangversenyekre, vigyünk el operai előadásokra, mert a jól interpretált mesterművek nevelő hatása megmérhetetlen. Egy-egy ilyen nemes élvezetben gazdag estének az emléke megtízszerezi a tanulási vágyat, célt tüzet ki az ifjakkal, állandó kíváncságot ébreszt bennök, hogy ilyen élvezetre törekedjenek.

Nekem titkon ápol, régi álmom az, hogy minél több család kebelében lássak fiu- és leánygyermeket, akik a vasárnap délutánt zongora, hegedűjáték, ének mellett töltik el; az érzelmeknek gazdag buzogása volna ez, míg manapság az összeverődő ifjuság egyetlen kedvtelése a tánc, amely lehet szép is, szórakoztató is, de a zene-adta gyönyörűségnek messze mögötte marad. A ház pedig, hol ének és zene hangjai mellett nemes örömben, békességben együtt van egy vagy több család: otthonos fészke tiszta érzelemnek, nemesebb életcélnak.

*

A legtökéletesebb művészetet: a költészetet hagytam utolsónak. De vajjon miért is nevezem legtökéletesebbnek? Nyilván azért, mert eszköze a legtökéletesebb. Eszköze a nyelv. A festőművész színe, a szobrász plasztikus formája, a zeneköltő hang-harmóniája mind együtt van a nagy költők alkotásaiban. Avagy képzelhetünk-e plasztikusabb festést, mint Homéroszéi, színesebb-e a tropikus égél, mint azt Byron festi, van-e megkapóbb hangulat a tájképfestők mester-műveiben, mint Tennyson, Goethe, Lenau, Petőfi, Arany leíró költeményeiben? Heine, Goethe, Burns, Vörösmarty csodálatos finom hangszereken játszanak, a nyelv ritmusa, színe, ereje, lágysága csaknem zenei hatást gyakorol az érzékeny fülre. A nagy költők tükröt tartanak az emberek elé s ebben a tükröben visszatükröződik az egész ember: a külső és a belső ember. Shakespeare, Molière, Dickens, Thackeray, Anatole France, Dosztojevskij, Tolsztoj, Sienkiewicz a szenvedélyeket, a kedély hullámvázait, a cselekvések rejtett rúgóit, az emberi élet minden mozzanatát fel-

tárják ; megrázó, felemelő, könnyekre fakasztó, elriasztó és vonzó események keretébe helyezik a cselekvő embert s nagy igazságok elé állítanak, hogy ítéljünk magunk, hogy együtt örvendjünk a jónak diadalán a cselekvő személyekkel, lássuk a pusztító szenvedélyeknek a hatalmát, az emberi érzelmek, társadalmi fontos kérdések küzdelmében az egyes emberek szerepét lássuk. Óriási birodalom az, mely előttünk a költészetben feltárul, ebben a birodalomban vezetők a nagy író szelleme, hűségesen rábizzuk magunkat, követjük őt s a magasságok és mélységek, a kies vidékek és a zordon tájak erős hatással vannak reánk. Rokonzélmek bennünk is visszhangot keltenek, nemes megindulások bennünk is hasonló megindulásokat ébresztenek, nagy eszmék minket is arra biztatnak, hogy a köznapi élet szűk atmoszférájából feljebb vágyakozzunk.

Ime a legtökéletesebb művészet, mely a szépet minden formájában, minden nyilatkozatában megérinti s amely mindenkire nézve a legkönnyebben megközelíthető, mert elég hozzá egy-egy kötet könyv, melyet kezünkbe veszünk s amelybe a szép élvezetének komoly szándékával elmélyedünk : nyitva áll mindenki előtt, aki olvasni megtanult.

Legyünk mi ebben az óriási birodalomban szakavatott vezetői tanítványainknak. Keressük a legvonzóbb, a legigazabb és a legtökéletesebb művészeket. A jóknak legjavát adjuk növendékeink kezébe s midőn velők együtt olvasunk, legyünk magunk is hasonlókká tanítványainkhoz, indítson meg minket is az, ami megindító, lelkesítsen, ami lelkesítő, rázzon meg az, ami megrázó. Petőfi érzelmeinek melegsége, őszintesége, Dickens lelkének napsugaras derűje, Arany szent

komolysága és méla hevülése, Goethe mélyreható pillantása és eszméinek kristályos tisztasága, Heine csodálatos szellemének szeszélyes csapongása, Dosztojevszkij szédítő mélységei a szenvedélyek komor viharaiban hassanak reánk is, s e hatást magyarázzuk meg tanítványainknak, nem az iskolás modor semmitmondó, gyakran mesterséges szóhalmazba fűzött ítélezések formájában, hanem olyanformán, mintha önmagunknak adnánk róla számot. Nincs előttem visszább dolog, mintha fejletlen ítéletű, szűk látókörű, ítéletekre még hivatatlan diákok egyes nagy írókról s a nagy íróknak hatalmas alkotásairól megtanult, de meg nem értett ítéleteket mondanak. Pedig ez napirenden van, mert tanításunk évtizedek óta ettől a nyügtől megszabadulni nem tud. A poétika, az irodalomtörténet mind csak arra valók nekünk, hogy merev törvényeket állítsunk fel s e törvények ítélőszéke elé állítsuk az elmúlt idők íróit, költőit, művészeit, ítéletet mondjunk róluk, a hibákat böngésszük, a szépségekre leggyakrabban csak reámutassunk, de arra nem gondolunk, hogy ez alkotások szépségeiben való gyönyörködés az egyetlen módja annak, hogy ízlésünket fejlesszük s a költészetnek igazi célját megvilágítsuk.

Egy kis epizód jut eszembe. Fiacskám még négy- vagy ötesztendőss lehetett, midőn egy este, vacsora után a familiának — isten tudja már hányadszor — elolvastam, majd elmondottam Arany János »Családi kör« című gyönyörű idilljét. Midőn az utolsó versszakhoz értem, amelyben a költő a közeledő éjtszakai nyugalmat oly mesteri módon festi . . . midőn a gyermek is álmos, a tűz is hunyorgatja hamvas szempilláit, a zizegő szalmát a földre hintik s a tücsök átveszi csendes birodalmát : az én kis fiam is hunyorgatta

a szemét, ő is nyilván úgy látta lelke szemeivel a tüzet hamvas köntösében, mint mi és hallotta a szalma zizegését.

Midőn tehát a költészet nagy birodalmába bevezetjük tanítványainkat, éreznünk kell, hogy reánk nagy és szép feladat vár, avatatlan saruval ebbe a birodalomba lépni nem szabad, belső meghatottság, a *szépnek* mélységes átérézése nélkül nem lehetünk egyebek, mint ügyes vagy kevésbé ügyes kodifikátorok, holott nekünk széplelkű, melegérzésű, rátermett megfigyeltetőkkel kell válnunk. Odavezetjük a nagy író műhelyébe, végignézetjük velök egy-egy remekmű elkészítésének a módját, aztán azt mondjuk: nézd meg, ismerd meg a kész művet s mondd meg nekünk avagy magadnak adj számot arról, hogy mik ragadták meg a figyelmedet. Mert hiába igyekszik a tanító a tekintély érvének segítségével reászorítani tanítványát arra, hogy azt a szépet lássa meg a remekműben, amelyet ő maga lát, a tanuló csak azt fogja meglátni, amit ő meg tud látni, csak ennek lesz reá hatása, csak ez fog szépérzékének fejlesztéséhez hozzájárulni. A poétikák törvényeinek ismerete még senkit sem tett finom érzékű műbírálóvá, ámde a remekművek szerető, elmélyedő olvasása igen sok embernek finomította a szép iránt való érzékét.

Nagyon természetes, hogy a költészet iránt az érdeklődést már jó eleve fel kell tanítványainkban ébresztenünk. Mindazokat az olvasmányokat, amelyeknek célja nem csupán ismeretközlés, hanem érzelmi hatások keltése is: nemcsak az értelemhez, hanem az érzelemhez is közel kell hozni. Elismerem, hogy ez nem tartozik a könnyű feladatok közé, mert okvetetlenül megkívánja magától a tanítótól illetve a nevelőtől

is, hogy a költői művek iránt meglegyen benne az érzék s főleg a szeretet, de elvégre attól, aki hivatás-szerűleg választotta szakstudiumát, ezt a szeretetet a maga tárgya iránt joggal elvárhatjuk. A költői művekben nyilatkozó érzelmi részek kellő megfigyeltetés mellett a leghathatósabb eszközei lesznek a *szépérzék* fejlesztésének, nem is szólva arról, hogy a jellemfejlesztés szempontjából sem másodrendű jelentőségűek.

Az egyes költői műfajok külön-külön leadják hatásukat az olvasó ifju lelkébe. Az elbeszélő költészetben legmaradandóbb hatású s legtovább tartó érdeklődést a regény és novella kelti. Igen ritkán, csak kivételes esetekben hat az éposz ; az ifju lelket a románc és főleg a ballada ragadja meg mozgalmas cselekményével, ámde a regény hamarosan háttérbe szorítja a többit, mert változatos, nincsenek meg-megismétlődő helyzetei s főleg azért, mert közelebb esnek hősei, eseményei ahhoz az élethez, melyben az olvasó él.

Ugyancsak a novella és a regény vannak legszorosabb kapcsolatban azzal az élettel, amely körülöttünk hullámszik ; hősei hasonlóak hozzánk, a szituációk, a környezet a társadalmi élet képét tárják fel s így a kapcsolat a való élet és költött világ között szorosabb, mint az éposz világa és a mai élet között.

Veszély kísért azonban, ha a novella és regény csak az érdekesség vagy az események izgató volta révén tetszik a fiatal olvasónak. Az úgynevezett divatos, de nem kiváló elbeszélők mohó olvasása az esztétikai érzés nevelésének nem szerencsés eszköze, annál is inkább nem, mert a fiatal olvasót leginkább az események s nem az események finom lélektani okai érdeklik, a *miként* másodrendű kérdéssé válik, holott éppen ez

a fontos az emberi küzdelmek rajzában. Dickens regényeinek mélységes képző ereje olyan részletekben van, melyek a diákolvasó figyelmét csak kivételes esetekben keltik fel, Jókai stíljének festői erejét, nyelvének búbáját megfigyelni és méltóképpen élvezni csak az tudja, aki nem a romantikus mese fordulatainak izgalmát keresi, hanem a részletek szépségeit is felfogja, olvasás közben meg-megáll s beleringatja lelkét abba a festői hangulatba, mely néha ellenállhatatlan erővel tud hatni a gazdag képzeletű Jókainál.

A nagy regényírók remekein kell az ízlést kiművelni, hadd váljék kényessé, válogatóssá, tudja kiszemelni a legjavát s előtte állván az igazi szépnek eszménye, ez legyen a mérték, midőn ítéletet formál. Igaz, hogy a kiművelt ízlés sok alsóbbrendű élvezetnek a nyakát szegi, de annál tisztultabb élvezetek részesévé teszi az olvasót. Ismertem ilyen kiművelt ízlésű embert, aki Dickens Copperfield-jét újra meg újra elővette s mintegy azokat a szépségeket, miket benne megismert, előszólította, hogy amint mondani szokta: megfürdesse benne a lelkét, mert olyan az igazi szép, mint holmi üdítő fürdő, hús habok, melyek felfrissítik a fáradt lelket, megtöltik a hétköznapi életnek gyakran üres óráit tartalommal, megerősítenek küzdelmeinkben, szebbé és kíváncsabbá teszik az életet. Holott a csupán izgató regények kimerítik a testet és lelket, csüggetegséget oltanak belénk, a komor küzdelmek lesújtó eredményeikkel mind sűrűbb fátyolt vetnek szemünkre, mellyel a körülöttünk levő világot nézzük. A nagy írók igazságai még akkor is felemelők, ha az emberi küzdelmek romjain épülnek fel s ezeknek az igazságoknak a gyökere mélyebben hatol belénk is. Ó és minő felséges gyönyörűség száll meg minket,

midőn egy-egy nagy költő gondolatai azonosak a mi gondolatainkkal, érzelmei a mi érzelmeinkkel, ítélete a mi ítéletünkkel, úgy érezzük, mintha emelkednénk láthatatlan szárnyak ragadnának abba a tisztább, nemesebb légkörbe, melyben a látás messzebb hatol, az ítélet elfogulatlanabb, hol azok, akik oda felemelkednek, egymáshoz közelebb állóknak érzik magukat, a gondolatok és érzelmek korlátatlan világában, a szellemi közösségben.

Midőn ezeket elgondolom, eszembe jutnak azok a feledhetetlen órák, melyeket veletek töltöttem, emberi szellem óriásai, nagy elbeszélő költők ! Ti engem felemeltetek, ti engem lesújtottatok, ti az emberi nagyság és emberi gyarlóság, az emberi tökéletesség és emberi alávalóság, a szeretet és gyűlölet, az alkotás és rombolás, az erény és bűn képviselőiben mindig és mindenütt az embert mutattátok ; ti megtanítottatok arra, hogy nincs nevetségesebb, mint nagyobbak látni a nagyot, kisebbnek a kicsinyt, jobbnak a jót, rosszabbnak a rosszat, mint aminő a valóságban s midőn ezt tettétek, bennem kifermálódott lassan, észrevétlenül bizonyos felfogása az életnek, megtaláltam a mértéket, amellyel mérjem az élet különféle jelenségeit, kifermálódott eszményem a szépről, melyet szavakba öltöztetni nem tudok, de érzem hatalmas nyilatkozatát mindannyiszor, valahányszor egyik vagy másik formában megnyilatkozik.

*

A költészetnek másik fajtája az érzelmeknek és gondolatoknak harmóniás formában való kifejezése. Aránylag kevés embernek adatik meg, hogy azt a szépet, mely a lírai formában szól a fülhöz, tudatosan

megérezze. Az érzelmek, a gondolatok hahogy szépek, nyilván kötetlen formában is hatással volnának reánk, miérthogy a ritmus füzérében fokozódott ez a hatás, fokozódott a szép maga is? A verses formának zenei lüktetése, változatossága kelti ezt a hatást s a gondolatritmus is hozzájárul ahhoz, hogy jóleső érzésünk fokozódjék. Ámde az érzelmek és gondolatok, meg a forma zeneiségének összhangzónak kell lennie, ez a kettő együtt és egyszerre ugyanabban az agyban születik, tegyük hozzá minden külső határozott szándék nélkül, előre kipécézett terv nélkül, önkénytelenül, belső szükségből. Midőn a mi belső világunkban is ugyanez a szükségérzet keletkezik: a dal, melyet hallunk, olybá tűnik fel, mintha sajátunk volna, mintha a mi érzelmünk vagy gondolatunk kifejezése volna. Minél természetesebb, minél egyszerűbb, minél közvetlenebb, annál inkább magunkénak valljuk azt, annál inkább kielégíti a mi belső szükségletünket. A nagy lírai költők hatása abban keresendő, hogy ők igen sok ember érzelmének a tolmácsai, ők azok a szerencsés, kiválasztott emberek, akiknek megadatott, hogy millió meg millió ember bánatának, örömének, lelkesedésének, csüggedésének, reménykedésének, bizakodásának, elmélázásának, szeretetének és gyűlöletének, bámulatának és megvetésének kifejezést adjanak. S minthogy ez nekik a költői tehetségben megadatott, szükségszerűleg mindazokhoz szólnak, kikben ugyanez az érzelem meg van, éppen úgy, mint bennök, de szavakban kifejezni nem tudják.

A dalköltők nem egyebek, mint énekes madarak. Ki tanítja meg a fülemülét, a rigót, a sármányt, a kanári madarat, hogy énekeljen? A szántóvető feje felett szánt a levegőben a mezők igénytelen költője s a

szántóvető hallgatja, nótára gyűjt, örvend, maga sem tudja miért. Ilyen önkénytelen a dal születése s ilyen közvetlen a hatása ; nézem a mezőt s úgy tetszik nekem, hogy a virágok nem egyebek, mint a mezőnek a dalai, kipattannak a földből, hímessé, szemnek tetszővé teszik a mezőt ; a lírai költő is dalol, tovább száll a dal, ezer meg ezer ember tovább adja s könnyít bánatán, fokozza örömét vele, a dalok, a lírai költemények azok a láncszemek, amelyek az embereket érzelmeik közösségének a révén összekötik. A színházban ezer ember ül együtt, a szinpadon valaki énekel, tetszik a szöveg, tetszik a dallam, a fül felfogja, az agy megrögzíti s holnap már a nagyvárosnak számos utcájában ugyanezt a dalt énekelik, füttyülik, közkinccsé vált ; bemegy a szalonokba, ott rezeg a zongorabillentyük alatt, behatol a munkásházákba, a harmónika kirecsegi, a cimbalom kiveri, a mesterinas harsányan elfüttyüli. A dallam a lírai költemény szárnya, a gondolat a lírai költemény lelke, midőn mi azokról a lírai költeményekről elmélkedünk, amelyek a szépérzék bennünk fejlesztik, csak a formailag és tartalmilag tökéletes lírai költemények lebegnek lelkünk szemei előtt. A verses formába bújtatott, de lélek nélkül szűkölködő, lapos, piaci lírai árúcikkek, melyeknek se szeri, se száma, nem énekes madarak, hanem döngicsélő legyek, zümmögésük boszant s legyintünk egyet kezünkkel, hogy elhessegezzük.

A költészetnek harmadik fajtája a dráma. A küzdő emberek költészete, benne van minden, amit az elbeszélő és a lírai költészetben találtunk, csak hogy az esemény közelebb jön hozzánk, a múlt jelenné válik, az érzelmek előttünk születnek, cselekvések rúgóivá lesznek, szemtől-szembe látjuk a személyeket, bírálkák.

válunk, leomlanak az évszázadok választófalai s a történelem agy fóliánsairól leperreg a hamuréteg, emberek nyüzsögnek a szinpadon, telítve érzelmekkel, gondolatokkal, hibákkal és erényekkel, beállítva egy-egy előttünk lefolyó történetnek a keretébe. Megráznak, megneveztetnek, félünk tőlük és féltjük őket, sajnáljuk pusztulásukat és mulatunk fonákságaikon; s ugyanakkor nem jut eszünkbe, hogy a költő művészi tükröt tart elénk s pillanatnyi élőképekben tárja fel a mi életünket. Reá ismerünk szomszédainkra, jó barátainkra, rokonainkra, ellenségeinkre, csak önmagunkra nem, pedig mi is ott vagyunk a szinpadon megdicsőítve vagy kigúnyolva, töprengéseinkkel és dicsekedéseinkkel, hibáinkkal és erényeinkkel.

A dráma a legtökéletesebb művészet, mert az eleven életet tükrözi vissza, nem képben és egy mozzanatában, mint a festészet és a szobrászat, nem érzelmeiben és gondolataiban, mint a líra, nem eseményeinek láncolatában, mint az elbeszélő költészet, hanem egész teljességében. Azért megértéséhez érettség, élvezéséhez finomultabb ízlés kell. Hiába adjuk tanítványaink kezébe Shakespeare, Molière remekait, hiába fejtegetjük Faust és az Ember tragédiája mélységeit, Bánk bán tragikumának teljességét, a modern angol, francia, német drámaírók jelesebb műveit, ha még soha szinpadon előadott darabot nem láttak, s ha az életet magát, ezt a legtökéletesebb drámaírót valamelyesképpen meg nem ismerik. Az olvasott dráma megkapja a diákolvasó képzeletét egyik-másik részletével, de ha kitűnő művész nem hívja új életre az egyes szerepeket: a drámai mű hatása elmosódik, holott a szinpad életteljessége leírhatatlan hatást kelt az ifjában. Mindenekelőtt zavarba ejti, mert egyszerre sokat ad: a színes

háttért, a tömérdek alakot, a gyakran szövevényes bonyodalmat, a zsúfolt színház külső, mozgalmas, határozottan izgató képét. Ehhez hozzá kell szokni, míg belőle a legértékesebbet ki tudja hüvelyezni, míg a sok fától meglátja az erdőt. Vigyük a tanítványainkat a színházba, ebbe a festett világba, de ne tegyük ki egyszerre olyan sokféle hatásnak. Ismertessük meg vele azt a remekművet, melyet először látnak a szinpadon. Olvassuk el közösen, mutassunk rá a küzdelemre, állítsuk be ebbe a küzdelembe a fő-alakokat, értessük meg a küzdelem okát s a küzdelem végkifejlését magyarázzuk meg.

Szoktassuk korán hozzá ezeket az ifjú lelkeket, hogy azon, amit a szinpadon látnak, gondolkozzanak. A drámai mű, mely bennünk, közönségben, sem fenköltebb érzelmet, sem gondolatot nem kelt: vásári árúcikk, a szépnek birodalmából kizárandó; az olyan drámai mű, amely a közönség idegeinek ingerlésén építi fel hatását, avagy zabolátlan szenvedélyek, érzécsiklandoztató, kiélezett helyzetek sorozatából áll, nem tarthat számot arra, hogy költői műnek nevezzük s akkor, midőn a szépérzés fejlesztéséről van szó, ezeknek a létjogosultságát el nem ismerjük. Megvannak, sokan vannak, divatban vannak, uralkodnak főleg a nagyvárosok szinpadjain, sokszor megtöltik az élelmes magánvállalkozók színházaiknak a kasszáját, íróiknak busás jövedelmet, sőt úgynevezett dicsőséget is hoznak, de az esztétikai érzés finomítását nem segítik elő. A civilizáció produktumai, a túlélettség szimptómái, bizonyos rothadás kezdete ez, mely ellen csak a nemes ízlés küzd és kell küzdenie minden időben.

A görög nép eljárta a színházba, órák hosszat elült ott, végignézte Sophokles, Euripidesz darabjait, csupa

olyan drámákat, melyeknek tárgyát már a monda-világból jól ismerte, nem izgatta, hogy mi történik a színpadon, ámde gyönyörködött a drámai költők magasztos gondolataiban, a nemzeti lélek fenséges szárnyalása érdekelte őt, miként a finom ízlésű zene-értő behúnyja szemét és a nagymesterek műveit tized-szer is, századszor is végighallgatja mindinkább foko-zódó gyönyörűséggel.

Ezt a gyönyörűséget megértetni az újabb nemze-déssel: volna kívánatos feladata mindazoknak, akik a drámai költészetben megnyilatkozó szépnek fejlesztő és nemesítő hatását biztosítani akarják. Ne siessünk az ifjúságnak a színházba való vitelével! A mai kor gyermeke, főleg a nagyvárosi levegőben felnőtt gyerek, amúgy is olyan sok izgalomnak van kitéve, hogy a színház gyakori látogatása nem hasznos, hanem káros reá nézve. Én tizenöt-tizenhat éves kora előtt egy gyermeket sem vinnék színházba. A korán leszakított gyümölcs fanyar, megrontja a gyomrot. A remekművet a gyermek még nem érti meg, a vásári irodalmi táplálék, főleg a mai színpadoké, édes és cudar maszlag, melynek gyakran áldozatává lesz a nemesebb ízlés. Ó mennyi édes emlék ébred fel szívemben, midőn azokra a Shakespeare-, Molière-, Katona-, Madách-, Moreto-, Calderon-estékre gondolok, midőn a Nemzeti Színház kakasülőjéről mi egyetemi hallgatók dobogó szívvel, ragyogó arccal, lélekzet-visszafojtva hallgattuk a nagy művészek és művésznők ajkairól a költő-óriások nagy igazságait! Mennyi tetterő, vágy, lelkesedés ébredt fel bennünk, s hogy tudtunk örvideni az életnek, mely tele volt nagy célokkal, nemes küzdelmek reményével, hogy leborult lelkünk a nagy költők és nagy művészek előtt tele hálával és rajongással.

Igen, mi akkor mentünk először színházba s akiket a színpad életében először láttunk : a remekírók voltak, az interpretálók pedig a nagy művészek és nagy művésznők. Ma pedig mindenki nagy művész és nagy művésznő és minden mű remekmű, csak igazi művész, igazi művésznő és igazi remekmű nincsen.

*

Ha gondolataim során végigpillantok, itt is, ott is tömérdek megszakadt lánc ötlík a szemembe. Nyilván lett volna még mondanivalóm arról, amit a *szépézés* fejlesztésére nézve fontosnak tartok. Tömérdek apróság, mire ügyet sem vetünk, a megszokottság miatt, mivel-hogy naponta körülvesznek, észrevétlen módon hozzájárulnak a szépézés fejlesztéséhez. Ki tudna számot adni arról, hogy ízlése miképpen vált olyanná, mint a minő? Ám, aki örvendeni tud az életnek, mert észreveszi, hogy a küzdelmek mellett öröm is van benne, aki a gondok szürke tömegén keresztül meglátja a világosságot, a szín életteljességét, aki a hangok vásári zürzavarában bele tudja álmodni a harmóniát, aki úgy küzdi végig az élet harcát, hogy végül felsóhajt : be szép volt ez s én újra kezdeném : azt nevezem én boldog embernek.

Tegyük ilyenné gyermekeinknek az életet !

III.

AZ ÖNMŰVELÉS.

Országos Széchényi Könyvtár

időn ez alkalommal arról a tudatos munkáról elmélkedünk, melyet az embernek a maga erejéből, vagyis egészen magára utalva kell végeznie abból a célból, hogy a benne meglevő tehetségek egyikét vagy másikat kifejlessze: elhagyjuk az iskola keretét, szélesebb körre tágitjuk ki az önképzés munkáját. Erős meggyőződésünk az, hogy az önképzés munkája a leghosszabb ideig tartó s a legfontosabb munka mindazok között, melyek az emberre ebben az életben várnak.

Azokra az autodidaktákra gondolunk, akik az iskolák padjait akár a körülmények kényszerítő volta, akár saját meggondolatlanságuk miatt korábban ott-hagyták, hogysem tanulmányaikat befejezték volna s később jutottak annak a tudatára, hogy ismeretük fogyatékos s hogy ezeket a hiányokat pótolniok kell. Látjuk a nehéz munkát, melyet végeznek; meg van foglalkozásuk, evvel szerzik meg a mindennapi kenyeret nemcsak maguknak, hanem gyakran családjuknak is, aggódnak gyermekeikért, teljesítik azokat a kötelességeket, melyeket a társadalom ró reájuk: s még ezen felül önként róják magukra a folytonos önképzés

munkáját, mivelhogy önmagukkal nincsenek megelégedve. Gyakran féléjszakákat fordítanak az önképzés munkájára, holott az egész napon át fáradoztak s arra a nyugalomra szükségük volna.

A becsülés, a tisztelet érzése nélkül nem beszélhetünk az önképzésnek illetén munkájáról, mert az ilyen munkában benne foglaltatik az áldozatnak a fogalma is. Aki fiatal éveiben szorgalmasan tanul, s ez a tanulás az ő egyetlen munkája, nem dicsérem őt szorgalma miatt, mert egyrétű kötelességet teljesít, a maga hasznán munkál, ám kellene csak ilyen ifjúnak másnemű munkával a kenyerét is megszereznie, vagy hárulna az ő vállára apjának, anyjának, egy-két testvérének az eltartása s ő megfelelné kettőzött munkáságával egyszerre két kötelességnek: bizonyára megérdemelné az elismerést.

Az önképzés nyilván szintén szükségérzeten épül fel. Érezem, hogy belőlem az ismeret bizonyos fajtája hiányzik, tudom, hogy nekem a hiányzó ismeretekre szükségem volna, úgy tapasztalom, hogy a hiányzó ismeret megszerzésére meg van bennem a lehetőség. Hozzáfogok tehát. Nemde itt az önképzés oka a hasznosság. Valaki a középiskola harmadik osztályából kimarad, bizonyos munkakörben évekig tevékenységet fejt ki; alkalma nyílik egy fokkal magasabb, nagyobb fizetéssel járó állás elnyerésére, ámde ehhez feltétlenül IV. középiskolai osztálynak az elvégzése van kiszabva. A mi emberünk tanul, hogy letegye a vizsgálatot. Hogy sorsán javítson: ez kötelessége, a tanulás munka, melynek eredménye a jobb fizetés, a jobb fizetésre pedig szüksége van.

Az önképzésnek ezt a nemét mi nem tekinthetjük egyébnek, mint munka pótlásának, mely ritkán

jár nagyobb szellemi eredménnyel. Aki csak azért tanul, mert vizsgálatot kell letennie, annál a tanulás maga is csak eszközzé válik s célja nem a tudás, célja a megélhetésnek könnyítése. Önképzés a szó igazi értelmében az, midőn ismereteink fogytékos voltát érezzük, az ismeretek szép és kíváncsú célja lebeg lelkünk szeme előtt; meg van az ismeretszerzéssel kapcsolatosan a gyakorlati haszon gondolata is bennünk, de nem ez az uralkodó, mivelhogy a tudás érzetével bizonyos örömeztetés is együtt jár s mi erre az örömeztetésre is vágyódunk. Törekvésünket ez a vágy megnevesíti, az önképzés eszerint nemes törekvés, erről a nemes törekvésről van egy-két gondolatom, ezt a nemes törekvést teszem elmondanivalóim tengelyévé.

*

Ismertem egy igen szép lelkű, óriási akaraterejű embert. Egész emberéletet eltöltött az élet küzdelmében, legalul kezdette, átment a fejlődésnek és haladásnak tömérdek fokozatán. Nem örökölt vagyont, nagy nevet sem, amely néha igen szerencsés befektetés a boldogulás nagy szerencsjátékában; ifjú korát eltöltötte a munka műhelyében, bejárt nagy darab földet, néha nehéz testi munkával kereste meg kenyerét, több nyugati nyelvet tanult meg gyakorlati úton, aztán hazajött és üzletet nyitott. Kereskedő volt, széles látókörű, bámulatos energiájú, munkabírása, éles esze, finom judiciuma, emberismerete volt az a tőke, amelyet üzletébe, mint legbecsesebb értéket, belefektetett. Negyedszázad telt el állandó és nagy tisztességtű munkában, ennek a munkának az eredménye egy virágzó és a messze földön, a magyar haza határain túl ismert nagykereskedés lőn s az ismeretlen nevű fiatal keres-

kedőből általánosan tisztelt és becsült ember lett. Még nem volt ötven éves, midőn egy szép napon így szólott magához :

»A munka meghozta neked a mindennapi kenyeret, ámde ezen a kenyéren kívül van egy másik is, amelyre reáéhezett a lelked. Állj meg, vagyonra nincs többé szükséged, mert a vagyon egymagában nem adja meg azt az örömet, amely az életet széppé teszi, az életet pedig széppé is kell tenni.«

Az ötvenéves ember lelkét a szépművészetek, a tudományok felé fordította. Kezébe vette az ecsetet és festett, a rajzoló ónt és rajzolt, bejárta nyaratszaka az ország különböző vidékeit, rovarokat gyűjtött, rendezte, olvasgatott, nyelvet tanult, még pedig minő bámulatos kitartással. És mindez miért? Hiú volt talán, fel akart tűnni, tiszteletbeli tagságra vágyódott, a nyilvánosság tapsára éhezett reá? Nem, őt a tudás, a munka tiszta öröme ihlette meg. Az élet kemény harcában megmaradt kemény, erős, nagy célokért lelkesülő férfiúnak ; benne volt a gyermek meleg és őszinte kíváncsisága, az ifjú rajongása és heve, a férfiú akaratereje, még pedig olyan mértékben, minőt én emberben keveset láttam.

Az életnek nemesebb örömeire sovárgó léleknek ez a merész és hatalmas lobogása, a kenyérharcok pihenőjén ez a szellemi tevékenység a maga üdeségében, a cselekvés és érzelmek között ez a harmónia : oly eszmény, melyet bízvást mindenki elé oda lehet állítani, ha önképzésről beszélünk.

A tökéletesség felé haladás az egyetlen törekvés, amely méltó az emberhez. Örökös szomjúság : üdítőbb italra, örökös éhség nemesebb eledelre ; a más olybá tekinteni, mint a holnap egyik alsó lépcsőfokát és szem

elől nem téveszteni, hogy az élet útja felfelé visz s hogy nekünk kötelességünk előre menni; hogy önmagával megelégedve csak az lehet, aki az igazi tudást soha sem szerette, csak önmagát, a nagy szellemeket soha sem bámulta, csak önmagát. Ámde aki az önképzés útjára reálép, annak számot kell vetnie a munka nagyságával, amely reá vár s tudnia kell jó eleve azt, hogy ennek az útnak e földi életben teljessége nincsen; a tudás minden birodalmában otthonos vidékek nem fogadják, de mindenütt várja valami új, valami meglepő, valami felemelő, valami biztató. Tisztább képe alakul ki az emberi életnek, az emberi küzdelmek tömkelegében meglátja az összekötő kapcsokat, az események láncolatában a kauzalitást, titkokról hull le a lepel, amelyeket eddig megfejtteni nem tudott, embereket ismer meg, akikről eddig sejtelve sem volt, szeme tisztábban lát, ítélete mélyebbre hat s több szeretni s több szálni valót talál az emberek sorsának mérlegelésénél, mint eddig.

Az önképzés, abban az értelemben, mint én veszem, az élet legnagyobb örömének tekintem, mely elől elzárkózni bűn saját magunk ellen.

*

Gondolok egy fiatal gazdaemberre. Míg gyermek volt, kiküldték iskola idején a malacokat őrzeni, később reábízták a tehén, az ökör legeltetését, megtanult kapálni, kaszálni, izmos, munkabíró sihederré fejlődött, jól táncolt, pompásan énekelt, inni is, káromkodni is megtanult, szóval abban a nevelésben részesült, amely az ivással és káromkodással, végül a megházasodással betetéződik. Ámde katonasorba jut s az új iskola, a kaszárnya vár reá. Összel megtanítják jól kifeszített

lábszárral szabályszerűen járni, télen befogják az iskolába. Irkát tesznek eléje, vékony kétfilléres tollszárat nyomnak a markába s azt mondják, hogy tanuljon meg írni, mert különben káplár sohasem lesz belőle. Láttam, hogy vesződött avval a vékony, nyavalyás tollszárral, de vesződött vele, s néhány hónap alatt megtanult írni és megszerette az írást, már rég megszűnt a kaszárnyai iskola s gyakran láttam őt, amint a kaszárnya ablakfájának támaszkodva pingálta a betűket, amelyek mind formásabbak lettek. A munka, melyet végzett, tisztos munka volt, az önképzés munkája, a káplár-csillagok nem az egyetlen jutalom, amely ezt a munkát koszorúzta, mert ugyanezt az autodidaktát láttam, amint könyveket olvasott, magam is adtam neki, a káplári gázsiból is egy-két krajcárt félre tett, hogy olvasni való könyvet vegyen. Felébredt a szívében a vágy, hogy többet érjen, mint amennyire eddig becsülte magát, öröme telt abban, hogy tanul. Embernyi-emberként tért vissza a falujába s immár nemcsak inni és káromkodni tudott, emberi mivoltának tisztább tudata ébredt fel benne. Bizony mondom én: méltóbb ez a bajuszos, vállas legény az én dicséretemre, míg az önképzés munkáján fárad, mint azok a diákok, akik kiizzadnak gyakran igaz hivatás és rátermettség nélkül egy-egy lapos, reminiscenciákkal teljes, feltétlenül vizenyős verset s az önképzőkörben felolvassák s azt hiszik, hogy ők immár nagy dolgot cselekedtek, mert költők.

Jöszte,^f Suta Balogh András, derék katonacimborám, én e te válladat veregetem meg, s a diákpoémát belehajigálom a papirkosárba.

Avagy itt van egy székeley cselédleány. Hét éves korától szolgál, iskolába nem járatják, mert mire is

való egy leánygyermeknek az iskola, menjen, tanuljon meg mosogatni, súrolni, aztán fehérneműt mosni, vasalni, főzni, befőzni, finomabb tésztát gyúrni, legyen takarékos, rendes, tiszta, hű : ez a célja, ez lesz a boldogulása. Nos hát, az én székely-leányom éktelenül kíváncsi. Felkerül Budapestre. Látja, hogy a gazdája a nagy íróasztalnál szántogat a pennájával, a kis öklömnyi gyermek a maga kis íróasztalán nyomtatott betűket pingál. Nézi, nézi s megkívánja. Kap hazulról levelet, nem tudja elolvasni. Viszi a kis legénykéhez, aki írástudó. Elolvassa az, büszke reá s egy szép napon leülteti az asztalhoz a székely leányt, elébe tesz egy megvonalozott irkát, markába nyom egy tollszárat s azt mondja, hogy ő megtanítja írni. És megtanította, azután megtanította összeadni számokat, valóságos kettős könyvviteli ügyességet fejlesztett ki benne. A konyhaasztal mosogatás után iskolapaddá, a leány tanulóvá lőn. A konyhában is olyan tiszteletreméltó munka folyt, mint a kaszárnnyában. Tanulni vágyó elmék nemes törekvése, szórakozásra szánt időnek okos és céltudatos felhasználása. És íme, a cselédleány ezentúl minden közvetítő nélkül beszélgethetett a szüleivel, rendben tartotta a konyha számadásait, bizonyos megnyugvás, öröm szállotta meg ; ez volt az ő jutalma. Az önképzés mindig megjutalmazza azt, aki fáradozik.

Ismertem egy géplakatost ; itt dolgozott az államvasutak gépgyárában. Nehéz munka folyik ott, a kormos arcú, pipás legények, akik déli 12 órakor, mint a fekete méhek, úgy zúdulnak ki a gyárból s egy órakor visszasiethetnek : beszélhetnének erről a munkáról. Bizony fáradtan jönnek ki este hat órakor ; java része siet is valamelyik csapszékbe, hogy a sör vagy bor

megnyugtassa ; mások sietnek haza gyermekeikhez, pipaszó mellett elbeszélgetnek — no meg van olyan is, mint az én lakatosom, aki elment tanulni s késő este került haza, hogy agyonfáradva lefeküdjék. Láttam iparosokat, akik úgy ültek a felolvasóterem asztalai mellett, mintha templomban volnának, templom is volt az, a művelődések komoly, tiszteletreméltó hajléka. Arcukra kiül a tudásnak a vágya, szemök ragyogott, ha valamit megértettek, olyan háládatosak voltak azok iránt, akik tudásuk morzsáiból nekik is adtak, olyan buzgón szedegették fel s rakták az addig gyűjtöttekhez, hogy azt belső megindultság nélkül nézni nem lehetett.

Ime, az önképzésnek munkája három képben. Tanulatlan falusi legény, örökös fizikai munkában felerdült falusi leány, nehéz műhelymunkához törődött gyári munkás : mindegyik megszerzi keze ügyességével a kenyerét s mindenik önként vállal új munkát a meglevőhöz, azért, mert megkívánja, azért, mert öröme telik benne. A tanulás vágya szunyadt bennük, a szerencsésebb környezet hatása felébresztette azt a vágyat s következménye az önképzés lett.

Az iskolán kívül való tanítás ma már divatos áramlatának előzményeiül nézem s okát abban a belső szükségletben keresem, amely kisebb-nagyobb mértékben meg van minden emberben, de hiányzik a szerencsés környezet, hiányzik az a külső lökés, amely a munkát megindítja.

Az úgynevezett szabad iskola ? ... Nos hát, szabad iskola az élet maga, tanítómester minden tanult ember, példaadás és érdeklődés, jóindulat és biztatás ennek a hatalmas, a társadalom minden rétegére kiterjedő tanításnak a mozgatója. Én úgy érzem, hogy

mindenkinek, aki valamit tanult, valamit megértett, emberi kötelessége, hogy embertársának juttasson belőle. Midőn az én fiam a cselédleányt megtanította írni és olvasni: olyan szociális kötelességet teljesített, mellyel mi mindnyájan tartozunk s melyet leróni előre nem látható társadalmi haszonnal jár.

*

Valóban egyike a legnemesebb örömöknek, midőn tanulni vágyó, az önképzés szükséges voltától áthatott embercsoportot látunk magunk előtt, akiket nem a kényszer hajt, nem hiúság sarkal, hanem egyformán vonz a tudás kívánása. Lehetetlen a tanítónak ilyen csoport láttára arra nem gondolnia, hogy a társadalom, amely műveltebb rétegekből szerveződik, sokkal több közös célt tűzhet ki, sokkal több közös örömben vehet részt, sokkal boldogabb, mint az olyan társadalom, amelyet ezerféle cél, ezerféle kívánság egymással szembe állít s éppen ezért az ilyen társadalom egymást megérteni soha sem fogja. Ebből kitetszik az is, hogy az önképzés a legszorosabb összefüggésben van a szociális érzéssel, abból mintegy következik s minden szociális törekvésnek ebből kell kiindulnia, mert ha a legfejlettebb és legtökéletesebb formát állítjuk oda kíváncsú célul a jövő társadalmának, melyről ezeréves álmok meg-megújultak a gondolkodókban: akkor a talaj előkészítése a legfőbb szükség. Ez a talaj a művelődés vágyának elhintése mindenütt. Nem az úgynevezett kioktatás, a felvilágosítás, hanem a kívánság, hogy tisztultabb fogalmak terjedjenek el az egész vonalon. A tömeg közé dobott jelszavak nem pótolják a hiányokat, csupán arra lehetnek alkalmasak, hogy gondolkozásra figyelmeztessék. Ha ezt célozzák, akkor

ám hadd járják be az elméket, mozgassák meg az embereket, figyelmeztessék arra, hogy ismeretei fogyatékosak, munkájuk hiányos, fokozni kell az ismereteket, tökéletesebbé kell tenni a munkát. Ha ezt segítik elő a társadalom alsóbb rétegeibe szorgalmasan, türelmetlen hévvel kidobott jelszavak, akkor úgy tekintem őket, mint ébresztő hangokat, amelyekre szükség van. Ámde ha ezek a lázas jelszavak nem egyebek, mint szikrák, melyek az elégtelenség felhalmozódott anyagát lánggra akarják lobbantani, akkor gondolkozóba esem, aggodalom száll meg, s a jövő munkájának felépítésében nem találom meg az átvezető hidat.

Kezdjünk hozzá a hídnak az építéséhez : műveljük, támogassuk embertársainkat az önképzés nagy munkájában. Hirdessük, hogy nem az csupán művelt ember, aki bizonyos iskolát végigtanult, akinek a kezébe bizonyos diplomát nyomtak, művelt minden ember, aki a művelődésre vágyódik s egész emberéletet szán arra, hogy az emberi tudásnak abból a forrásaiból szabadon merítsen, amelyhez hozzáférhet. Hirdessük azt, hogy a doktorrá avatás, a tanszék elfoglalása, a lelkészi hivatalba való ünnepi beiktatás nem jelenti azt, hogy az illető már nem szorul reá a tanulásra ; a mesterségekben, kereskedelmi foglalkozásban inaskodók, midőn fel szabadulnak, segédekké válnak, avagy a szerencsésebb körülmények között levők régi üzletet, műhelyt átvesznek vagy alapítanak, nem mondhatják magukról, hogy tanulásuk befejeződött, nem, a munka, a tanulás mindenkire nézve tovább folytatódik.

Engem ez a gondolat édes lelkesedéssel tölt el, ebben van benne az életnek a legnagyobb értéke és öröme, ebben fejeződik ki egyúttal az emberi tehetség korlátoltságának szelid és becsületes megvallása, el-

ismerése annak, hogy az emberi tudás kiépítésén millió meg millió agy munkál, s minden eredmény csak arra való, hogy az egész emberiségnek nagyobb legyen a kincse. Amit az amerikai feltaláló zsenije megalkot, az bejárja fél év alatt az egész világot, azt dicséri mindenki, mivelhogy kényelmesebbé teszi mindenkinek az életet s reá mutat arra a nagy közösségre, amely a gondolkodó és cselekvő emberek között van.

Ettől áthatva kell a munkához fognunk. Nekünk kell kezdenünk, kik előtt a szerencsés körülmények miatt megnyílt a tudásnak a kapuja; akik belepillantottunk abba a birodalomba, melynek csak egyenlő jogú és egyenlő kötelességű polgárai vannak. Keljünk apostol-útra, mert valóban apostoli munka az, amelyet a társadalom önképzése tőlünk megkíván. Le kell vetnünk magunkról az elbizakodottságnak és gőgnek cifra köntösét, otthon kell felejtenuk rangunkat, címeinket, rendjeleinket, le kell törölnünk homlokunkról, arcunkról a leereszkedésnek a vonását, gyalog kell elindulnunk s ahol megérkezünk, ott ne várjon reánk diadalkapú, ne tartsanak hozánk ünnepi szónoklatokat, ne kívánjuk, hogy banket és pohárköszöntő fejezze be a munkát . . . s múltjék el tőlünk az emberi hivalkodás idétlen tömjéne, hiszen mi nem diadalútra, hanem apostoli útra megyünk, mi is gyalog járunk, a mi szívünkben is az az emberszeretet melegít, amely a világot akkor hatotta át, mikor az ember reátalált az emberre.

Ellátogatunk azokhoz, akik vártak minket s közéjük vegyülünk, beszélgetünk, a tanítás és tanulás kettős, mindig egygyé olvadó, egymástól soha el nem választható céljával. Ezt a célt megvalljuk, ezt a célt éreztetjük s e vallomással magunkhoz emeljük hall-

gatóinkat. Evvel megkészítettük az első hidat, mely egy csoport embert velünk összeköt ; evvel leszállottunk arról a piederstárlól, melyet a társadalom skatulyázó és differenciáló kedve az egyéni hiúság számára készít, holott hamis bálványok a távolság védelmére reászorultak, mert gyarlóságaik onnan nem látszanak.

Aki a nagy tömegek önképző munkájának megindítója, ébrentartója, ösztökélője akar lenni, az mondjon le az egyéni hiúság koszorújáról, tépje szét és bízsa a szelek szárnyára ; nyissa ki a szívét s keresse meg a tömeg szívét, terjeszsen világosságot, amely szelid, de nem vakító ; hivogató, mint a pásztortűz, nem hideg és magában álló. A falu egyszerű népe, az iparosok, a gyári munkások, katonák, mind várják az apostolokat, mert ők is alkotórészei a hatalmas társadalomnak s az utat, mely a tudás felé visz, meg kell törni, számukra járhatóvá kell tenni.

*

Disszonáns hangok keverednek abba a himnuszba, amely lelkem szárnyalásra készítette. Úgy érzem, mintha álmodat kergetnék, midőn magam előtt látom a nagy tömeget, a hömpölygő nagy áradatot. Félelmes, ha kizúdul a gyárak fekete kapuin s még félelmesebb, ha végighullámszik a nagy városok széles utcáin. El-facsarodik a szívem, ha a mulató nagy várost nézem, a dolgozó százvezrek tele vannak panaszszal, a mulató százvezrek tele vannak alkohollal — s íme álmodom az apostolok útjáról, keresem azt a belső szükségét, amely üdítőbb italra teszi szomjassá, keresem a tudásvágyat s egy-egy pillanatra csüggetegség száll meg, kétség háborgat s a disszonancia fáj nekem, de újra diadalmaskodik a lélek, merészebb szárnyalása, a hit

az emberi haladás nagy törvényében s tovább megyek a nehéz úton.

Mutassuk meg a tömegnek, hogy a munka után van öröndtesebb pihenő is, mint az, melyet a korcsma kínál, van nemesebb szórakozás is, mint az egészséget és idegéletet gyökerében megtámadó szeszital, értes-sük meg velők, hogy az út, melyen a jobb felé halad-nunk kell, közös út, nem keresztezik egymást céljaink, nem egymás ellen, hanem egymás mellett kell haladnunk.

A tanult embernek a magát képezni akarókkal szemben nagy és nemes kötelességei vannak s mind-addig, míg csak beszélünk róla, de nem fogunk hozzá a kötelességek teljesítéséhez: az önképzés munkája az emberek elenyészően csekély számának lesz belső kívánság. Jelszavaink keresztül-kasul cikkázhatnak a társadalom egén, álmaink kiszínezhetik mesteri kézzel a jövőt: a milliók sötétben fognak botorkálni s előre nem haladunk egy lépést sem.

*

Az élet nagy iskolájából visszatérek oda, hol az önképzés elképzelhető és megvalósítható egységes és határozott elvek szerint. Minő legyen gyermekeink önképző munkája az iskola keretében?

Azon kell elmélkedésünket kezdenünk, hogy milyen volt eddig s milyen ma az úgynevezett »önképzőkör«. A mult század elején keletkezett önképzőkörök rendeltetése az volt, hogy az előszóbeli előadás kész-ségét fejlessze s irodalmi, főleg verselési hajlandóságot istápoljon. Amolyan retori-iskola volt, rendesen az irodalomtörténet tanárai vezették s tagadhatatlan,

hogy íróink és költőink az iskolai önképzőkörökben kapták az első impulzust arra, hogy szárnyaikat megpróbálják. Valószínűnek tartjuk, hogy Petőfi, Arany, Tompa, Reviczky az önképzőkörök buzdítása nélkül is poétákká váltak volna, mindazonáltal az önképzőköröknek így is képző hatásuk volt s alkalmat adván arra, hogy az ifjak egymással bizonyos időközökben avval a céllal találkozzanak, hogy magánstudiumaik eredményéről mintegy beszámoljanak, példájukkal egymást biztassák, a nemzeti nyelv pallérozásán örvendjenek, a költők alkotásait megismerjék, nemzeti érzésük melegénél lelkesedjenek: üdvösen és hasznosan működtek. Midőn azonban nagy költőink művei s a megváltozott korviszonyok az irodalomnak úttörő munkáját elvégezték s a nemzeti érzés mintegy a köztudatba ment át: az önképzőköröknek ez irányú hatása csaknem feleslegessé vált; az irodalmi működés ezentúl nem hazafias tény gyanánt tűnik fel s a diákkeresetek, a nyomtatásban megjelent »zsengék« nem járultak hozzá a nemzeti közkincs gyarapításához. Ami egykor szükség volt, az henye szokássá, bizonyos mértékben kórsággá vált. Az olyan önképzőkört, amely tág teret nyit a költői erőlködésnek, nem tarthatjuk ma szükséges intézménynek. Sőt ennél többet mondunk: a korán érvényesülésre törő fiatal buzgóságot nem támogatni, hanem okos módon korlátozni, vagyis helyes irányba kell téríteni.

A tiszteletre legméltóbb érzelmek is, ha gyalgó versben jutnak kifejezésre, inkább boszúságot okoznak, mint örömet szereznek. Ám legyen buzdító szavunk ahhoz, kinek poétai hevülete és formai készsége van, de még az ilyen ifjút is az ismeretszerzés, az ismeretmélyítés útjára kell terelnünk. Az »első kötetek«,

melyeket a diák-poéták rendesen barátaik buzdítására adnak ki, az elmúlt évtizedekben félelmes számra szaporodtak fel s manapság sűrűn olvassuk, hogy fiatal írók lapot alapítanak s az emberiség nevelői, ízlésfejlesztőiként lépnek fel, ahelyett, hogy behatóan, igaz lelkesedéssel tovább tanulnának s mintegy előkészülnének a nevelői, ízlésfejlesztési komoly munkára. Aligha tévedünk, hogyha azt mondjuk, hogy a korán érvényesülni, feltűnni akarás vágya gyakran az önképzőkori literatori apró sikereknek tulajdonítható. Ebből nyilvánvaló tanúság az, hogy az önképzőköröknek tisztán irodalmi iránya nem minden tekintetben szerencsés.

Am hagyjuk meg a szárnypróbálgatást is, de térítsük a komolyabb studiumok felé ifjaink figyelmét. Ifjúsági könyvtárainkat ne rakjuk meg a regények légióival, ne adjunk az ifjak szertelen élénk fantáziájának örökös táplálékot s főleg ne sok olyan táplálékot, amely a komoly olvasmányoktól elfordítja őket.

A szokásos szavalatok feltétlenül hasznos gyakorlatok arra nézve, hogy gyermekeink megszokják a bátor fellépést több ember jelenlétében, az elfogulatlan, természetes beszédet, de a gondolatoknak rögtönzött előadása nekem fontosabb feladatnak látszik, ez a tanulókat közelebb hozza az élethez. Értelmesen és összefüggően beszélő emberre minden életpályán nagyobb szükség van, mint ügyes szavalóra. Helyezzük ifjainkat különböző szituációkba, állítsuk egymással szembe, beszéltesük őket olyan tételekről, melyek tárgyi ismereteik körét nem haladják meg, bizzuk rájuk, hogy mit és hogyan mondanak; vitatkozzanak egymással, szokjanak hozzá, hogy gondolataiknak rendbeszedése minő fontos, szókincsük gyarapítása mek-

kora szükség, hogy ismeretek szerzése nélkül milyen tartalmatlan az ember. Ebben a tekintetben egymástól tanulnak a legtöbbet. Ne rendezzünk szellemi erőmérkőzéseket, hanem beszélgetéseket, gondolataikat cseréljék ki, tanuljanak egymástól, szokjanak hozzá, hogy az ismeretek szíves közlése kötelesség a társaséletben, a tudás nem arra való fegyver, hogy egymást leverjük, sőt meg is szégyenítsük, mert akkor ezt a dicső fegyvert nemtelenül használjuk, hanem fegyver, amellyel neki megyünk annak a küzdelemnek, melyet az egész emberiség, a közműveltség érdekében vívnak az avatott harcosok; igen, ezt tanulják meg, hogy a kiművelt tehetség nem egyéb, mint fennen lobogó fáklya, mely eddig sötét területeket világít meg sötétben botorkáló embertásaink számára. Éppen ezért felesleges sallagnak tartjuk az önképzőkörök *Érdemkönyveit*, a kalkulus-szerű fokozatokat, a hiúság e gyalgó kengyelfutóit, amelyek több kedvetlenséget okoznak, mint a mennyi buzdítás volna eltévesztett céljuk. Ugyancsak kórságosnak tartjuk az éretlen bírálatokat, amelyek az önképzőkörökben ma is napi-renden vannak, holott az ítélet sem alapos, sem eléggé komoly ebben a korban még nem lehet

Fokozott mértékben megtartanám az idegen nyelvekből való fordítás gyakorlását, sőt éppen az önképzőkört tenném melegágyává annak a törekvésnek, hogy fiaink főleg a nyugati nyelveket nagyobb buzgalommal tanulják. A nyelvtanulást összekötném az élő nyelv gyakorlásával s módját ejteném annak, hogy a fiúk csoportokra oszolva közösen olvassanak jól megválogatott német, francia vagy angol könyveket s azoknak a tartalmát ugyanazon a nyelven beszéljék meg. Hány bátortalan ifjú buzdulna fel ezen a példán, s milyen

hatalmas, jótékony közös érzés fejlődnék az ilyen önképző munkából!

Költőink: Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany a nyugati nyelveket autodidakszis útján tanulták meg, vonzotta őket az a nagy szellemi kincs, melyhez az idegen nyelvnek segítségével jutottak s lefordítván számos nagy alkotást, hány ezer meg ezer magyarnak tolmácsolták, s a magyar génusz alkotó erejét mélységes erőforráshoz segítették.

A nyelvtanulásnak egyetlen célhoz vezető módja az autodidakszis, vagyis valaki elhatározza, hogy bizonyos idő alatt megtanul németül vagy franciául. Előveszi az illető nemzet valamelyik jeles írójának egyik munkáját, kezdi olvasni, tömérdek szót tanul meg, aztán keresi az alkalmat, hogy beszéljen is azon a nyelven, nem riad vissza semmi nehézségtől, csetlik-botlik a nyelve, de ő nem bánja, csak halad tovább a megkezdett úton s míg célhoz nem ér, nincs nyugta. Az egymagára hagyott ember munkája sokkal nehezebb, mint az olyané, aki rokontörekvésűekkel egyetértve fog a munkához, közösen olvasnak, egymással beszélnek, a hamarabb tanuló tanítója lesz a nehezebben tanulónak s a sikernek ketten vagy többen örülnek s így bizonyára még az öröm is nagyobb, tisztább és nemesebb. Milyen nagy hasznára lehet az ifjúság önképzésének ebben a munkájában az olyan ifjú, aki szüleinek szerencsésebb anyagi viszonyai miatt már előbb megtanulta azt az idegen nyelvet jeles mesterek vezetése mellett. Nosza, álljon tudásával rendelkezésére társainak s örvendjen, hogy elősegíthette barátainak szép és dicséretes törekvését.

Meg kell ifjainkat az önképzőkörben tanítani arra, hogy szépen és értelmesen tudjanak felolvasni. Álljon

ki a pódiumra s olvasson tíz-tizenöt percig, olvasson szép és érdekes dolgot; tanulja meg, hogy aki a kis és nagy betűket szédítő szaporasággal rakja egymás mellé, az még korántsem tud olvasni; találja meg a mondatok lelkét s juttassa kifejezésre, vegye át az írónak a szerepét s fejezze ki a leírt gondolatokat úgy élőszóval, hogy azok azt a látszatot nyerjék, mintha maga az író állana előttünk s elmondaná mindazt, amit leírt. Az ügyes, értelmes beszédnek a jó felolvasás az előkészítő iskolája, éppen úgy, mint a helyesírásnak a pontos másolás.

De én még evvel sem elégedném meg az ifjúság önképzésében. Kivallatnám őket, hogy ki miféle munkásságban leli kedvét. Az egyik muzsikálni tanul, a másik szeret rajzolni, a harmadik már olajfestéssel is megpróbálkozik, a negyedik ügyes a faragásban, agyagból állatkákat gyúr az ötödik. Nekem úgy tetszik, hogy ezek a foglalkozások szintén nem egyebek, mint az önképzés munkái. Bizonyos hajlam megnyilatkozott a fiúkban, a szülők észrevették s hahogy módjuk volt rá, igyekeztek gyermekeik tehetségét abban az irányban fejleszteni.

A zenével foglalkozót az egyik összejövetelen odaállítom társai elé s azt mondom neki: juttass nekünk is valamit a te fáradságod gyümölcséből. Mi is szeretjük a zenét, vedd a vonót s táncoltasd a húrokon. A hegedős játszik, a fiúk hallgatják, végül viharosan megtapsolják. Ebben a tapsban benne van a biztatás, benne van az elismerés; a fiatal hallgatóság megjutalmazta egyik társát azért, mert tehetségének és fáradozásának a gyümölcsét szíves készséggel megosztotta vele, de ugyanaz a fiatal hallgatóság példát is látott arra, hogy a bennünk megnyilatkozó tehet-

séget munkával és kitartással produktívvá lehet tenni. A rajzolni és festeni szerető fiúkkal elhozatom sikerültebb rajzaikat és festményeiket. Odaadom a fiúknak, hogy nézzék meg sorjában. Nem szükséges bírálgniok, hiszen ehhez nem értenek. Ők megint egy fejlődő és kitartó munkássággal fejlesztett tehetségnek a példáját látják s eltűnődnek azon, hogy milyen sokféle az emberi munka s hogy nekünk tulajdonképpen egyetlen tehetséget sem kell parlagon hagynunk, követnünk kell megnyilatkozó hajlamaink belső szózatát, fáradoznunk kell minden külső kényszer nélkül a magunk jószántából belső értékeink épületének teljessé tételén. A fúró-faragó diák mutassa meg kis házi műhelyének produktumát, a testgyakorlásban ügyest odaállítom a többi elé, nem azért, hogy bámulják, hanem azért, hogy gyönyörködjenek arányos, gonddal végezett tornagyakorlataiban.

Nincs az a szellemi és testi ügyesség, amelynek fejlesztése ne tartoznék az önképzés körébe, s amelynek fejlesztését nem kellene növendékeink figyelmébe ajánlani.

Hát maga a gyakoribb összejövetel, a közös célért való közös munka, az a jóindulat, amelynek az ifjúsági körökben főelvvé kell válnia, a családi érzés melege, amely bensőbbé teszi a serdülő ifjaknak a viszonyát egymáshoz: vajjon nem legfontosabb képzése-e ez az ethikai érzésnek, amelynek híjával a társadalomból az éltető és fentartó elem hiányzik? A nemes és komoly önképző munkában egymáshoz szokott baráti frigyben együtt felserdült ifjúság az a fundamentum, melyre egy-egy nemzet jövőjét fel lehet építeni.

IV.

A GYERMEKEK
FOGLALKOZTATÁSA OTTHON.

Országos Széchényi Könyvtár

A szülőknek az iskolára s az iskolának a szülői házra való panasza meglehetősen régi keletű. Ebben a vitás ügyben döntésre még nem került a dolog s valószínűleg egyhamar nem is fog kerülni. Tömerdek szó esett már újságban, szaklapokban, a társaságokban is arról, hogy az iskola és a szülői ház összhangzó működésének minő áldásos következményei volnának, ámde alig látunk komolyabb törekvést arra, hogy ez az áldásos együttműködés immár állandóbb formában kezdetét vegye.

Ezt a célt kívánja szolgálni mai előadásom. Nem a tanítással és neveléssel foglalkozó ember szól ezúttal belőlem, hanem az édesapa. Úgy szólok a szülőkhöz, mint munkástársuk, aki velük közös célra törekszik. Annak a szeretetnek a nevében szólok, amely nem ismer hivalkodást, csak áldozatot, s amely gyakran a reménynek egy árva csillámlásával is megelégszik, melynek születése percétől kezdve olyan sok az aggodalma, s amely csalódásában, kétségbeesésében sem tud egyebet, mint vérzeni és megbocsátani.

Gyermekeinknek első nevelői és tanítói mi vagyunk, az első iskola, mely a gyermek előtt születése percétől kezdve megnyílik, a mi hajlékunk. Tőlünk tanul meg a gyermek beszélni, mi ismertetjük meg azzal a világgal, mely a kis idegent, a világegyetem törékeny kis polgárát, fogadja. Mi szülők érezzük a legtisztább és legteljesebb örömet, midőn a kis jövevény megérkezik, de érezzük egyúttal azt a nagy felelősséget is, mellyel a jövevény miatt tartozunk, s a nagy feladatot, amely reánk vár, míg a síró, nevető csecsemőből öntudatos lény, munkánk részese, egykoron folytatója lesz.

Ott örködünk az alvó gyermek felett, mosolygó arccal fogadjuk ébredését, megértjük gögicselő szavát, tűrjük szeszélyét, aggódva találgatjuk panaszos sírásának az okát, résztveszünk játékaiban, óvjuk mindentől, ami árthatna neki, megteremtjük azt a környezetet, amely testének egészséges fejlődését elősegíti. Mindezt csaknem ösztönszerűleg, a kötelesség erkölcsi kényszere nélkül tesszük meg; vezetőnk, irányítónk a szülői szeretet és főleg a józan ész, amely tálálékony és szívesen alkalmazkodó. Le tudunk mondani testünk kényelméről, háttérbe tudjuk szorítani szellemi szükségleteinket, mi szülők, de legkivált az édesanya. Nem kívánunk semmi egyebet, mint gyermekünk testi és lelki épségét, s mindazt, amit megteszünk, bármily áldozatba kerül is, igen természetes dolognak tartjuk. Ilyenkor értjük meg, hogy mit köszönhetünk mi szüleinknek, s ilyenkor jut eszünkbe, hogy talán annak idején nem is köszöntük meg; s ez a meggondolás árnyat borít lelkünkre, mintha előrevetett árnyéka volna annak a szomorú sejtelemnek, hogy talán a mi gyermekünk sem fogja megköszönni nekünk!... Mindegy, tovább haladunk a megkezdett úton: reáirányítjuk minden gondunkat gyermekünkre.

A beszélni kezdő gyermek vallatni kezd minket. A körülötte levő tömérdek tárgy, élőlény mind egy-egy rejtély előtte, mindennek a nyitját szeretné tudni. A kérdések áradata zúdul reánk napról-napra, hétről-hétre, hónapról-hónapra. Belefáradunk, de felelünk, mindig felelünk, mert a kérdező gyermek sohasem elégszik meg egy felelettel. Nemde nagyon vigyáznunk kell, hogy abban az első iskolában, melyet gyermekünk előtt megnyitunk: igazság, egyszerűség, világosság legyen mindenben? Ezek a látszólag minden logika nélkül való kérdés-tömkelegek mind arra irányulnak, hogy a látott dolgok, jelenségek, cselekvések között az okbeli kapcsolatot kutassák. S nekünk végtelen örömmel kell ezeket a kérdéseket hallgatnunk, mert mindenik arról tesz tanuságot, hogy gyermekünk agya megkezdte a legszebb munkát, melyet e világon elképzelhetünk: a gondolkozást.

Ne akaszd meg, szülőtársam, ezt a munkát mindjárt a kezdet kezdetén! Ne riadj rá türelmetlenül a kérdező gyermekre, ne mondd neki, hogy hallgasson már, ne kérdezzen annyi minden ostobaságot! Ne kergesd ki a konyhába, ne küldd el az ostoba kis pesztonkával hazulról, ne bíz a bonne-ra, hogy foglalkozzék a kis cölönggel, mert neked sürgősebb dolgod van, a varrónőt várod, vagy vendégek érkeznek mindjárt!... Ne csapd be az ajtót, mely az első iskolába visz, holott tudásnak vagyis világosságnak, melegnek vagyis szeretetnek kell lennie, hogy a kis növény erősödjék, izmosabb gyökérszálak fűzzék hozzád, légy te a fa, a gyermek annak ága, ne törd le az ágat, ne ültess idegen talajba, mert attól félek: meg-sínyli, pedig ez később vajmi sok szomorúságot okozna neked is.

Láttam négy ilyen kis idegen talajba bujtatott oltoványt: négy gyönyörű gyermeket, nagy urak gyermekeit; négy madárkát, amelyeket a meleg fészekből: az anyai szívből hamar kizavart a hóbort és a divat, ez a két utálatos torzszülötte a társadalomnak. Szigorú nevelőnő ketrecbe zárva tartotta, ahol parancsszóra ettek, ittak, énekeltek, táncoltak, tanultak — és sírtak is, de ezt már nem parancsszóra, ennek nyilván érezték a kis rabmadarak a szükségét. Találkoztam velük néha, reájuk bocsátottam egy-egy nyaláb meleget szívem részvevő szeretetéből — s a madárkák reám repültek, átszorították a térdemet gyöngé karjukkal, felkéreződtek a karomba és úgy örvendettek, de úgy örvendettek, hogy nekem a könnyem is kicsordult mélységes szomorúságomban.

Anyák, maradjatok ti az első iskolában, maradjatok mindaddig ott, amíg gyermeketek szívesen tanul tőletek, maradjatok gyermekeitek mellett akkor is, mikor azok kinőnek a ti iskolátokból! Ne legyen nap-sugár nélkül soha az iskola, mert az árnyak, melyek a gyermekszoba falára korán reávetődnek, ijesztő alakot öltenek, beleszövődnek a gyermek álmaiba, s ottmarad mindvégig a lélekben bizonyos szomorúság, melyet megorvosolni nem lehet.

Anyák, a szépen megmosdatott, felöltöztetett, felpántlikázott gyermek nem hívságos játékszer, amellyel csak nevetni, tréfálni kell, s ha aztán nyügösködni kezd, odaadjuk másnak, hogy ébressze fel újra a jókedvet benne, mosdassa meg újra, s hozza be a szalonba, hogy gyönyörködjenek benne a vendégek is. A gyermek lelke csoda-finom szerkezetű hangszer, mindenik más meg más szerkezetű, aki e hangszeren játszani akar, annak komolynak, jónak, türelmesnek, tanulékonynak

kell lennie. Figyeljétek meg a hangszert, óva nyuljatok hozzá, szólaltassátok meg, s hahogy belőle egy-egy összhangzó melódiát tudtatok kicsalni : örvendezzék a szívetek, s buzduljatok fel, hogy minél több harmóniát találjatok benne; ha pedig sok a diszharmónia a hangszerben, ne dobjátok félre kedvetlenül, bizonyára nem a hangszer rossz, hanem ti nem értetek a hangszer kezeléséhez.

Mert ehhez is érteni kell, s ezt az értelmet sok fáradtsággal, nehéz próbák árán, végtelen türelemmel sajátíthatjuk el. A gyermekszobák iskolájában is egy hatalmas, egyetemes törvény van : az okos szeretet. Az anyának, ha gyermeke első tanítója akar lenni : sokat kell tanulnia. Könyvből, a mások vagy a maga tapasztalatából, az mindegy, de tanulnia kell ; gondolkoznia is kell, mert okos szeretet, tudás, tapasztalat, eltűnődés nélkül a szülői ház iskoláját be kell zárni. Én az olyan anyától, aki gyermekét vakon és oktalanul szereti, aki nem foglalkozik vele komolyan, nem figyeli meg, nem gondolkodik a gyermeki lélek fokozatos fejlődésén, tehát nem fogja fel nevelői és tanítói kötelességének fontosságát : elvenném a gyermeket, s így szólnék az anyához :

— Eredj vissza abba a társadalomba, amely nem munkára, hanem hívságos szórakozásra született. Aszszony vagy, de nem anya ; gyermeked egykor neked köszönheti az életét, de azt, ami előtte az életet széppé és értékessé teszi, más adja meg neki. Te elszakítod azt a láthatatlan láncot, amely az okos és jó anyához a gonddal nevelt gyermeket mind haláláig fűzi. Bizonyára nem tehetsz róla, mert különben ekkora szomorúságot nem szereznel szándékosan magadnak.

Több gyermek van a háznál, ez annyit jelent, hogy több tanuló van az anya és apa iskolájában: több munka, több gond, több aggodalom s több öröm is. Kezdődik a nevelés egyik legfontosabb munkája, a szociális érzés magvetése. Nemde különösen hangzik? Tehát egy család kebelében, édestestvérek között is szükség van erre? Nem elég a vérség kapcsolata? Nem fognak a testvérek békességben, szeretetben megférti egymással, s nem fogják egymást dédelgetni, a nagyobbik nem védi a kisebbiket? Szükség van itt is arra, hogy felébresszük a közösség érzését, holott a világ oly szűk, a vágyak olyan egyformák s a sors, melyben a gyermekek részesülnek, ugyanaz?

Nekem úgy tetszik, hogy szükség van arra, hogy az önző kis portékákat egymással megszerettessük, egymáshoz hozzászoktassuk. Az elsőszülött iránt érzett, gyakran túlzott szeretetet meg kell arányosan osztanunk az első és második között, azután beköszöntvén a harmadik és negyedik, a szeretetnek folyton új meg új beosztására van szükség — és mindig arányos beosztásra, mert a gyermek jogot formál a maga részére, észreveszi, ha megrövidül, neki a tejes rizsből, a cukorból, a labdából, a ruhából is éppen annyi, sőt gyakran még több is kellene, mint amennyi a másiknak jut. A szeretetből is éppen annyi kell. Mert ilyen az ember még makulányi korában is: érezi, hogy mi a' joga.

Ne rövidítsük meg, hogy ne keltsünk irigységet a kis szívekben. Ne válasszuk ki az okosabbat, a vidámabbat, a formásabb arcút, a csendesebb és illedelmesebb viselkedésűt, ne állítsuk oda a tökéletesebbnek látszót a többiek elé mintaképül, hanem valósítsuk meg azt, amit a nagy társadalomban a rettentő sok heterogenység miatt megvalósítani nem lehet: legyen a gyer-

mekszobában az az egyenlőség, mely egyforma jogot ad, de egyforma kötelességet is ró minden gyermekre.

Hogyan, hát kötelességek is vannak? Lesznek dolgok, amiket szabad megtenni, s lesznek olyanok, miket meg kell tenni. A *szabad*hoz hamar hozzászokik a gyermek, mert ez nyilván kellemes neki, a *kell*hez nem szokik hozzá könnyen, mert ez nem kellemes. Játszani a boltból drága pénzen vásárolt játékszerekkel *szabad*, de játék után a játékokat szépen visszarakni *kell*. Ime a legelső kötelesség, amellyel szemben a gyermek már idegenkedést érez. Rójjuk ki a kötelességet, minél előbb rójjuk ki, intézzük úgy a dolgot, hogy ez a játékvisszarakás tulajdonképpen nem egyéb, mint a játék befejező része. Csináljuk együtt a gyermekkel, beszéltesük a kis butordarabokat, szólaltassuk meg a viasz- és porcellánbabát, a báránykát és lovat, a kocsit és trombitát, a házi állatokat s az állatkert félelmes-szelíd fenevadjait. Tegyük szokássá a kötelességet, s ha első gyermekünknel nagy fáradtsággal sikerült, a másodikból és harmadiknál a kis tanuló-ból már munkatárs lesz. Ugyanazt végigcsinálja a testvéрке előtt, s a kisebbik mindenben utánozni fogja a nagyobbikat. Ha az első követelődik, ordít, parancsolgat, a második és harmadik hasonlóképpen cselekszik, mert hozzá közelebb áll az élő példa, mint az anyai intés. Dolgoztassuk a gyermekszoba kis lakóit, minél többször bízzuk meg apró tennivalókkal. Ne állítsunk oda szárazdajkát, akinek szigorú-erős parancssal meghagyjuk, hogy az apró zsarnokok minden kívánságát teljesítsék, hanem tanítsuk meg a zsarnokokat arra, hogy szolgálják ki önmagukat. Nem képelek kedvesebb képet, mintha a gyermekek határozott céllal sűrögnek-forognak a gyermekszobában. A leány-

kák rendezgetnek, a fiucskák helyrerakják a székeket, a játékokat, s azután nagy fontoskodva egymásra néznek s mindenik meg van győződve arról, hogy a legfontosabb munkát ő végezte. Az édesanya pedig rendre megcsókolja őket, s azt mondja, hogy mindenik derekasan dolgozott, mindenik megérdemli a jó vacsorát. Úgy bizony, már a gyermekszobában beszélni kell arról, hogy a vacsoráért és ebédért dolgozni szoktak az emberek, s hogy a vacsora és ebéd annál jobban esik, minél többet dolgozott érte az ember. Nem a *gyermek*, hanem az *ember*. Úgy beszélünk velük, mintha szakaszott olyanok volnának, mint mi; dolgozunk, tehát egyformák vagyunk, kötelességeink vannak, tehát egyformák vagyunk.

Munka a játék is, mert lám a barmokat megittatuk, a babaszobát kisépértük, a nagyságos kisasszonyt, aki nem tud járni a mi segítségünk nélkül, felöltöztettük, a pléhhuszárokat felültettük a lovaikra — bizony sokat dolgoztunk, hányszor kellett a labdát az ágy alól előkotorásznunk, a golyót elgurítanunk. Csupa munka volt ez, s mi becsülettel elvégeztük, ha még ráadásul az építőköveket is beraktuk a szekrénykébe: megérdemeljük a kávé, az almát. Jól is esik, s annál jobban, mert lám mindenik gyermek kapott, egyformán kapott, a legkisebb is, aki a ketreces székből nézte a játékot, nagyokat rikoltott örömeiben, tehát ő is velünk dolgozott.

A gyermekek foglalkoztatása tehát már a játszó korszakban megkezdődik, s a játékkal együtt meg kell a gyermeket barátkoztatnunk azzal a gondolattal, hogy reá sok mindenféle kedves munka vár. Ime, a legkisebbiket bele kell ültetni a négykerekű kocsiba és óvatosan húzni kell, mert szegényke most gyöngé, a kocsit nem

tudná húzni ; aztán milyen háladatos ezért a munkáért a csöppség, hogy tapsol a kacsóival, hogy csókolja a szorgalmas paripákat. Biztassuk őt gyermekek hogy ne búsuljon, egyszer majd ő is húzni fogja a kocsit, egyszer mindent úgy tesz meg, mint mi most, csak nőjjön és erősödjék. Nosza, tanítsuk meg őt járni. Fogjuk meg a kezét s vezessük. Vigyázzunk reá, mert ő kicsiny ; ne üsse meg magát, mert az fáj. Vegyük fel az ölünkbe, ringassuk. Ennek örvend s mi is örvendünk, és örvend az anya és apa is. Milyen szép dolog, ha mindenki örvend a háznál !

Ebéd és vacsora közben az apa megkérdezi rendre a gyermekektől : mit dolgoztak délelőtt, délután ? És az apró polgároknak be kell hűségesen számolniok. Be is számolnak nagy hévvel. Természetesen mindenik a legszorgalmasabb volt, a legnehezebb munkát végezte, s ime, a kis leányka most is dolgozik, mert fut az apa pipájáért, ez az ő joga, s erre fölöttébb büszke. Már a skatulya gyujtót a fiucska hozza, ezt a munkát ő kapta nemrégiben kitüntetésül az apjától. Ne búsuljatok ti apróbbak, nőjjetek csak nagyobbra, reátok kerül a sor mindenben. Egyik vizet fog tölteni a poharakba, másik a karosszéket hozza az asztalhoz. Akad mindeniknek munkája, csak ti ne búsuljatok !

*

Megkezdődik a másik iskola, a nagyobb, a tágasabb, az udvaron túl, a harmadik utcában levő, ahol sok-sok gyermek van, ahova reggel megy az ember, délre jön haza. A gyermekszobában már hetekkel, hónapokkal azelőtt erről az iskoláról mesélnek. Valami kíváncsú, nagy dolog lehet az, beleszövődik az álomba, izgatja a gyermekagyat. Az anya és apa azt mondják,

hogy ott is csak dolgoznak az emberek, mindenütt dolgozni kell, játszani is, dolgozni is. A könyvet otthon beteszi az ember a táskába, az iskolában kiveszi a táskából, olvas, ír, aztán beteszi a táskába s hazajön. Ennyi az iskola, semmi egyéb. Ebben az évben elmegy a legidősebb, aztán következik a sor a másodikra, harmadikra s így tovább. Úgy látszik, minden embernek kell iskolába járnia ; értessük meg gyermekeinkkel, hogy az iskola valami tisztességes, komoly hely, ahova azért jár minden ember, hogy megtanuljon dolgozni. Ettől a munkától nem kell félni, sőt kívánni kell. Az iskolában olyan emberek várják a gyermekeket, akik velük jól akarnak tenni. Minden gyermekkel egyformán jól akarnak tenni éppen úgy, mint a család kisded iskolájában az édesapa meg az édesanya. Lám, a szülők maguk is szívesen mennek olykor-olykor az iskolába, beszélgetnek a tanítóval, otthon elmondanak sok szépet és jót róla, úgy emlékeznek meg a tanítóról, mint akinek hálával tartoznak.

En úgy érzem, hogy ennél a pontnál kissé meg kell állanom. Beszámolok arról a tapasztalatomról, hogy vannak szülői házak, amelyek nem ilyen képét festik az iskolának a gyermek elé, kit a szülői háztól elbocsátanak. Vannak szülői házak, hol a gyermek sok meg nem fontolt, szenvedély és elégedetlenség sugallta ítéletet hall az iskoláról, a tanítóról. És minden ilyen kisebbsítés, minden ítélet egy-egy durva kézzel való érintése annak a hímpornak, mely a gyermek lelkében az iskolának, a nevelőnek és a tanítónak képét üdévé, széppé, kedvessé és kíváнатossá teszi. Viszont van iskola és vannak tanítók is, akik maguk rázzák le a hímport, tépik le a nimbuszt, s mindkét esetben a gyermek lelke sínyli meg, a finom hangszer disszonáns

hangokkal telik meg. Akit és amit tisztelnie kellene, tekintélye előtt meg kellene hajolnia, azt felülről nézi, azt maga is lekicsinyli. Úgy kezdi meg a tanulást, hogy mindent bizonyos skepszissel fogad, mindent más színben lát, sem igazán örülni, sem igazán lelkesedni, sem igazán dolgozni nem tud. Nekem úgy tetszik, hogy a gyermeki lélek hangszerének ez avatatlan érintése nagy vétség, s hogy az olyan gyermek, aki gondolkodását reásziggerált ítélettel kezdi meg: föltétlenül sajnálatraméltó.

Gondolkozatok, szülőtársaim, gyermekeitek érdekében, vajjon helyes-e az iskolának a szeretetét már csirájában elfojtani? Van-e értelme annak, hogy egyes felmerülő esetek alapján gyermekeink előtt sújtó ítéletet mondjunk az iskolára, s mintegy hozzászoktassuk gyermekeinket ahhoz, hogy hasonlóképpen cselekedjenek? Mi szülők örvendjünk, ha úgy tapasztaljuk, hogy gyermekeink szívesen és sokat beszélnek iskolájokról, társaikról, tanítóikról, az iskolaélet sok jelentéktelennek látszó, de a gyermekek szemében nagyon fontos eseményeiről. Sőt legyünk mi az elsők, akik napról-napra megkérdezzük, hogy mi történt az iskolában, igyekezzünk mélyíteni azokat a benyomásokat, amelyek szép és nemes érzések nyomán maradtak meg a lélekben. Olvassuk végig a kis legény vagy leány nóteszében tanulótársainak a névsorát, legyünk kíváncsiak, tudakoljuk meg, hogy melyik tanul jól, melyik játékos, melyik őszinte, barátságos, kinek minő foglalkozású az apja; érdeklődjünk főleg a gyermek barátai iránt. Sőt tegyünk ennél még többet: igyekezzünk megismerkedni gyermekünk barátaival vagy barátnőivel, de meg a szülőkkel is kíváncsi a megismerkedés. Ut van a közös kapocs: a gyermek, az iskola, a munka,

mely gyermekeinkre egyformán van kimérve. Az egymással érintkező, barátságos viszonyban levő szülők gyermekei tartósabb és állandóbb érzelmeket fognak egymás iránt táplálni, s ha az iskola a maga komoly és szép munkájával, a tanítók a tanítványaik iránt érzett és tettekben megnyilatkozó szeretetükkel a szülőket is egymáshoz közelebb tudják hozni: akkor az iskola és a tanítók olyan munkát végeznek, amelynél tiszteletreméltóbb és szükségesebb alig van a társadalomban.

Csupán az iskola tudja időről-időre összehozni a szülőket úgynevezett cím, rang, születés, vallás és minden egyéb különbség nélkül, mert a társadalmi érintkezésnek mozgó erői mind más meg más irány felé hatnak. Az asztalos, lakatos, bádogos, fűszeres, kereskedői alkalmazott, őstermelő, katona, ügyvéd, orvos, tanár nem érintkezik nálunk a társadalmi életben összekeveredve; mindeniknek megvan a maga fiókja, oda tartozik, s azon túl nem terjeszkedik, mint-hogy azonban a társadalmi fiókok nem mind egy sorban vannak, hanem egymás felett is, a felsőbb fiókokban elhelyezettek az alsóbb fiókok lakóinál magukat jobbnak, kiválóbbnak tartják, a vendéglők különféle színű terítékei, a színházak és hangversenytermek külön meg külön árú széksorai, a bálók és egyéb szórakoztató társasösszejövetelek kasztszerű jellege mind egy-egy akadályja annak, hogy az emberek, tehát a szülők egymást megismerjék. Ebből a szempontból tartjuk föltétlenül szükségesnek azt, hogy az iskola adjon minél gyakrabban alkalmat arra, hogy a tanulók szülei tömegesebben összegyűljenek. Míg az iskola termében szemben gyermekeikkel együtt vannak, lehetetlen nem érezniök azt, hogy van közösség az emberek

között, bármelyik fiókjába is tartozzanak a társadalom óriási boltjának. Hát vajjon a gyermekek maguk nem örvendenek-e, ha szüleiket egymás mellett látják, mert nyilvánvaló, hogy mindenik a maga anyját vagy apját keresi az összegyűlt közönségben, s az érzékenyebb szívűnek még fájdalmat is okoz, ha sem az apja, sem az anyja nem jött el.

Bármit rendezzen is az iskola, melyre a szülőket meghívja, nyilatkozzék meg szeretetünk az iránt az iskola iránt, amely a mi szerepünket vette át, s a legbecsesebb fegyvert igyekszik gyermekünk kezébe adni, de csak úgy adja és adhatja, ha gyermekünk a maga szorgalmával kovácsolja, évről-évre kovácsolja, mindig finomítja, tartósabbá és hatékonyabbá teszi. Hol ez a komoly és jótékony munka folyik : vajjon nem érdemli meg a mi legnagyobb érdeklődésünket ?

*

Attól a perctől kezdve, hogy gyermekünket iskolába küldöttük : fel kell a kis diákot sokféle gyámkodás alól mentenünk. Évek hosszú során át más mosdatta, más öltöztette, más fésülte : ezentúl mosakodjék maga, öltözzék maga, nem olyan rettentő nehéz egy munka az, szedje rendbe a haját, ne sokat cifrázza, nem kell gondosan kisütött oroszlánsörény a fiúgyermeknek, nyírja le a minden ügyességre alkalmas anyai kéz, még pedig tövig, s aztán a fésű és kefe mindennap felborzolja. Nyílt, szabad homlok való a kis diáknak ; nem azt kérdezem én, hogy mi áll jól neki, aminthogy később sem hat meg, ha a kis diáknak nagyon finom ruhákat vesznek : a tisztaság és célszerűség az egyetlen irányadó a gyermekek öltöztetésénél. Az olyan gyermek,

aki ruháját az iskolában összeméri valamely tanuló-társa ruhájával, nem az én emberem.

Tanítsuk meg mi szülők gyermekeinket arra, hogy naponta maguk keféljék meg ruhájukat. Ha több lakója van a gyermekszobának, segítsenek egymásnak kölcsönösen. Nem tagadom, egyik régi kedves gondolatom volt mindenha, hogy gyermekeink lehetőleg mindent maguk végezzenek, amire testi fejlettségük és körülményeik alkalmasak. Hozz vizet a mosdótálba, takarítsd meg a cipődet, vesd meg az ágyadat, tanuld meg az asztalterítést, fiam, nem szégyen az, ki tudja, mikor lesz szükséged reá! Olvastuk, hogy a múlt nyáron Amerikában tömérdek egyetemi hallgató beállott a vakáció hónapjaira különféle munkákra: pincér, ügynök, másoló, megbízott, könyvelő lett belőlük. Pénzt szereztek tisztességes munkával, hogy az egyetemi tanulmányaikat folytathassák. Nemde, mi ezt túlságosan amerikai ízűnek tartjuk, pedig nem amerikaias, hanem *emberi*, a legbecsületesebb emberi ez, melyért lelkesednünk kell, melyet utánoznunk kell, melyre a gyermekszobától kezdve évek hosszú során át nevelnünk kell gyermekeinket, hogy embernyi emberré fejlődve vérébe menjen át minden tisztas munkának a becsülése, hogy az életnek ne legyen számára semmi meglepetése, hogy nem tudván inast tartani: az életet nyűgnek, nyomorúságnak ne tekintse, hanem legyen a maga inasa, értse meg valahára minden úrnak született vagy úrrá lett ifjú, hogy az a legfüggetlenebb, irigylésre legméltóbb ember, aki nagyon kevés ember-társára szorúl reá.

Ismétlem: ne csináljunk gyermekeinkből úrfiakat és kisasszonyokat, hanem talpra esett, munkaszerető, edzett fiatalokat.

A társadalom szükségét látja minden munkának, s mégis csak frázisszerűleg becsüli meg azokat, akik a munkát helyette, érte, az ő nagyobb kényelmére elvégzik. Ne legyünk hamis jelszavak továbbplántálói, midőn gyermekeink jövőjét egészséges alapra akarjuk helyezni. A mi gyermekünk ismerje meg azokat a munkákat, melyeket fizetett ember végez el másutt, hogy megismervén, tudja kellőképpen értékelni. Lelkünk szeme előtt pedig lebegjen a jövő, amelynek az emberi reménykedés mindig a szebbik arculatát nézi, minden eshetőségével: hátha gyermekünk a maga erejére szorúl, és testi munkával kell kenyerét megszereznie. Készítsük elő a küzdelemre, mert nekünk ez a kötelességünk; az edzett, munkára hajló, nem kényes ifjú tele van életkedvvel, izmos, reménykedő, határozott, találékony; az uraskodáshoz szoktatott ifjúból ritkán lesz munkabíró, hamar csügged, petyhüdt és ingadozó ember.

Fessünk hamarosan két képet, nem a fantáziának, hanem a tapasztalatnak az ecsetjével.

Kényelemben nevelt ifjút látok, akit az előszobában inas vár, lesegíti válláról a téli kabátot, átveszi tőle a sétapálcát és a kalapot, kinyitja az ajtót, ha be akar menni a szobába. Megvallom, visszás kép ez az én szememnek, mert fölöslegesnek tartom az inast az olyan ifjú mellett, aki ép-kézláb, megalázónak tartom, hogy legyen ember, aki egész életében nem tesz egyebet, mint meghajlik, mosolyog, kalapot és sétapálcát vesz és ad át. De hát ez mellékes, nyilván tetszik az inasi foglalkozás az illetőknek, s azért minden időben voltak, s minden időben lesznek inasok. A nevelés szempontjából az inastartást határozott szerencsétlenségnek tartom. Bele tudjuk-e az ilyen

külső kényelemben fölnevelt ifjút helyezni a kényelmetlenségbe, a nagy lakásból a hónapos szobába, a fényes ebédlőből a kifőző helyiségbe, a divatos ruhát vajjon fel tudná-e cserélni olyan-amilyen ruhával, az emberek megalázkodását az emberek gögjével, a kegyosztogatást a kegy alázatos kérésével? Pedig ez vár az úrnak nevelt ifjúra, ha a véletlen sorsfordulat az apját tönkre juttatja. Lehet-e boldogtalanabb, hasznavehetetlenebb embert képzelni, mint az ilyen úrfi, ha egy szép napon arra ébred fel, hogy neki kell a mindennapi kenyerét megszereznie. Sok öngyilkosságnak volt immár, s lesz okozója a szülői bőkezű kényelem, melynek kora gyermekségétől kezdve minden érdem nélkül részesévé tesszük az ifjakat. A szegénység, a munka, a küzdelem rettentő rémek az ilyenek szemében, s inkább hitványságra vetemednek, mint munkához lássanak. Akik pedig meg tudják tenni, mert a jóra való hajlam erős csirái megvoltak benne, de fejlődésükre a környezet eladdig nem volt kedvező: azokra nézve a koldusbotra való jutás valóságos reveláció, kezdete az igazi emberi életnek, amely szakadatlanul munkára sarkalja az egyént.

Az ilyen ifjú rövid idő alatt beleszokik a nyomorúságba. Gyámola és vigasztalója lesz anyjának, atyjának, beleviszi a szegény hajlékba a munkás szeretetnek a melegét, megelégszik ételben, ruházatban a legegyszerűbbel, minthogy erőszakkal kitörli emlékezetéből a kisérteni fel-feljáró múlt emlékeket, s megteremti magának a jövőndőt.

Ő láttam ilyen ifjakat, erős lelkű anyák erős lelkű gyermekeit, s mert láttam őket, meggyőződéssel vallom, hogy minden gyermeket úgy kell nevelni, mintha reá az életben a létfontartás munkája várna. Bünt követ el

saját gyermeke ellen az olyan szülő, aki gyermekét puha szalontárgynak, törékeny velencei kristálynak, exotikus növénynek vagy legalább is olyan kiváltságos lénynek tekinti, kire az emberi élet nagy törvényei nem kötelezők. Ne hintsétek tele virággal a gyermek útját, ne takarítsatok el útjából minden göröngyöt, ne várjon minden kis halomnál gyaloghintó és libériás inas rá, ne tegyétek a sok anyagi és szellemi mankóval testi és lelki nyomorékká! Ne keressétek az olyan iskolákat, internátusokat, ahol csupán úri emberek gyermekei vannak, keressétek az olyan iskolát, ahol a legtökéletesebb demokrácia uralkodik, ámde ezt a demokratikus, vagyis nemes emberi érzést mindenekelőtt plántáljátok be a szülői ház iskolájába.

A család és cseléd fogalmának ősrakonsága újuljon meg az *emberi érzés* hatalmas kapcsolatának érzelmében; az ür ne legyen olyan tátongó, mint aminővé a legújabb időben vált. A cseléd olyan munkát végez a háznál, amelyre égető szükség van, bére és ellátása e munkának nem teljes egyenértéke, ha jóindulatú és hűséges, juttassunk neki mi is jóindulatot. Gyermekeink ne rúgják, ne dobálják hozzájuk cipőiket, ne ordítanak rájuk, ne tekintsék alsóbbrendű lénynek, hanem tekintsék embernek. Ha mi munkát végez a cseléd a gyermek kényelmére: *köszönje meg a gyermek*, mert a cseléd a gazdájával szemben kötelességét teljesíti, amiért bére jár, de a gyermek csak bitorlója a parancsolás jogának, s ezt rendesen olyan emberrel szemben gyakorolja, aki jóval idősebb nála, néha akár apja vagy anyja lehetne. Valljuk meg őszintén mi szülők, hogy a példa, melyet ebben a tekintetben adtunk gyermekünknek: magában rejtegette a megrontó csírat. Házunk békessége, a házban lakók életének harmóniája

az a melegágy, melyben az erények és hibák közösen tenyésznek. Ha azonban a gyermek a szülői ház iskolájában a jó példa nevelő hatása alatt hozzá szokik a jóhoz, a tisztességhez, a kötelességekhez : akkor abban a nagy iskolában is, hol száz meg száz emberrel kell kölcsönhatásban élnie : megtalálja a hangot az érintkezésben, az utat a boldogulásra.

*

A felseerdülő ifjak otthon való foglalkoztatása a legfontosabb pedagógiai kérdés. Ha fiúgyermekről van szó : az apára róvom a munka dandárát, ha leánygyermekről van szó : az édes anya különös feladatává teszem. A serdülés korában az ifjuság fejlődését a legnagyobb szeretettel, következetességgel és céltudatossággal kell folyton figyelemmel kísérni. Az apa tekintélye s az édes anya jósága végezi azt a közös munkát, amelyre ilyenkor szükség van. Ő és milyen példátlan türelem kell, míg az átváltozás, a fizikai és szellemi vedlésnek ezek az évei tartanak. Közöny, ridegség, szeretetlenség, kamasz-léhaság, idétlen tréfahajhászat, másoknál elmélázás, szórakozottság, zárkózottság, bizalmatlanság a napirenden levő szimptómák ; a leánygyermek roppant érzékenyek, határtalan ábrándozás, ömlengési vágy, vallásos mártírságra való titkos epekedés nyilatkozik meg ilyenkor. Ezek a fejlődés ez éveinek pszichikai gyermekbetegségei, amelyek minden generácziónál ismétlődnek, s kisebb-nagyob mértékben átesik rajta minden gyermek. Nem kell kétségbeesnünk, ha gyermekeink viseletében eleddig idegen vonásokat veszünk észre, bizonyára megvoltak azok, s módosúlva, mintegy kiforrva meg is maradnak. *Adjunk testi és szellemi foglalkozást az iskolán kívül is*

gyermekeinknek, nem túlterhelőt, de a testi és szellemi erőt egyensúlyban tartót. Tornázzék az ifjú, tegyen egészséges sétákat, kirándulásokat a leánygyermek ; osszák be okosan a szülőkkel megbeszélve a délutánt, s ne legyen idejük arra, hogy meddő és kóros álmodozásokkal, tunyálkodva töltsék az időt. Ekkor van legnagyobb szükség arra, hogy a serdülő ifjú apjával, a serdülő leány anyjával gyakran legyen együtt, vegye kezdetét az a komoly, bizalmas, szeretettel teljes viszony, melyet ettől kezdve az egész életen át meg kell tartani, s tartalomban mind mélyíteni elsőrendű feladata minden szülőnek.

Ilyenkor kell érdeklődni az ifjú életének minden fontos mozzanata iránt, biztos és rendíthetetlen alapját kell megvetni annak az őszinteségnek és bizalomnak, amely nem ismer álszégyent, titkolózást, hogy ez azonban kifejlődhessék gyermekeinkben, közelednünk kell hozzájuk, meg kell őket értenünk, nem kell sajnálnunk sem az időt, sem a munkát, melyet ez a nagy és szép kötelesség ró reánk. Le kell gyakran mondanunk megszokott s napi programmunkba eleve beosztott úgynevezett apró szokásainkról, végig kell, még pedig érdeklődéssel hallgatnunk gyermekeink tervelgetését, olvasmányaikról való beszámolását, meg-megnyilatkozó érzelmeiket. Nem szabad jelentéktelennek tartanunk semmit, amit gyermekeink fontosnak tartanak.

Megismervén apránként őket, kinek-kinek a megfelelő magánstudiumot kitűzzük, de sohasem a merő kényszer, a »sic volo sic iubeo« elvénél fogva, hanem hajlamaiknak megfelelően. A zenére nem bottal hajtjuk, a rajzot nem kényszerítjük rá, poétai hajlam nélkül nem várunk tőlük poétai produkciókat, ámde azt megköveteljük, hogy testének erejét napról-napra

fejlessze, a testgyakorlás olyan mellékfoglalkozás, melyet rendszeresíteni és mindennapivá kell tenni.

Ma még csak jelszónak tetszik, de holnap már mindenki látni fogja égető szükségét a testi nevelés mindenek felett való fontosságának. Lázas és mértéktelen, izgalmas és kimerítő az a munka, mely reánk a mai viszonyok között vár. Szellemi eszközeink megszerzésére tömérdek sok időt kell fordítanunk, s míg agyunk tevékenysége fokozódik, testünk ereje fokozatosan csenevészedik. A testi nevelés súlypontjának a szülői házra kell esnie, mert a napnak legnagyobb részét a gyermek mégis csak otthon tölti. Többet mondunk: *otthon kell töltenie*. Az iskola, hogyha ideális céljának igazán megfelel, a gyermek testét és lelkét szerencsés irányban fejleszti, de a szülői ház küszöbét átlépő gyermeknek az utca nem teszi a legkívánatosabb szolgálatot.

Anyák, szeretessétek meg gyermekeitekkel az otthont. A munkának és pihenésnek, a tanulásnak és szórakozásnak legkedvesebb helyévé az otthont tegyék. Sem a tarka-barka, mozgalmas és gyakran csábító hatású utca, sem a szórakozással kecsegtető kávéház és kocsmá nem alkalmasak arra, hogy gyermekeinknek jót adhassanak. Az újság varázsával hatnak eleinte rájuk, vidám cimborák tréfáinak részeseivé teszik, szokássá kérgesednek, tömérdek időt megemésztenek, bőséges táplálékot adnak az idegrontó szenvedélyek túlságosan korai elhatalmasodásának, unalmassá változtatják az otthont, meglazítják a köteléket a gyermekek és szülők között, előtérbe tolják az élvezetkeresést, háttérbe szorítják a munkát, előlnek sok nemes szükségletet már csírájában s táplálják a fokozódó vágyak arányában az elégtelenséget.

Ez a mai társadalomnak is, s ez volt minden társadalomnak a legszomorúbb jelensége. Égető kívánságok óriási tömege felhalmozva, a meglevő állapotnak lekicsinylése, a könnyű szerrel való boldogulás és minden áron minél előbb való érvényesülés. A munkájuk körét rosszúl megválasztottak szomorú, panaszos sokaságát látom lelkem szemével, pusztító kórságok áldozataitól visszaborzadok, munkátlanok henye tömege, munkával megterheltek millióinak feljajdulása mind, de mind fölemelik kiáltó szavukat az én lelkemben, s írom ezeknek hatása alatt :

— Szülők, tegyétek a ti hajlékaitokat az örömmel végzett állandó munkának az iskolájává, melyhez a gyermekek mindenkifelett ragaszkodnak, melynek mintájára új hajlékokat fognak alapítani az örömmel végzett állandó munkának a jegyében !

V.

A JÓTÉKONYSÁG ÉS AZ ISKOLA.

Országos Széchényi Könyvtár

inél nagyobb ellentétek vannak valamely társadalomban vagyoniilag az emberek között, annál virágzóbbak a jótékonysági intézmények s minél több jótékonyságra van szükség, annál szomorúbb a társadalom képe. Mert a jótékonyság, köznap i értelmében véve a szót, tulajdonképpen nem egyéb, mint ingyen kenyérhez való juttatása azoknak, akiknek nincs kenyérük, ingyen ruhához azoknak, akiknek nincs ruhájuk. A humánus érzésnek különféle okokból való megnyilatkozása a jótékonyság s minél többször megnyilatkozik ez az érzés, annál égetőbb szükségérzet kielégítésére szolgál, annál több ember akad, aki az ingyen - kenyérhez, ingyen - tejhez, ingyen - ruhához, fűtőanyaghoz siet, a melegedőszobát s az éjjeli szállást felkeresi. A jótékonyság az éhség, a hideg csillapítója, ideiglenes enyhítőszer, de nem gyökeres orvosság, mert az okot nem szünteti meg s a társadalom nagy betegségének nem vet véget. A jótékonyság az a kenyér-morzsa, az a mag, melyet a levegőég szárnyas proletárjainak, a didergő és éhező madaraknak elszórnak, amelyek közelünkben vannak, de éhező madár minden

télen feles számmal akad s az éhező, fázó emberek száma évről-évre folyton szaporodik.

Jól esik lelkemnek az a tudat, hogy a jótékonyság naponként bizonyos számú embernek asztalt terít és fáj lelkemnek az a tudat, hogy olyan sok ember van, akinek a jótékonyság terít asztalt. Mindenképpen visszás érzés : örvendenem kell, hogy van jótékonyság és szomorkodnom kell, hogy a jótékonyság e fajtájának kell lennie. Gyermekkoromban egy kis vidéki város nagy vására alkalmával be sokszor elnéztem az országút mentén énekelve kolduló nyomorékokat. Sajnáltam őket, mert nyomorékok voltak, de még inkább kellett őket sajnálnom, midőn láttam, hogy testük fogyasztásait milyen kiáltó, bántó módon mutogatják, éppen úgy, mint árúcikkeiket a vásárosok ponyvásátraik alatt, gyékényeiken. Ám ezek nyomorékok voltak, dolgozni nem tudtak ; ezeknek nyomorékvoltuk szerezte meg a kenyeret, céhbeli foglalkozásuk volt a koldulás ; fogyasztóközönségük : az emberek irgalmasság.

Ámde az az ingyen kenyér, mely a munkabíró embereknek jut : nem dicsérete, hanem ítélő bírása a társadalomnak ; a nyomoréknak mankót adunk a kezébe, hogy járni tudjon, a vaknak megfogjuk a kezét, hogy vezessük, de az épkézláb embernek nem mankót, hanem munkát kell adnunk, mivelhogy a mankó az ép embert is nyomorékká, a dolgozni tudót is dologtalanná teszi s hozzászoktatja az alázatos kéréshez, kiöli belőle a munkaadta önérzetet s egy olyan társadalmi osztályt teremt, amely így fogalmazza meg tételét az életről : »a vagyonos osztálynak kötelessége, hogy engem, a vagyontalant eltartson, miért dolgoz-nám, ha munka nélkül is meg tudok élni«.

Valóban a jótékonyság ebben az egyoldalú megnyilatkozásában inkább károsnak tetszik, mint hasznosnak. Az emberek bizonyos tömege hasonlatossá válik a templomok ajtaja előtt levett kalappal, könnyörgő arccal álló koldusokhoz, akik várják az alamizsnát s a fillérosztogatók az irgalmasság nevében kenyéradó gazdáivá lesznek az éhezőknek. Minő viszony fejlődik ki az alamizsnakérők és alamizsnaosztók között? Nemde az alárendeltek, a kegyelmen élőködők szomorú tömege áll előttünk önérzet nélkül, éhezve, reszketve, örökké függve, a *holnap* miatt aggódva, tömérdek emberi energia tétlenségre kárhoztatva, az egészséges fejlődés útjáról elzárva, hasonlatos a helyzetük a rabszolgákéhoz, meghunyászkodás a törvény, melyet ismernek, irígység bennük az uralkodó érzés, amely életüket még akkor is keserűvé teszi, ha jóllaktak, mert hátha van olyan társuk, aki zsirosabb falatot kapott. A munkára alkalmas és kegyelemkenyéren élő emberek szomorú tömege fekete felhő a társadalom egén, kór a társadalom testében, amely az egészséges vérkeringést minduntalan megakadályozza, ez a fejlődésnek egy fattyúhajtása, melynek orvoslása a jövőnek elsőrangú feladata. Maga a jótékonyság volt ennek a kórnak egyik táplálója, mivelhogy mi a jótékonyságot merőben hibás irányban gyakoroltuk és gyakoroljuk. Mi a jótékonyságot az emberi irgalmasság divatos sportjává tettük, közkeletű jelszóvá, mely mindennap hangzik, de csak a fül fogja fel, a szív nem mindig.

Kísérjük el útján azt a jótékonyságot, amely hibás irányban halad.

Előkelő úri hölgyek szövetkeznek, hogy felkarolják a társadalom elesettjeit, a börtönből kikerült leányokat,

a megtévelyedetteket. Bizonyára szép és nemes vállalkozás, sok szeretet, nagy bölcsesség, munkában való, álhatatosság kell ahhoz, hogy a veszendő lelkeket reátérítsék a helyes útra. És mi történik? Az előkelő úri hölgyek kinyitják tárcáikat, adóznak pénzzel, megteremtik az anyagi lehetőséget arra, hogy a rableányok fedél alatt, fűtött szobában legyenek és táplálékuk ne hiányozzék, ámde a tulajdonképpen való élet az erkölcsi átalakítás, ez ad létjogosultságot az intézménynek, melyet a jótékonyosság e neme létesített. Tesznek-e ebben az irányban valamit az előkelő hölgyek? Ott vannak-e a rableányok között a napnak minden órájában, megkedveltetik-e velők a munkát, jóságuk és türelmük, bölcsességük és példaadásuk által? Nemde ezt kívánni sem lehet, ide megint alkalmas embereket kell keresni s hahogy találnak irgalmas szívű, okos és végtelenül jó teremtetéseket, odaállítják az elesettek, a megtévelyedettek mellé s végeztetik a munkát, azt a tulajdonképpen való munkát, amely az intézményt jóvá és céljának megfelelővé teszi. Az előkelő hölgyek bizonyos napokon és bizonyos időre ellátogatnak a rableányok közé, inspekciót tartanak, ilyenkor nyájasan szólnak a szerencsétlenekhez, megölelik őket, meg is csókolják, de evvel jobbá őket nem teszik, a rableányok kezét csókolnak kegyes jótevőiknek, kérdéseikre felelnek, engedelmesen, alázatosan, megbámulják gyönyörű ruháikat, villogó ékszereiket, finom kezöket, hófehér arcukat — s aztán evvel vége van mindennek. Az előkelő hölgy hazatér az inspekcióból s avval a jámbor áltatással hajtja le fejét nyugalomra, hogy ő ma veszendő lelkeket mentett meg nyájas szavával, mosolyával, csókjával a pusztulástól. Jótékony hölgyeim,

önök azokba a rableányokba pompázó megjelenésükkel nem hintették el az emberszeretetnek a magvát, önök hasonlatosak a fillért adókhhoz, akik a templomból kijövet a reszkető tenyerekbe alamizsnát dobtak, önök nem mozdították meg a veszendő teremtések szívében azt az érzést, amely őket jobb útra téríti, mert nem tudták sem a nyájas szóval, sem a mosolylyal, sem a csókkal meggyőzni a rableányokat arról, hogy testvéreiknek tekintik őket, pedig az erkölcsi átalakítás munkájához ez kell és semmi egyéb. Amit önök tesznek, az az emberi irgalmasság tiszteletreméltó parádéja, de nem az igazi jótékonyság. Ennek a rableányok mellett állandóan foglalkozó nők, az úgynevezett *alkalmazottak* a gyakorlói, ha ugyan eszük és szívök elegendő van a nehéz feladat teljesítéséhez, mert mindakettőből nagyon sok kell hozzá. Nem a feltétlen engedelmesség, nem a feltétlen alázatosság, nem a külső látszatnak hívságos eredménye itt a cél, hanem a lassú átalakulás az ethikai világban, a munkának a megkedveltetése, az emberek iránt való hitnek és bizalomnak közvetlen felébresztése, kötelességek felismerése, a kötelességeknek örömmel való teljesítése. Aki munkássá, türelmessé, jóvá tudja valamelyik embertársát tenni a maga példájával: tehát a munkának szeretetével, a maga türelmével és a maga emberszeretetével, az gyakorolja az igazi jótéteményt. Ennek a célnak a szolgálatába kell beleillesztenünk a vallásos érzést is, mert mélységes erkölcsi érzés nélkül olyan meddő formasággá válik az, hogy emberjavító célzata elvész.

*

A felruházasok kérdése is a jótékonyiságnak ehhez a fajtájához tartozik. Vajjon ki tagadná azt, hogy nem jótétemény az a meleg ruha, melyet télvíz idején embertársunknak didergő testére aggatunk, hogy ne fázzék? Ámde vegyünk részt egy ilyen felruházó ünnepen s lehetetlen elfojtanunk azt a fájó, visszás érzést, amely minket megszáll.

Fényesen kivilágított teremben gyülekeznek a felruházott gyermekek. Bámészkodva néznek körül, arcuk visszatükröződik a hatalmas falitükrökből, a sima parketten mintegy félve állanak meg. A versikéket nagy izgalommal mondják el, a jótékony urak szószólója ékes beszédet intéz hozzájuk, kiemeli, hogy vannak jószívű emberek, akik megemlékeznek a jó viseletű, szorgalmas szegény gyermekekről s hogy ezek iránt hálát kell érezniök. Mi pedig jó szívű urak, ott állunk a bámészkodó, felruházott gyermekek előtt s hallgatjuk a magunk dicséretét, másnap elolvassuk a lapokban is az ünnepély lefolyásáról megjelenő referátát, de arra nem vetünk ügyet, hogy a felruházott gyermekek kis szívében minő érzelmek keletkeztek s hogy hazamenvén, a régi környezetben termőtalajra talál-e az ünnepségen elhangzott beszéd hálaszerkentő figyelmeztetése? »Milyen szép nagy szoba volt az, ahol az ünnepet tartották, mennyi tükör és kép volt a falon! Hogy csillogott a gyémántgyűrű a jótékony urak ujján! Be jó dolguk van nekik s milyen rossz dolgunk van nekünk! Bizony könnyen adhatnak ők, mert van miből!« Úgy hiszem, ilyesmire gondolnak a hála érzése helyett a felruházottak s midőn az ajándékuha elszakad s a hideg őszi szél a szegénységet keservesebbé teszi a szokottnál is: várják a felruházást, amely jó és kívánatos, de belső tartalma, ethikai ereje nincsen.

Ne gyűjtsétek össze a rongyos gyermekeket, ti jótékony urak, semmiféle fényes teremben, ne tartások beszédek, vagy ha éppen feltétlenül beszélni akartok, szóljatok így hozzájuk :

»Gyermekek, ti még nem tudtok dolgozni, ti még nem tudtok magatoknak tisztességes munkával ruhát szerezni. Eljön majd annak is az ideje, ha megnőtök és megerősödtök. Mi pedig azt akarjuk, hogy erős és munkabíró emberek legyetek, azért most ruhát adunk nektek, de ez nem ajándék, mi ezt nektek nem ingyen, hanem kölcsön adjuk. Ezért nem kell közületek senkinek szégyenkeznie, mert aki kölcsön kap valamit s azt idővel visszafizeti : az nem alamizsnából él, az csak embertársának a segítségét fogadta el addig, míg ő is tud hasonlóképpen másra segíteni. Egymáson pedig jó szóval és tettel kell segítenünk, mert minél több ember támogatja egymást, annál derekabb munkát tudunk végezni. Mi pedig azt akarjuk, hogy közösen is, egyenként is a lehető legderekabb munkát végezzünk. Aki tisztességesen dolgozik, az tisztességet érdemel, azt mi hasznos embertársunknak nevezzük, azt mi az ő munkájában elősegítjük. Egykor ti is meg fogjátok szerezni a magatok munkájával a mindennapi kenyereteket, a ruhátokat, gondoskodtok arról, hogy télen meleg szobátok legyen. Akkor jusson eszetekbe, hogy volt idő, midőn kölcsön kaptatok egy rend ruhát, egy pár cipőt, egy tányér meleg ételt. Elérkezett a visszafizetés ideje. Keressetek ki egy-egy fiut, aki szeret tanulni, aki nem húzódozik a munkától : s fizessétek annak vissza. Ti úgy fogjátok érezni, hogy adósságot róttatok le, azok pedig, akiknek adótokat juttatjátok : érezzék, hogy a vett jótétemény rájuk adósságot ró, mely a következő nemzedékekre átöröklődik s lészen

minden időben kapcsolat, a legszebb és legértékesebb minden kapcsolat között, mert ennek a neve : *emberszeretet*.«

*

Ezeknek a gondolatoknak előrebocsátása után belépek az iskolába. Keresem a kapcsolatot a jótékonyság és az ifjak között.

Úgy érzem, hogy a jó iskola már magában véve jótékonyság, mert a jó iskolának az emberszeretet a fundamentuma. Kapcsoljuk ki az iskolából az emberszeretetet s megfosztottuk a lelkétől ezt az élő szervezetet. Csődítsünk egy rakás gyermeket egy kőből rakott épületbe, ültessük le az egyes osztályok padjaiba, fegyelmezzük vaskézzel, tanítsuk meg vak engedelmességre, közöljünk ismereteket velök, feleltessük, szídjuk, buktassuk meg, adjunk jó vagy rossz bizonyítványt a kezökbe s higgyük azt, hogy derekas munkát végeztünk : mily rettentő tévedésben vagyunk !

Jótétemény ekkor a mi iskolánk ? Az ismeret egy-magában elegendő ahhoz, hogy kíváncsossá és széppé tegye az életet ? A jól fegyelmezett ifjúság rideg erő, melyből nem sugárzik ki semmi melegség, az ilyen iskola gépjavító- vagy szabályozó-műhely, okosan kiszámított érdekek párhuzamos vagy kölcsönös küzdelme a kenyérért, de mihelyt a jól kiszámított érdekek egymással szembe helyezkednek, irgalmatlan letiprása a gyengébbnek az erősebb által.

Nyilvánvaló tehát, hogy az iskolának jótéteménye nem szorítkozhatik az ismeretek közlésére, nem elégedhetünk meg avval, hogy rendhez és fegyelemhez szoktatjuk az ifjúságot, ez irányú kötelességünk teljesítése csak félmunka, teljessé csak akkor válik, ha

tanítványainknak érzelmeinkből is adunk. Mihelyt valamely iskolába a tanítók beleviszik nemesebb érzelmeiket : a szeretetet, a lelkesedést, a türelmet, a munka kis eredményei felett való tiszta örömet : az eddig csak hasznos intézmény kezd jótévő intézménnyé is válni, kezd tulajdonképpen való céljának jobban megfelelni.

Az iskola talajába, vagyis a tanulók szívébe belepántált emberszeretet az a szikra, melyből állandó és jótékony meleg árad szét ; ez a szellemi élet központi fűtése, ez a melegágy, mely érleli, erőhöz juttatja a gyenge növényeket, ez az összeforrasztó csodaszer, mely hiányzott a nagy társadalomból s azért látunk tátongó repedéseket az óriási alkotmányon s e tárongó repedésekbe húzódik bele, gyűl össze a tömérdek elégtelenség, az irígység, a gyűlölet, a nyomor s mindenik feszítő, bontó, romboló erővé változik. S midőn az alkotmány javításán fáradozunk apró jótéteményeinkkel, nem teszünk egyebet, mint az óriási bomladozó épület nagy repedéseibe egy kosár földet, követ hordunk, de vajjon megszüntettük-e a bomlás rettentő munkáját?

Az iskola is ilyen alkotmány, száz meg száz téglából hordják össze évről-évre, ezeknek az összeillesztése, egymáshoz forrasztása a nevelők és tanítók munkája, ez eleven, érző téglák összeforrasztó anyaga nem lehet egyéb, mint az emberszeretet, a kapocs, mely tartós : ugyancsak a szeretet, melyet tanítványainknak nem hirdetnünk kell, hanem velők megéreztetnünk.

Igen, annak a kis téglának, mely ez élő alkotmányban, mint részecske hat és működik : éreznie kell, hogy az építő-mester szerető szeme rajta van, midőn helyére illeszti, gondosan veszi kezébe, értékes

jószágnak, nem nyers anyagnak tekinti, nemcsak az egyiket, hanem mindeniket.

A jó iskolában érezniök kell a tanulóknak, hogy kis örömeik, bánataik, felbuzdulásuk, lelkesedésök, buzgóságuk, szorgalmuk, meleg ragaszkodásuk részvevőre, megfigyelőre, méltánylóra találhatnak. A jó iskolában a tanuló, bármily kicsiny, nem néz reszketve az ő tanítójára, nem a haragos birát, hanem a jóindulatú édesapát látja tanítójában, aki meghallgatja, aki meg tud bocsátani, aki tud vele örvendeni, akivel közölheti aggodalmait, kétségeit. Ó, a jó iskolában öröm a perc, midőn a tanító megjelenik az ő fiai között, midőn végigtekint a padsorokon ; megmozdul a szíve a gyermeknek s a gyermekifjúnak, ha a tanító reáteszi egyiknek-másiknak a vállára kezét, ha leül melléje, mert az a csodálatos összeforrasztószer, a szeretet, napról-napra szétárad a kis társadalomban s végzi az ő hatalmas, áldásos munkáját.

Ime, ez a legnagyobb jótékonyság, amelynek az iskolában helye van s ha ez nincsen meg, akkor alapíthatunk virágzó segítő-egyesületeket, nemes adakozók alapítványait évről-évre szétoszthatják, adhatunk ingyen-könyvet, ingyen-ebédet szegény tanulóinknak : a mi jótékonyágunk egyoldalú lesz s az igazi gyümölcsöt nem termi meg.

Itt vannak a kollégiumok, az állami és felekezeti iskolák internátusai. Tagadhatatlanul nagy jótétemények ezek ; itt vannak az árvaintézetek, napközi otthonok, mind a humánus érzés régi és újabb alkotásai. Méltán illeti meg dicséret azokat, akik alapították ; ezer meg ezer ember nőtt fel így az irgalmasság emlőjén s bizonyára még sok százezren fognak felnőni, de vajjon ezekbe az intézményekbe az anyagi jótétemény

mellett beléplántálták-e a lelki jótéteményt is? Vajjon azok, akik az emberi irgalmasság keblén nőttek fel, érezték-e az étel és ruha mellett azt a belső meleget is, amely elkísérte őket a sírig s újabb forrást nyitott, a *szeretetnek* a forrását, mely éltető s amely a vett jótéteményt az idők végeig tovább plántálja?

Mert ez volna a kívánatos, ez volna a jótéteménynek igazi célja. Úgy képzelem el a jótéteményt, melynek én valaha részese voltam, hogy belém költözik a jótétemény élvezésekor bizonyos kötelességérzet s tudom, hogy attól a naptól kezdve tartozom valakinek valamivel, s várom az alkalmat, hogy ezt az adósságot valamely formában leróhassam. Mindazok, akik valaha a játékonyság kenyerét ették, azt az erkölcsi kötelezettséget vállalják magukra, hogy ők is hasonlóképpen cselekednek. Ez olyan természetesnek látszik s mégis vajmi kevesen vannak, akik ennek az erkölcsi kötelezettségnek eleget tesznek. Kutatom az okát s megtalálom abban, hogy a játékonyság tényleges gyakorlói, azok, akik közvetlenül érintkeznek a felsegített vagy felsegítendő ifjúsággal, nem értik a módját a jótevésnek. Azok a fiúk nem hallanak egyebet, mint kenetes leckéztetést, intelmet, hálára való buzdítást olyan korban, mikor a gyakran ismételt intelmek és buzdítások fogékony talajra nem találhatnak.

Nem erre van szükség, árvaintézetek, internátusok vezetői, iskolaigazgatók, akik segélyeket osztotok ki! Szívetek közeledjék a gyermekek szívéhez, tegyétek az árvaházat, amennyire lehetséges, családdá, szálljatok le arról az elérhetetlen magaslatról, a vásárnaponként szokásos intelmek helyett legyetek hétköznap is gyakran a ti árváitok, az ebédre összegyűjtött tanulók között; ne várjátok, hogy kellően felszerelt

alázatos folyamodványokat adjanak be a téliruháért, ingyen-cipőért, hanem járjatok körül, nézzétek meg, hogy melyik fázik, melyiknek elványolt a ruhája melyik sápadt, aztán fogjátok meg a kezét, vigyétek magatokkal s gondoskodjatok, hogy ne fázzék, adjatok neki meleg és tápláló eledelt. Ha pedig megköszöni nektek, akkor szóljatok hozzá így: »Ne így köszönd, fiam, ne szóval, mert ez nem ér semmit. Dolgozzál derekasan, akkor ezt a ruhát megszolgáltad, légy jó társa a te társaidnak s legyen belőled tisztességes ember, aki másokat is tisztességre buzdít a példájával.« Ennyi az egész, semmi több.

Cselekedvén a jót, ne ajándékozzatok, hanem jutalmazzatok, főleg derekas munkát jutalmazzatok, hogy jóeleve megértessétek tanítványaitokkal, hogy jutalomra csak munka árán lehet szert tenni, ez tisztességes és morális alap, ezen kell a jövő társadalmát felépíteni, mert minden egyéb alap ingatag és romlandó.

Eszembe jut egy epizód gyermekkoromból. Ide iktatom, mert nagy igazság rejlik benne, melyet gyermekésszel felfogni nem tudtam akkor. Abban az árvaházban, ahol én nevelkedtem, télvíz idején a nagy fáskertből mi hordottuk fel a hó alól kikaparva a fahasábokat. Dolgoznunk kellett. A mosdáshoz való vizet is mi hordottuk nagy csebrekkel, mi vetettük meg az ágyunkat, mi kentük be kátrányos zsírral a csizmánkat. Ez mind igen helyén való dolog volt s mégis, emlékszem, milyen zokon esett mindez nekünk. Igazságtalanságot, sőt kegyetlenséget láttunk benne. Holott igazság és bölcsesség nyilatkozott meg benne, sokkal több igazság és bölcsesség, mint a mai internátusokban és intézetekben, ahol egyenruhás inasok szolgálják ki az úrfiakat, hol már jóeleve megismertetik az ifjúságot

avval a nagy különbséggel, amely az ember és ember között van.

Ha azt akarod, hogy meleg szobád legyen, hozd fel a fát, rakd a tűzre! Istenem, mily csekély munka ez s hogy megtalálja jutalmát a jó meleg szobában. Ime, atyámfia, te ép, erős, munkabíró ember vagy, bekopogtatsz hozzám, segílyt kérsz tőlem, mert állítólag három napja nem ettél (bizonyára nem is ittál), fogd ezt a lapátot, hányd arrébb a havat. Tizenöt perc alatt elkészülsz a munkával s én szívesen itt foglak vacsorára. Az én emberem pedig ott hagy engem a faképnél, mert neki alamizsna kell, nem munka.

Ha a legnagyobb jótévői akarunk lenni tanítványainknak, szoktassuk őket hozzá a munkának minden neméhez, mert a legnagyobb nyomorúságnak s egyúttal a leggyógyíthatatlanabbnak is az az oka, hogy tömérdek ember van a világon, aki nem szeret dolgozni.

Azért hirdetem, hogy a jótékonyság legigazabb alakjában a *munkaadás* s az elvégzett munka után az ajándék a kiérdemelt bér jellegét ölti fel. Ha rongyos ruhájú tanulót látok, megszánom őt, de ha megtudom, hogy munkátlan, akkor az én szánalmam átalakul erős felháborodássá, irgalmasságot gyakorló kezemet olyan tanuló felé nyújtom, aki becsülettel dolgozik, mert a becsülettel dolgozó alkalmas lesz arra, hogy az én támogatással egykoron továbbplántálója legyen e földön a legnagyobb jótéteménynek: a munka szeretetének.

Tegyük ezt az iskolában uralkodóvá s megvetettük a legáldásosabb alapítványnak az alapját. Keresjük fel tanítványaink közül a munkásokat, a tevékenyeket, a tisztességeseket. Adjunk nekik könyveket, hogy tanulhassanak, meleg, kedves hajlékot nyissunk

meg előttük, hol közösen dolgozva jól érezzék magukat, gyűjtsük össze egy-egy vasárnap asztalunk körül, öleljük őket szerető szívünkre s mondjuk meg nekik, hogy ez nem kedvezés, ez nem ajándék, ez nekik jól kiérdemelt bérük, evvel mi tartozunk nekik, ez nem csak nekik esik jól, hanem nekünk is, sőt nekünk még jobban esik, mint nekik, mert a mi szemünk messzebbre lát: a jövőbe s annak a jövőnek nem mi, hanem ők lesznek a munkásai.

Ha mi a társadalom számára munkaszerető, nemes erkölcsi alapon álló embereket nevelünk: a jótékony-ságnak olyan formáját visszük bele a társadalomba, amely az általános nyomorúságnak egyik okát megszünteti. Szaporodni fog az olyan emberek száma, akik *kötelességeket* ismernek.

A kötelességek ismerésére égető szükség van, mert aránylag erről esik a legritkábban szó, pedig a jótékony-sággal ez áll a legszorosabb összefüggésben. Csakhogy én nem azt a kötelességismerést értem, amely a kötelességet parancsszónak tekinti s mivelhogy parancs, tehát teljesíti, én a kötelességnek szíves és készséges teljesítésében látom a munka jóságának és áldásos hatásának egyetlen biztosítékát.

Keressük ki szegényebb sorsú tanítványaink közül azokat, akik alkalmasak a szellemi munkára s állítsuk gyengébb tehetségű tanítványaink mellé, tegyük feladatukká, hogy dolgozzanak velők, dolgozzanak szeretettel, örömmel és lelkiismeretesen, legyen meg fáradozásaiknak a végzett munka arányában a jutalmuk, amely elveszti ajándék jellegét, mert minél derekasabban, minél lelkesebben dolgozik, annál inkább megérdemli a bért, mely önérzetét emeli, munkakedvét fokozza, az önmagához való bizalmat szilárd alapra

helyezi. Ámde tartsuk szemmel az ő munkájukat s mihelyt ez a munka megernyed s pusztá, rideg kötelességteljesítéssé zsugorodik össze, adjuk másnak, érdemesebbnek a munkát, mivelhogy a lagymatag, kedv nélkül dolgozó ember nem méltó arra, hogy támogassuk. Legyen mindenben zsinórmértékünk a jó és derekas munka; igyekezzünk a meggondolatlan ajándékozások helyett munkaköröket teremteni minden tanuló számára, akinek amúgy is a tisztas munkas lesz a kenyere.

Azokban a nagy társadalmi mozgalmakban, melyek a civilizált világ minden részében a kirívó és bántó ellentétek kiegyenlítésére törekednek, éppen a kötelesség szíves és készséges teljesítéséről esik a legritkábban szó. Nekünk, az iskolákban működő tanítóknak és nevelőknek adatott meg a mód arra, hogy egészségesebb vezető gondolatokat hozzunk állandó forgalomba. Ebbeli fáradozásunk: igazi jótétemény lesz, amely messze kihat, a társadalomnak csaknem minden rétegét behálózza, elindul az ige és a példa a maga csodálatos útjára, eljut a palotákba, a nagytőke, kisbirtok, a szellemi és fizikai munka árán élők hajlékába s visszhangra fog kelni azoknak az ajkán, új életre van predestinálva azoknak a cselekvéseiben, akik az iskolában látott élő példának a hatása alatt így rendezik be életüket.

A társadalom égő és égető sebeit ne vigyük át az új nemzedék testébe, lelkébe; óvjuk meg azt, amennyire tőlünk telik. Az emberi irgalmasságot dicsérjük s dicsérjük különösen akkor, ha mélységes, igaz, de okos emberszeretetből sarjad, de ne állítsuk oda a munkátlanságnak, a kényelemszeretnek, a könnyen való megélhetésnek a mentsvárául; legyen az irgalmas-

ság és mindennemű jótékonyági intézmény egy óriási foglalkoztató műhely, melynek homlokára ezek a szavak vannak kiírva :

»Jertek ide ti, akik dolgozni akartok és dolgozni tudtok : itt kenyér vár reátok, ti pedig, akik dolgozni tudnátok, de dolgozni nem akartok, távozzatok innen, számotokra nincs irgalmasság, nincs jótétemény !«

És mi történjék azokkal, akik már nem tudnak s még nem tudnak dolgozni ?

Azokat, akik már nem tudnak dolgozni, de amíg tudtak, derekasan dolgoztak, tartsák el szeretettel és készségesen a dolgozni tudók közösen, tartsa el a társadalom, mert ez a jótétemény immár nem jótétemény, hanem kötelesség. A dolgozni még nem tudókat testileg és lelkileg istápoljuk s tanítsuk meg őket dolgozni. Így gyakorolván velök szemben a legnagyobb jótéteményt.

*

Aki pedig így érez, így gondolkozik és így cselekszik, annak hinnie kell, hogy a társadalom még javítható, a sebek még orvosolhatók, de csak ezen az úton, csak ezekkel az eszközökkel.

VI.

AZ ISKOLÁNAK ÉRINTKEZÉSE
A SZÜLŐKKEL.

Országos Széchényi Könyvtár

időn erről a tárgyról elmélkedem, önkénytelenül az a ferde viszony jut eszembe, amely nagy általánosságban szólva az iskola és a szülők között van. Valóképpen úgy kellene megfogalmaznom, hogy az iskola és a szülők között ma semmi viszony sincsen. Az iskola számos szülőnek a szemében nem egyéb, mint olyan intézmény, amely az évek bizonyos számáig, a napnak bizonyos óráiban foglalkoztatja a gyermekeket, ezért bizonyos meghatározott összeget kell az államnak vagy az iskolafentartó hatóságnak fizetni s az eredmény végül az, hogy a gyermek kap bizonyos pecsétetes, bélyeges írást, melynek alapján bizonyos kenyérkereső állásra beadhatja a folyamodványát.

Tünődöm : vajjon a kép, melyet az imént festettem az iskola és a szülők viszonyáról, nem túlságosan rideg-e, nincs-e benne túlzás, nincs-e benne némi keserű szomorúság? S ha van benne szomorúság, akkor nagy igazságnak is kell benne lennie, különben nem lenne szomorú a szívem, ha erre gondolok.

Meghallgatom egy szülő panaszát, talán hallottam is csaknem szóról-szóra úgy, amint leírtam.

»Uram, az én fiam egyike volt a leggyöngédebb érzésű gyermekeknek, minden felnőtt iránt tisztességtudó, tanáraitól a legnagyobb tisztelettel emlékező ; boldog volt, ha az iskoláról mesélhetett, kigyúlt arcán az öröm, ha néhanap egyik vagy másik tanárával találkozott az utcán s midőn egyik tanára az utcán meg is szólította : nem volt boldogabb gyermek a világon, mint az én fiam. Megvallom, hogy ez a lelkesedés, szeretet reánk, szülőkre is, ráragadt a gyermekről, nagy és szép reményeinket erre a lelkesedésre és szeretetre építettük. De mi történt rövid idő múlva ? Igen, aránylag rövid idő múlva, a mi fiunk mind ritkábban beszélt az iskoláról, a tanárokról s ha beszélt, keserűség volt az arcán, bizonyos neme az elégtelenségnek. Nem mondott ítéletet, de hallgatott s ez a hallgatás is úgy hatott reánk, mint a legsúlyosabb ítélet. A mi fiunk kiábrándult az iskolából, az a nagy és közvetlen szeretet hova-tovább kihamvadt a szívéből s helyébe közöny költözött. Fájt nekünk, de nem segíthettünk a dolgon. Az érzelmeket semminemű szülői parancs reá nem kényszerítheti a gyermekre ; látnunk kellett, hogy a gyermekszív természetes, nagy melege hogy hült ki évről-évre, a szeretet miképpen némult el s anélkül, hogy okát adhattuk volna e szomorú átalakulásnak, tényül kellett elfogadnunk s lehetetlen volt arra nem gondolnunk, hogy az ok, a legfőbb ok, az iskolában rejlett, mert hiszen annyi szeretet, lelkesedés, tisztelet, amennyi a fiucska szívében volt, magától meg nem szűnik, sőt, ha elegendő táplálékot talál az iskolában, még mélyebbé, tisztábbá és állandóbbá változik.«

Kérdezem ettől a szülőtől, hogyha egy bérbeadott háza volna, megnézné-e olykor-olykor, hogy minő állapotban van, milyen a bérlő s miképpen bánik az ő házával? Ha legelőre kihajtat egy tucat tinót s reá bizza a pásztor gondviselésére: elmegy-e a gazdaember hébe-hóba, hogy megnézzé a legelőt, szóba álljon a pásztorral, megkérdezze tőle, hogy esett-e valami baja az ő jószágának? Ha nekem fiam vagy leányom van, akiket iskolába járatok, elegendő-e az, ha év elején beíratom, az időközönként esedékes tandíjat beküldöm a fiammal s az időközönként kapott értesítéseket láttamozom, végül a bizonyítványt örömmel vagy elégedetlenül elolvasom? Egyáltalában fontosnak tartom-e, én szülő, azt a munkát, melyet az iskola végez s amely munkában részt juttat a fiamnak vagy vagy leányomnak? Mi a célom avval, hogy gyermekemet az iskola gondjára bízom? Megelégszem avval, hogy a törvényszabta időt az iskolában töltse s a végén bizonyítvánnyal avagy oklevéllel térjen haza?

Imhol a kérdések egész tömege. Feleljünk meg ezekre a kérdésekre s úgy hiszem, egy lépéssel közeledünk célunkhoz.

Ha én házat adok bérbe másnak, előbb megnézem, hogy ki az a bérlő, mert nem szeretném, hogy bárki legyen, a házat is meg-megnézném, kíváncsi volnék arra, hogy minő állapotban találom s ha az ilyen látogatás alkalmával kedvezőtlen volna az én tapasztalatom, módját ejteném, hogy más bérlő kezébe juttassam a házamat. Ha gazdaember volnék, keresném az alkalmat, hogy a pásztorral megismerkedjem, gondosságát, a jószág iránt való szeretetét, bánásmódját kitapasztaljam, mert azt a viláért sem akarnám, hogy kárt tegyen az én jószágomban. Ha én apa vagy anya

vagyok s iskolába viszem a fiamat vagy leányomat, első dolgom az, hogy azokat az embereket, akiknek gondjára az én legdrágább vagyonomat bízom, megismerjem. Érezem, hogy attól a perctől, midőn iskolába adom a gyermekemet : közöttem és gyermekem tanítói között valami szorosabb, bensőbb kapcsolatnak kell lennie. Érezem, hogy nekem, a szülőnek, szükségem van a tanítóra s éreznem kell azt is, hogy a tanítónak, ha dolgát jól akarja végezni, szüksége van reám. Sőt végül éreznem kell, hogy nekem, a szülőnek és nekik, a tanítóknak, közös céljaink vannak, szép és nemes céljaink, közös erővel megvalósítandó céljaink, már pedig ha közös céljaink vannak, akkor közös, együttes munkára is van szükségünk, ezt pedig nem lehet a nélkül elképzelnünk, hogy egymást ne ismerjük, egymással ne találkozzunk, egymással ne beszélgessünk közös céljainkról, közös munkánk módozatairól, a közös munkának eszközeiről.

Ha nekem adót kell fizetnem, beküldöm az adót, vagy beviszem a hivatalba, ott elkönyvelik s rendben van a dolog. Az adóhivatalban csak azt nézik meg, hogy kifutja-e az összeg, nem hamis veretű vagy nyomású-e a pénz ; velem, az emberrel, nem törődnek, én ott numerus vagyok, összeadnak, kivonnak, statisztikát csinálnak rólam, megintenek, végrehajtást eszközölnek ellenem.

Vajjon ilyen adóhivatal-e az iskola? Elég-e, ha a gyermeket az igazgató, az osztálytanár elkönyveli, a tandíjszedő évente négyszer nyugtatóványt ad neki a lefizetett tandíjról? Numerus-e a tanuló, számtiszt-e a tanító?

Nekünk szülőknak gyakran kell útunkat az iskola felé vennünk, mert nekünk ott fontos dolgaink, szép és derék kötelességünk van. Ezt a kötelességet

meg kell értenünk : *érdeklődés gyermekeink fejlődése iránt*. Ez a neve a költelességnek, mely az egész vonalon a szülőkre vár. Nem elég az, hogy ebéd és vacsora közben végighallgassuk gyermekeink elbeszélését annak a kis világnak külső és belső eseményeiről, ez is szükséges, de menjünk egy lépéssel tovább, győződjünk meg saját szemünkkel, saját fülünkkel arról, hogy minő munkát végez s minő szellemben végezi az iskola, melynek gyermekünk egyik alkotó része.

Képzeljük a dolgot így : a tanító orvos, gyermekünket ennek az orvosnak a kezelésére bízuk. Nem kötelességünk-e, hogy oda menjünk az orvoshoz s teljes őszinteséggel feltárjuk mindazt, ami a gyermek fejlődésében akár öröndetes, akár szomorú volt? Az orvosnak minderre szüksége van, hogy eligazódjék az ő diagnózisában, biztosabb szert ajánljon a betegség ellen. A haszon, mely ebből az őszinte vallomásból, tehát az orvos és a szülő érintkezéséből származik : a gyermek egészségének helyreállítása.

Nemde a tanító, a nevelő is gondját akarja viselni a gyermek szellemi épségének, van az ő hivatásának tehát köze az orvos hivatásához ; amiképpen szükséges, hogy az orvos megismerje a gyermek szervezetét, figyelemmel kísérje a gyermeknek fizikai fejlődését, azonképpen a tanítónak és nevelőnek is meg kell ismernie tanítványa szellemi képességét, azokat a jellemző vonásokat, amelyek cselekvéseiből és szellemi tevékenységéből kiviláglanak, ismernie kell azt a környezetet is, melyek a gyermekekre otthon hatással lehetnek, mert tagadhatatlan, hogy naponkint az a néhány óra, melyben a tanító az ő tanítványai között van, vajmi csekély idő arra, hogy minden tanulót megfigyelhessen, továbbá az iskolának fegyelme, a

tanulótársak környezete, az állandó ellenőrzés nem is alkalmasak arra, hogy teljesen kibontakozzék a gyermekek egyéni vonása. Sok finom árnyalat elvész, a tömegérzések árjába belekeveredik s a tömegkezelés bizonyos sablonokat teremt, amelyek az egyéniség szerint való nevelést csaknem illuzóriussá teszik.

Ismerünk érzékeny gyermekeket, minden hevesebb szó megrázkódtatja, a nyersesség bátortalanná teszi, az önbizalom erőtlen szárnyai, mint a lepke szárnyai a nedvességtől összezsapódnak s repülésre nem alkalmasak. Az érzékeny gyermek hamar könnyekre fakad, a tömegnevelésben az ilyen könny — fájdalom — nem részvétet, hanem nevetést kelt, a nevetés, a kinevettetés rendszeren ül, romboló munkát végez, ez pedig gyakran káros. Ha már most a tanítóval és nevelővel gyakrabban érintkező szülő ebben az irányban kezére dolgozik az iskolának, hű és igaz képét festi meg gyermekének, sok érzékeny gyermek más elbánásban részesülhetne, sok fájó könnyel kevesebb fakadna, sok romboló munka megszűnnék.

Ismerünk nyugtalan, izgó-mozgó gyermekeket. A tömegtanításnál és nevelésnél az ilyen gyermekek érzékeny akadályok, érezzük és éreztetjük is az elégtelenséget. Ha pedig az ilyen gyermekek szüleivel találkozunk s a gyermek fejlődésének történetét meghallgatjuk: lehetetlen bizonyos részvétet nem éreznünk irántuk, elégedetlenségünk, hahogy igazi nevelők vagyunk, mérséklődni fog, keressük a módját annak, hogy még a tömegnevelés keretén belül is hozzájáruljunk ahhoz, hogy a nyugtalan, izgó-mozgó gyermek néminemüleg nyugodtabb munkához szokjék s fizikai erőinek fokozásával, bizonyos autoszuggesztióval megtűrhető elemmé változzék.

Bizonyára sokféle kvalitás kell ehhez a munkához, bizonyára terhes feladat ez, s ha a szülők, akik saját családjuk szűk körében gyermekeik között kiáltó ellentétű vonásokat figyelhetnek meg, látják a bánásmód különféleségét is, mely a nevelésben szükséges, hogy célhoz juttassa őket: fontolóra veszik a tanítók és nevelők munkájának ez irányban való óriási nehézségeit; lehetetlen be nem látniok, mennyire szüksége van a nevelőknek a szülőkre s viszont a szülőknek arra, hogy gyermekeik fejlődése iránt minden időben érdeklődjenek.

*

Az a kérdés merül fel, hogy miképpen legyen állandó s áldásosan tevékeny ez a közös munka?

Egyik-másik iskola megkezdte az utóbbi években az úgynevezett szülői értekezleteket; továbbá rendeltileg utasították legutóbb a középiskolák igazgatóit, hogy minden intézetben »szülőket fogadó szobá«-ról kell gondoskodni, hogy minden tanár tűzzön ki hetenkint egy bizonyos napon egy órát, melyben őt a szülők, ha gyermekeik felől tudakozódni akarnak, megtalálhassák s vele beszélhessenek.

A *szülői értekezletek* tulajdonképpen pedagógiai szaktanácskozások voltak, egy-egy nevelésügyi kérdés felvetése, fejtegetése, az érdeklődő szülőknek hozzászólása a kérdéshez. Mindenestre jobb a semminél s az első lépés arra nézve, hogy nevelők és szülők gondolatokat közöljenek egymással, munkájuk közös célja összehozta őket, egy-két jóra való idea felszínre vetődött, némi, habár laza kapcsolatot teremtett az iskola és a szülei ház között. Szükség volt reá, de attól félek, hogy ebben a formában nem fog célhoz vezetni.

Azért nem fog célhoz vezetni, mert tömegtanácskozás sohasem alkalmas arra, hogy vezető gondolaton és merő általánosságon kívül egyebet adhasson. Én a szülők és nevelők értekezését bizalmasabbnak, őszintébbnek, melegebbnek és közvetlenebbnek szeretném látni. Arra a szülői értekezletre, amelyet az összes szülőkkel akarnánk tartani, nem jön el minden szülő s ha eljön is: hánynak van bátorsága, kedve és rátermettsége arra, hogy az összes tanárok, a többi szülők előtt elmondja azt, ami esetleg a szívét nyomja, hogy feltárja aggodalmait, kétségeit, panaszát? Én attól tartok, hogy az ilyen szülői értekezleteken a felszólalók között lesznek olyanok, akik tapsra vágnak inkább, mint okulásra, vagy oktatásra s gyakran azok hallgatnak a leginkább, akiknek a legtöbb mondanivalójuk volna. Szegényebb sorsú tanulóink szülei nem is mernének eljönni, nemhogy felszólalnának, pedig az iskolának minden szülő vallomására egyformán szüksége van, mert az iskolának minden tanulóra egyformán kell szerető gondját kiterjesztenie.

Az eddig megkísérlett szülői konferenciák az ankéteket juttatják eszembe. Nagyon divatos dolog az ankét, alkalmas arra, hogy bizonyos jelszavakat kidobjon a piacra és propagáljon, alkalmas arra is, hogy a beszédben gyakorlottak sokat beszéljenek, de arra nem alkalmas, hogy valamit megteremtsen. A szülői konferencia sem alkalmas arra, hogy meleg, közvetlen és igaz kapcsolatot teremtsen az iskola és a szülői ház között.

Én a szülői konferencia helyett meghívnám mindennap a szülőket az iskolába. Azt mondanám: jertek és beszélgessünk gyermekeitekről; az iskola nevelőintézet, nem hivatal, az iskola egy nagy család, melyhez

eljöhet látogatóba az, aki ehhez a családhoz tartozik, már pedig mindenki tagja e családnak, ha gyermeke itt tanul s ha szereti gyermekét. Az iskolában nem lehet senki szívesebben fogadott vendég, mint a szülők. Az olyan szülők, akik az iskolát szeretik, az iskola munkájában bíznak s az iskola munkájából részt kérnek.

Hát vannak másféle szülők is?

Vannak. Bizonyos kategóriákba sorozom őket. Vannak, akik az iskolát szükséges, de nem túlságosan kedvelt intézménynek nézik, szívesen fogadnak minden kritikát, amely az iskolára nézve kedvezőtlen, tódítják is, ha arra alkalom kínálkozik, ítéletük egyoldalú, mert nem kedvelvén azt, nem is óhajtják közelebbről megismerni. Vannak szülők, akik csak akkor látogatnak el az iskolába, ha arra feltétlenül szükség van, az úgynevezett: veszély idején. Szorongó szívvel jönnek, előre félnek attól, amit hallani fognak, sok a védőszavuk, kevés a beismerő vallomásuk, kérni tudnak, de együtt dolgozni az iskolával nem. Vannak végül szülők, akik — úgy mondják — nem akarnak a tanítóknak terhére lenni, mert abból a hibás felfogásból indulnak ki, hogy a tanítókra nézve teher, ha a tanulókról kell a szülőkkel beszélniök.

És hogy igazságosak legyünk, meg kell azokról a szülőkről is emlékeznünk, akik érzik azt a közeli kapcsolatot, mely őket az iskolához és az iskola munkájához fűzi. Ezeknek a szülőknek adassék tisztelet, de jóeleve ki kell jelentenünk, hogy kevesen vannak és arra kell törekednünk, hogy minél többen legyenek, hogy minden szülő ilyen legyen. És hogy ilyen lehessen, ahhoz az első lépést az iskolának kell megtennie, az iskola változzék át azzá a kedves, közös hajlékká, melybe a szülő vágyakozik, hol a humánus érzés a

domináló, hol a nemes értelemben vett demokrácia egymáshoz közelebb hozza a nagyokat és aprókat. Az iskola folyosóján tisztességtudó ifjak üdvözlő szóval fogadják az ő hajlékukba belépőt, nem lehet az idegen, mihelyt valamely tanulónak az apja vagy anyja, hozzátartozik a nagy családhoz. Az iskola kapujában, az iskola folyosóján ne álljon mord arcú szolga, aki kegyeket osztogat s görbe szemmel néz minden jövevényre, a szülők fogadószobájában ne legyenek instanciához, mert nem törvényszék az iskola, hanem közös hajlék; nem ítéletmondó, félelmes bíró a tanító, ki életnek és halálnak ura, nem csalhatatlan, hanem jót akaró ember, kibén ugyanannyi a fogyatékosság, a gyarlóság, mint többi embertársaiban. Fogadja a szülőket az iskolában az emberszeretetnek és emberbecsülésnek az érzése. Gondolkozzék így a tanító:

— Ez az apa vagy anya nehéz szívvel jött ide, fia vagy leánya miatt aggódik, hozzám jött, hogy tanácsot kérjen tőlem, hogy meghallja a szomorú hírt, mely miatt talán éjszakai nyugalma sem volt tegnap. Látom az arcáról, hogy gondokkal viaskodik, hogy nehéz kő nyomja a szívét. Vegyük le szívéből azt a nehéz követ, vigasztaljuk meg szegényt, ha módunkban áll, hiszen mi jó és emberszerető munkát akarunk végezni, nekünk nem az a célunk, hogy az anyai és apai szívet még jobban összeszorítsuk; akikről ítéletet mondunk, azok gyermekek még s nekünk az a kötelességünk, hogy a gyermekben a jót fejlesszük. Nekünk nem telhetik abban örömünk, ha az aggódó szülőknek rossz hírt, lesújtó ítéletet mondunk. A szülőknek ki kell a mi szavunkból éreznie, a mi arcunkról olvasnia, hogy a rossz hír nekünk is rosszul esik, hogy a jó hír nekünk is igaz örömet okoz.

Cselekedjünk így s megtettük a lépést arra nézve, hogy a szülők szívét megnyissuk az iskola iránt; igyekezzünk, hogy a szülők szeméből alágördülő könnyet meglássuk és jó szóval, vele való együttérzésünkkel letöröljük. Ülünk le megszorodott szívű embertársunk mellé s vegyük át a lelkiorvosnak a szerepét, keressünk orvosságot, beszéljük meg velök a betegséget, mutassunk rá az orvosságra s bizony mondom én, a mi munkánk áldásos lesz, szavunk termő talajba hull, az embertárs megérti embertársát s ez a megértés a fájdalmat is megszelidíti.

Minő érzés száll a tanító szívébe s minő érzéssel távozik el a szülő?

A tanítót, ha így cselekszik, valami kimondhatatlanul jó érzés szállja meg. Ő én ismerem ezt az érzést, ez volt erőm forrása, ez volt jutalmam s midőn erre gondolok, megszáll a boldogság érzése, hogy megtaláltam az utat, melyre lépnem kellett, midőn arra a belső sugallatra hallgattam. Érezni fogja az a tanító, hogy ő jót cselekedett, el fogja hazáig kísérni a megvigasztalt, a terhétől megkönnyített szülői szívét, a reménysugár, melyet szavaival felgyújtott, belevilágít a jövőbe, a hit, melyet megerősített, tovább fog hatni és tette serkenti a szülőt, az érdeklődés, melyet felkeltett: hasznára válik az iskolának és a szülői háznak. Ezt fogja érezni a tanító.

A szülő pedig érezi, hogy nincs egyedül; van, aki támogatja, nekibátorodik s munkához lát, követi az útmutatást, kezd részt venni az iskola munkájában, kezd gondolkozni s a mérő érzés helyét okos akció foglalja el. Felébred becsülése az iskola iránt, tisztelete és bizalma a tanító iránt, a hálának közvetlen, buzdító érzése tölti be a szívét, kötelességének tudatára ébred

s erre a kötelességre gyermekünk és az iskola iránt soha sem volt nagyobb szükség, mint ebben a mai társadalomban.

Fordítsuk a képet a visszájára. Nem örömmel teszem, de az igazság úgy kívánja.

Járuljon az aggódó és megszorodott szívű apa vagy anya a tanítóhoz, akinek kedvetlen az arca, mord a szava, aki nem tud vigasztalni, csak ítéletet mondani s akinek kedve telik abban az ítéletben: vajjon nem rombolt-e le az ilyen tanító egy hidat, mely a szülői házat az iskolának bástyázott várával össze akarta kötni, nem tépett-e el egy láncszemet, mely hivatva lett volna arra, hogy a szülőt oda kösse az iskolához, nem szorította-e még jobban össze az amúgy is fájó szülői szívet, nem tépte-e ki csirájából a bizalomnak gyöngé növényét?

Pedig az iskolának és a tanítóknak nem romboló, hanem építő munkát kell végezniök.

Tegyük szívünkre a kezünket: szülői ház és iskola, mindkettőnkben sok a hiba, sok a mulasztás, mindkettőnknek előbb hibáinkat kell beismernünk s reá térnünk arra az útra, mely célhoz vihet.

Be kell látnunk azt, hogy nekünk egymásra feltétlen szükségünk van, egymás nélkül nem tudunk derekasán dolgozni; be kell látnunk, hogy kölcsönös megértés, becsülés nélkül dolgozni nem lehet; s ha ezt beláttuk, fogjunk hozzá gyermekeink érdekében a hibák kiküszöböléséhez.

*

Egyszerű, szűk keretek között mozgó családi ünnepet rendez az iskola. Nem vesz benne más részt, csak a mi gyermekeink s azok, akik gyermekeinket

tanítják és nevelik. Nem az a céljuk, hogy erejükön felül mutogassák magukat, csak bizonyosságát akarják adni, hogy valamit tanultak s maguk és szüleik, meg tanítóik öröme a színét-javát annak, amiben némi ügyességre tettek szert, bemutatják. Ez nem vetélkedés nem tapsok éhsége, ez családi ünnep. Itt kell az egész családnak lennie, hogy örvendezzék annak minden tagja, ne csak az, akinek a fia szerepel, minden tanulót a miénknek, a mi családukhöz tartozónak kell tekintenünk.

Ezt sem nézem másnak, mint szülői értekezletnek. Apa, anya eljött, hogy lássa azt a környezetet, amelyben fia vagy leánya tanul, fejlődik, némi eredményt lát, gyermekének a társait, nevelőit látja együtt, szív abból a közös levegőből, melyet az iskola közös szellemének neveznek s melyről oly sokszor esik szó, anélkül, hogy megvalósítva látnók. Az iskola közös szelleme nálunk egyike azoknak a levegőben gyökértelenül lebegő társadalmi frázisoknak, melyről írnak, beszélnek (főleg tósztokban), de megvalósítására komolyan nem törekszenek.

Lám, ti szülők, midőn eljöttök mind az iskolának családi öröme s gyönyörködtök nemcsak a magatok, hanem szülőtársaitok gyermekeinek az ügyességében, hathatósan hozzájárultok ahhoz, hogy annak a társadalmi frázisnak, amely gyökértelenül lebeg a levegőben, gyökere nőjön s ez a gyökér finom szálaival bekapaszkodjék a ti szívetekbe s az iskola termőtalajába, a száz meg száz gyermeknek a szívébe, mindkettő hathatós táplálója, izmosítója és továbbfejlesztője lesz.

Az olyan iskolának a tanulói, melynek családi ünnepén minden szülő ott van, érezik, hogy az ő iskolájuk becsült és kedvelt intézmény, hogy az ő iskolájuk-

nak vonzó ereje van, büszkék lesznek iskolájukra, örömmel sietnek beléje s fáj nekik, ha el kell szakadniok tőle. Ha otthon azt hallják szüleiktől, hogy mily örömet mennek az iskola ünnepeire s keresik az alkalmat arra, hogy találkozzanak a tanítókkal és nevelőkkel : a kapocs, mely a tanulót az iskolához és tanítóihoz fűzi, szorosabb lesz, érezni fogja, hogy neki az iskola második otthona, szívesen felkeresett otthona.

És nekem kedvem telik abban, hogy a szülők és az iskola meleg, bizalmas viszonyának a hatását még tovább is figyelemmel kísérjem. Nevelő hatás is rejlik benne, amely átmegy lassankint a társadalmi érintkezés mostani szeretetlenségébe s azt némileg mérsékelni fogja. Mert van-e, aki kétségbe vonja, hogy a társas érintkezésben nagy a szeretetlenség, mértéktelen a gőg, a kiméletlenség? Mikor a legtöbb szó esik a szociális érzésről, midőn lépten-nyomon arról elmélkedünk, hogy közelebb kell hoznunk az embereket egymáshoz : elijesztő a tapasztalat. Egy ideges, türelmetlen, kenyérharcban eldurvult generációval állunk szemben, mely tele van gőggel, nyersességgel, irigységgel. Menj be ügyes-bajos ember létedre valamely hivatalba, ám mielőtt a küszöbre rátennéd a lábadat, öltö alázatos, kérő arcot, határozd el, hogy nem veszel semmit zokon, kérni fogsz, mindig csak kérni ; ha rád mordul a hatalmas hivatali közeg, akkor még alázatosabb leszel ; hiába háborog az elméd, a véred, az emberi érzésed : végig kell járnod a Golgothát, a legkeservesebbet, amely önérzetes embernek a földön adatott. Az előszobák nyomasztó hangulata reáfekszik a melledre, fojtogatja a torkodat, összeszorítja a szívedet, keserű, néma zokogás tombol belsődben s hajlandó volnál e tapasztalatok után hazugnak tartani minden ígét,

amely hirdeti, hogy a humanizmus virágzásának korát éljük, midőn az individuálizmus olyan bántó orgiákat ül.

Ezen változtatnunk kell s íme, midőn az iskolának és a szülői háznak az egész vonalon, a tanítás és nevelés minden intézményében gyökeres reformját sürgetjük : ez a messze vivő, diadalmas, nemes cél lebeg a mi lelkünk szeme előtt. A vén fát nem hajlíthatod, mert eltörik, hajlítsd, irányítsd nevelő és szülői ház a gyermeket. Állíts példát eléjük, amely eleven és utánzásra készítő, ne ellenségeket, hanem erkölcsös alapon, humanus érzések okos láncával összefűzött jó barátokat lásson a gyermek szülőiben és tanítóiban, lássa az első igazi szociális munkát, melyen az új társadalomnak s a jövő iskolájának fel kell épülnie.

Emberek kerüljenek ki ebből az iskolából, emberek a szó legnemesebb értelmében, akik érzik, mert belátják, hogy az egyetemes fejlődés csak az igazság talajában verhet gyökeret, csak a méltányosság levegőjében válik életképessé, hogy mindaddig, míg az iskola és a szülői ház nem egyesülnek a közös célokért küzdő munka szent nevében igazi társakká, nem vagyunk egyebek összes reformáló és javító törekvéseinkkel a szélmalom ellen küzdő, álomkergető manchai lovagnál.

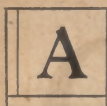
És én szeretném, ha gyenge hangomnak a szívemben levő nagy szeretet olyan erőt és hatalmat tudna kölcsönözni, hogy attól, mint a bibliai Józua trombitájától, csodamódra leomlanék az emberek közönyének rideg fala ; ha megdobbanna az iskolák szíve s az emberszeretet csodaszép melódiája magába olvasztaná a mai társadalom bántó, leverő, kétségbeejtő diszharmóniáját !

VII.

A NEVELÉSNEK NÉHÁNY ÚJABB KÉRDÉSE.

(A KOEDUKÁCIÓ. — A NŐK ISKOLÁZTATÁSA. —
A NEMI FELVILÁGOSÍTÁS.)

Országos Széchényi Könyvtár

kérdések historikumába nem mélyedünk bele, s ezért sem a koedukáció, sem a nők felsőbb vagyis egyetemi oktatásának, sem az évek óta szorgalmazott nemi felvilágosításnak kérdését nem vizsgáljuk fejlődésük szempontjából, hanem tényeknek tekintjük, s a mi adott viszonyaink keretébe illesztve számolunk velök.

A koedukációval kezdjük. A fiú és leánygyermek együttes tanítása volna ez magyarul. Kiindul abból az elvből, hogy a tanítás és nevelés anyagában nem tesz különbséget, aminthogy a tanítás és nevelés célja is egységes. Mintája ennek is megvan a családban, hol fiú- és leánygyermek együtten nevelkednek fel, aminthogy a társaséletben is fiú- és leánygyermekre egyaránt az élettél való megküzdés vár. A mai társadalom fokozott munkát ró a nemzetre, a családra és ezek alkotó részeire : az egyénre is. A nők is rá vannak utalva arra, hogy kenyeret keressenek, sőt férj és feleség számos családban egyformán fizikai vagy szellemi munkát végez, hogy a megélhetés gondját könnyebbé tegye.

A koedukáció tehát azon az elven nyugszik, hogy teljesen egyenlővé tegyük a fiú és gyermeklányra az ismeretszerzést ; ne különítsük el a tudást, mondván : egyik része a fiúnak, másik része, s nyilván a kisebb : a leánygyermeknek való ; ne mondjuk azt, hogy a leánygyermeknek kisebb súlyú az agya, más az ismeretek iránt való szükséglete, a fiúgyermekétől eltérő az érdeklődése, hanem hirdessük a teljes egyenlőséget.

Fogadjuk el kiindulásunk pontjául ezt az egyenlőséget, s ennek alapján jelentsük ki, hogy a koedukáció az egész vonalon behozandó. Kezdjük meg az óvókban, folytassuk az elemi, a polgári s középiskolákban. Az egyetemről ne is beszéljünk, mert az egyetemen másképpen nem is lehet.

Ime, az óvókban együtt vannak a kis fiúcskák, a kis leánykák. Pompásan fest a kis padokon, lócákon a két nembeli apróság. Apró dialógusokban produktáltatja őket az óvónéni, fűzértáncot lejttenek, farkas és bárányt játszanak, megvan mindjárt a természetes szereposztás : a dialógusban a férfiú nem képviselője a kis nadrág, a női nem képviselője a kis szoknya ; farkas : a fiú, bárány : a leányka. Egyforma mondókákat ropogtatnak, szepegnek, szégyenkeznek, vagy harsányan kiáltoznak el. Tanulás, játék, eszmekörüknek, kiseded agyuk működésének megfelelő. Minden rendben van. A kisededővő szélesebb keretekben mozgó gyermekszoba, melynek ideális célja a szórakoztatva oktatás. Nem speciálizálódik el semmi, nincs is reá szükség. A fiugyermekek többet lármáznak, a leánygyermek többet panaszkodnak, a leánygyermek szelidsége hat némileg, még pedig jótékonyan a szilajabb és mozgékonyabb, erőmutogató, gyakran hatalmaskodó fiúkra, viszont a fiúk elevensége, a felelés-

ben való bátorsága a félénk leánykákra. Ugy hiszem, ebben reámutattunk a koedukációnak nevelői szempontból való fontosságára ezen a fokon.

A falusi kiseddóvók világa egyenletesebb polgárokából áll. Elvétve látunk egy-egy szebb ruhát a gyengén öltözöttek között, csupa földművelők, egy-két kisiparos gyermeke jár a falu kiseddóvójába, itt tehát a demokratikus érzés nevelése szempontjából kevés történhetik, ámde a városok s főleg nagyvárosok kiseddóvíiban tarkább világ tárul elénk. A szegények és jobbmódúak gyermekei gyűlnek itt össze, a szegények száma jóval nagyobb, mint a jobbmódúaké, mert az anyai aggodalom igen sok családban nem engedi meg, hogy kiseddóvíba küldje a gyermeket. Az epidémiától s a rongyosok társaságától való félelem az indító okok. Amennyire megértjük az első okot, annál kevésbbé helyeseljük az utóbbit, bár meg tudjuk magyarázni. A városok s főleg a nagyvárosok utcái, a munkáslakta házak udvara, folyosója, lakószobái buján tenyészti a kettős mētelyt: a ragályos betegséget és a mosdatlan beszédet. A szavak előbb értelem nélkül, majd tudatosan ajkára szállanak a gyermeknek, mondja azt, amit hallott, mondja annyi-szor, ahányszor hallja: tehát sokszor, s így sokszor megesik, hogy a jobbmódú családokba korán bejut éppen a gyermek közvetítésével a nagyvárosok utcai szennyének egy-egy foltja. Nemde a koedukáció az ilyen városi s főleg nagyvárosi kiseddóvíokban nem szolgálja, mert nem szolgálhatja a nevelést? Sőt úgy érezzük, hogy a szegénysorsú gyermekek a családból hozott dispoziciók miatt aggodalomra adnak okot. Mekkora szeretetnek, milyen bölcseségnek, milyen példátlan buzgóságnak kellene szakadatlanul azon

fáradoznia, hogy a nagyvárosok kisdédóvíiban a jól nevelt, tisztességtudó gyermekek hassanak jótékonyan a durvább faragásuakra, s hogy meglévén a hatás, ez otthon egészséges táplálékot nyerjen a szülők tisztességében, mert hiszen a szegénység és tisztesség nem ellentétes fogalmak, megférnek egymás mellett, aminthogy a jó ruha sem mindig oka a tisztességnek. Nekem úgy tetszik, hogy a nagyvárosok kisdédóvíiban a mi sajátos viszonyaink között a koedukáció még nem érett meg eléggé. Ahol az anya foglalkozhatik a gyermekkel, ne küldje kisdédóvíba, hanem legyen ő az óvónéni. Valóban minden anyának kell ehhez a szép foglalkozáshoz értenie. Ámde az összes szegényebb sorsú kisdédóví az óvóban kell lennie. El az utcáról, ki a sötét odukból, a nedves, sohasem szellőztetett szobákból a gyermekeket. Udvart nekik, hadd játszódjanak, kertcskét, hogy ássanak, meleg ruhát rájuk télen, hogy tagjaik össze ne gémberedjenek, ebédet nekik, hogy testi erőben gyarapodjanak, szeretetet, de nagyot és csodákat művelőt azoknak a nőknek a szívébe, akik közéjük mennek, hogy tanítsák meg őket rendre, tisztaságra, legfőképpen pedig tisztességre. A nagyvárosok gyermeknevelése mindjárt a legelső fokon gyökeres újításra szorul. A községi óvók számát meg kell tízszerezni, hogy minden gyermeknek jusson hely bennük, a napközi otthonok intézményét tovább kell fejleszteni, hogy az utcára ne kerüljön ki olyan korán a fiú- és leánygyermek. A kávéházakban mit keresnek a kisdédóvíkba való gyermekek? És mit keresnek ott az anyák? Az uzsonnai kávéotthonon is el lehet olcsóbban és hasznosabban fogyasztani s a krajcáros lapok elárusítására ne küldjük el gyöngé, fejletlen gyermekeinket, mert sem az utcák, sem a

vendéglők, sem a kávéházak nem arra valók, hogy nevelő hatást gyakoroljanak a gyermekekre. Izgalmas, lelketlen, durva hajsztát, mosdatlan beszédet, arcpirító jeleneteket mutat az utca a maga változatos színeképváltójában, letörli a gyermeki lélek üde hímporát, a nyomor vigasztalan képével megrémíti, s a kora tapasztalatok nem táplálják, hanem csökkentik a komoly munka iránt való kedvet. Még bele sem helyezkedett a családi élet kis világába, s ime kikerült a hullámszó, tajtékzó, kiméletlen élet vizére, melyen a kis sajka cél és kormány nélkül ide-oda tétováz, játékszere minden hatásnak, testileg nem fejlődik, agya korán viaskodik a legheterogénebb fogalmakkal, s a generáció, melynek egyetlen kisedővője a nagyváros utcája volt: etikai alap nélkül, bizonyos élnitűdés eszközeivel fölfegyverkezve legtöbbször nem hasznára, hanem kárára válik a társadalomnak.

Nem, a koedukációt a nagyvárosok kisedővőiben még elérkezettnek nem látom, hanem ahelyett mindazoktól a szülőktől, akik gyermekeikkel bárminő ok miatt foglalkozni nem tudnak, elvenném a gyermeket, s együtt tartanám őket a nap folyamán, hogy gondviselés alatt legyenek, testi és lelki szükségleteiknek megfelelő játék és foglalkozás mellett töltsék el a napokat.

És nem hallgatnék az olyan anyák érzelő, de nem őszinte szavaira, akik az anyai szeretet tiszteletre méltó frázisait szögeznék ellenembe. A gyermeknek vezetőre van szüksége s az olyan szeretet, amely sápitozni tud, de cselekedni és áldozatot hozni nem: a nevelésnek nem elősegítője, hanem akadályja. Avagy akadna-e józan eszű ember, aki nem üdvözlőné ujjongva az olyan intézkedést, amely kised gyermekét szerető

gonddal fogadja, értelmének fejlesztését elősegíti, állandó foglalkozáshoz szoktatja, lelkéből kiirtja azokat a burjánokat és gyomokat, melynek a magvát otthon hintették el benne? Hiszen az ember elszomorodva tapasztalja, hogy a nagyvárosi szegény emberek hajlékában — adassék tisztelet a kivételeknek — minő társalgás folyik a gyermekek füle hallatára, s minő jelenetek játszódnak le a gyermekek szemeláttára. Ennek a levegőnek irtózatosan megmételyező hatása van, s ezer meg ezer embernek jótevője volna az olyan intézmény, amely a gondviselés nélkül hagyott gyermekek ügyét ma hathatósan, az egész vonalon kiterjedő hatással felkarolná s véglegesen rendezné.

Lám, a koedukációnak már az első fokon, a kisdet-
óvásban is, minő nehézségei vannak !

*

Itt van az elemi iskola. Négy, sok helyütt hat tagozatban, osztályrendszerrel, megállapított tantervvel, férfiú és női tanítóerőkkel. A tanító- és tanítónőképzők adják meg a képesítést ezeknek az embereknek. Külön van választva a tanítóképzés is, mintha két különféle célt szolgálna. Egyik fiúgyermeket tanít, másik leánygyermeket, nyilván az a cél lebeg a tanítók szeme előtt, hogy a fiúgyermekre más élethivatás vár, mint a leánygyermekre. Az írás, olvasás, számolás, természetrajzi, földrajzi ismeretek közősek, de már a leánygyermeknek kézimunkára is szüksége lesz, ezt is kell tanítani, a testgyakorlás bizonyára mindkét nemre nézve egyaránt fontos, de a tanításnak a módjában van valami különbség. A fiúk tanítását rendszeren férfiú tanítóra, a leányokat női tanítóra bízták, mivel-hogy a fiúk — úgy mondják — erősebb kézre szorul-

nak s lévén ugyanannyi férfiú, mint női tanító, a munkában való differenciálódás valóban természetesnek is látszik. Kérdezem: a mi adott és meggyökeresedett viszonyaink között miként képzelhetnők el a koedukációt?

Nemde, minden fiú- és leányosztályt ketté kellene választanunk, hogy fiú- és leánygyermekek kerüljenek egy osztályba. Tennők ezt avval a pedagógiai célzattal, hogy a két nembeli ifjúságot egymáshoz szoktassuk, hogy a leányok szelidsége, rendszeretete, gyöngédebb lénye jótékonyan hasson a fiúgyermekekre. Erről az elméleti pedagógusok igen meggyőző hévvel szeretnek írni, de a gyakorlati pedagógusok a valóságban azt tapasztalják, hogy a hatás éppen ellenkező volna. Nem hozná közelebb, hanem még nagyobb ellentétet élesítene ki a fiúk és leányok között. Mert mi felnőttek a gyermek-lelket nem ismerjük eléggé. Azt kérdem én a szülőktől, kiknek fiú- és leánygyermekai vannak: vajjon a legszűkebb és legmelegebb iskolában, a családban, megtalálják-e a teljes harmóniát a fiú- és leánygyermekek között? A fiúgyermek nem zsarnokoskodik-e a leánygyermek fölött, az erősebbnek vele született jogánál fogva? Pedig ezek testvérek, közös tárgya van szeretetüknek, a napnak legnagyobb részét együtt töltik, közös örömeik és bánataik is vannak. Az iskolában összeverődő fiúk és leányok pedig egymásra nézve merően idegenek, az együttlét a napnak csak néhány órájára terjed ki olyan korban, mikor a belátás a minimális, az önzés a legnagyobb, az életviszonyok pedig, melyek között a gyermekek felnőttek: nagyon eltérőek.

Az iskolában tudvalevőleg főképpen a tanítás munkája folyik, a nevelés munkája csak elvétve talál-

ható meg, már pedig a két nembeli ifjúságnak együttes oktatása a legmélyebbre ható nevelés nélkül el sem képzelhető, mert csupa okos apai és anyai szónak sikerülne a fiúk és leányok összhangzó nevelése, s ez is csak akkor, ha igen mérsékelt volna az együtt tanuló gyermekek száma. A nagy tömegek tanítása nehéz, a nagy tömegek nevelése még nehezebb, sőt bizvást kimondhatjuk: teljesen lehetetlen.

Kisebb faluhelyeken kényszerűségből megvan az elemi iskolákban itt-ott a koedukáció, de a törekvés mindenütt odairányul, hogy a fiúkat a leányoktól elválasszák. Az egyneműek nevelése is nagy gond s aránylag kevés a rátermett ember, a két nembeli ifjúság nevelésénél minden tanítóra kettős feladat hárulna, mert az egyéniség szerint való nevelés lévén az irányító elv: másképpen kellene bánni a fiú- és másképpen a leánygyermekkel. Az ismeret, melyet közlünk közös, olvasmányaik közösek s én ebben a tekintetben a különválasztást nem helyeslem, mert a szemenszedett női olvasóknak szánt olvasmányok akaratlanul is egyoldalúak lesznek, hamis tükrévé változnak az életnek, holott a való életet kell megnemesítve feltüntetni azoknak a költői alkotásoknak, melyektől bizonyos egészséges hatást várunk. Éppen ilyen nemesítő hatást várnak a koedukációért lelkesülők az elemi oktatás s később a középfokú oktatás terén a két nembeli ifjúság közös tanításától, illetve nevelésétől.

És valóban szép és fölemelő is gondolatnak, melynél örömmel időzik a jóra és nemesre vágyó lélek; benne gyökeredzik a legfelségesebb eszme: az emberiség egy óriási család, az iskola, mely az emberiség jobbá tételén fáradozik, beleviszi a családiasságot az

ő munkájába, igen-igen, fiú- és leánygyermek szokjék minél korábban egymáshoz, ne tekintse egyik a másikat sem tökéletesebbnek, sem tökéletlenebbnek, a helyzetet, melybe az élet küzdelme állítja, ne tekintse a férfiú kiváltságosabbnak, a nő alárendeltnek, fejlőd-jék ki egységesebb világnézet, igazságosabb és méltányosabb; a fiúgyermek ismerje el, hogy az okos és tanult leánygyermek érték, melyet meg kell becsülni, s hogy a testi szépség nem egyetlen érdeme; viszont a leánygyermek jó korán tanulja meg azt, hogy a fiúgyermeknél is legfőbb érték a tudás, az életrevalóság mellett a föltétlen tisztesség, s hogy a daliás külső, a nyájas szó, a külső formákban nyilatkozó udvariasság, mind lekopásra szánt máz, melynek állandósága nincsen.

De vajjon ezek az érett gondolatok, a belátás maga, az értékelésnek a képessége ott kezdődik-e az elemi vagy középiskolában? Az ellenkezőt bizonyító példáknak egész sora áll előttem, aki ide s tova egy negyedszázad óta élek az iskolában, s foglalkozom az ifjuság nevelésével. Hiszen még azt sem tudtuk elérni, hogy különböző iskolák egykorú tanulói, fiúk a fiúkkal, leányok a leányokkal az érintkezésnek közvetlenebb, kedvesebb, társiasabb formáit keressék és megtalálják. Sok százados fejlődésünk mai képében éppen ez a legelszomorítóbb jelenség. Mi évtizedek óta plántáljuk gyermekeink szívébe a hazaszeretetet, a történelem vonzó példáit oda állítjuk követendő mintaképekül, lelkesedve mesélünk az összetartásról, egymás támogatásáról, a nemzeti erőnek minél összhangzóbb kifejlesztéséről: és gyermekeink ádáz ellenségek gyanánt állanak szembe egymással az utcán. Gonosz idegeneknek tekintik egymást.

És szabad-e ezen csodálkoznunk, ha ennek a társadalomnak szétszaggatott képét látjuk? A kenyér kérlelhetetlen harcában nem segítő, hanem ellenséges felek állanak egymással szemben; a tőke küzd a proletársággal, az értelmiség szétagozódik érdekkörök szerint; a címekért való versengés, mint áldatlan aknamunka tágítja a réseket, s holott a nevelés a koedukáció nagy fontosságát hangoztatja, maga az élő s példájával minden iskolánál intenzívebben nevelő társadalom a diszharmóniának képét nyújtja.

És éppen ez a társadalom a legnagyobb akadály a koedukáció megvalósításának főleg a városokban úgy az elemi, mint a középiskolákban. Hol van a gondolkodásnak az a komolysága, amely szükséges ahhoz, hogy serdülő gyermekeinket nembeli különbség nélkül közösen iskoláztassuk, tisztán abból a célból, hogy a nagyfontosságú szociális célhoz egy bátortalan lépéssel közeledjünk? Hol van az érzésnek az az egysege, amely minden aggódó szülőnek biztosítékot nyújt arra nézve, hogy a koedukáció nem fogja lerontani azt, amit ők okos szeretettel a családi körben leánygyermekük lelkében építettek? És végül hol van az a nevelő- és tanító-tábor, amely a koedukációval együtt járó kettős feladatra tudással, szeretettel, emberismerettel, türelemmel fölfegyverkezve bizton vállalkoznék? Kire bízom a fiú- és leánygyermekből összetoborzott osztály vezetését: férfiúra vagy nőre? Nyilván mindakettőre szükségem van, mert fölös számmal kerülnek ki a felsőbb iskolákból, ámde vajjon nem lesz-e a női tanító erélye, fegyvelmező képessége csekély ahhoz, hogy a fiúkat rendben tartsa, hiszen általános a panasz az elemi iskola alsó két osztályában is, hogy a fiúk nagyon rakoncátlanok; s vajjon nem

lesz-e a férfiú tanító szigora, gyakran ridegsége káros hatással a leánygyermekre s kivált a finomabb lelki világuakra, a testi és lelki konstrukciójukban törekényebbekre? Mindezek finom részletkérdések, amelyekkel számolnunk kell, ha a koedukáció kérdését minden oldalról meg akarjuk világítani. Újabb törekvéseinkben sok minden szépen hangzik a papiroson, olyan, mint a felizgatott képzeletnek szépséges látománya, mely lelkesedésre késztet, de midőn a talajt keressük, hova ezt a kényes, gyöngéd délszaki növényt belé akarjuk plántálni: szomoruan kell bevallanunk, hogy ez a klíma még zord, ez a föld még nincsen előkészítve, ezen még sokat kell munkálnunk, amíg alkalmassá válik erre a feladatra.

A természetes fejlődés nagy törvénye is azt tanítja, hogy midőn egy meggyökerezett intézményt újjal akarunk kicserélni, előbb az emberek elméjét kell arra előkészítenünk, a talajt kell egyengetnünk, mert az újításokért a fiatal elmék rajonganak, mivelhogy a kellő tapasztalat mérséklő erejét nem ismerik. A koedukációnak is még hosszú ideig kell olyan eszmének maradni, amely érik (s megérni talán sohasem fog); a koedukációt is meg kell előznie a talajelőkészítés lassú, következetes munkájának, amely nem egyéb, mint a társadalom szellemi életének hatalmas nivellálása, meg kell indulnia a munkának minden téren, hogy a mai széttagoltság hovatovább tünedezzek, hogy az emberek közelebb jussanak egymáshoz, hogy az emberek érezzék az összetartozást, mert mindaddig, míg ez az összetartozás csak a szociológusok és nemesebb gondolkozásúak, az emberszeretők szívében van meg, s egy-egy felolvasáson hangzik fel: az építés munkáját nem kezdetjük el.

A feminizmus kérdése szintén megoldásra vár. Ez a kérdés a nőknek a férfakkal való teljes egyenjogúságát hozta szőnyegre, s hahogy megszólaltatnók, a következőket mondaná: »Mi nők a társadalomnak éppen olyan tagjai vagyunk, mint ti férfiak; kivesszük részünket a fizikai és szellemi munkából, hozzájárulunk a család fenntartásához, elfoglalunk felelősséggel járó társadalmi állásokat, s minthogy a reánk rótt kötelességeknek megfelelünk, részesedni óhajtunk mindazokban a jogokban is, amelyek a társadalom munkás tagjait megilletik: részt kérünk a politikai jogokból, melyeknek gyakorlására megvan, s még fokozottabb mértékben meglesz az eljövendő női nemzedékeknek az érettsége, a tanultsága, kívánjuk, hogy az elmúlt ezredévek lekötött és tisztán családi életre szánt nőit a megváltozott társadalomban más szemmel nézzék, más mértékkel mérjék, nyiljanak meg előttük mindazok a foglalkozások, amelyek kiművelt elmét föltételeznek, az alárendeltség helyébe lépjen a mellérendeltség, polgártársak kívánunk lenni!

Úgy látjuk, hogy ez a kérdés a legszorosabb összefüggésben van a nagy szociális mozgalommal, az vetette fel, mint természetes következtetést. A munka elvén felépülő — s legalább papirosan már felépített társadalom — nem zárhat ki a kebeléből egy egész nagy osztályt, amely az emberi munkának tekintélyes hányadát végezi el, s tegyük hozzá: nagyon jól végezi el. A gyárak, irodák, iskolák sok-sok ezer nőnek a munkáját gyümölcsöztetik, az egyetemet végzett nők száma is évről-évre szaporodik, lesznek nő-orvosok, foglalkoznak a tudomány különféle ágaival, s hovatovább a társadalomnak egy külön osztálya fejlődik ki, amely versenyre kel szellemi munka tekintetében

a férfiakkal, igyekszik kóros előítéletként tüntetni fel a multnak azt a meggyőződését, hogy a nőnek egyetlen élethivatása az, hogy társa legyen a férfinak, anyja gyermekeinek, hitvestársa férjének.

En ezt így látom ; a fejlődés mozzanatának tekintem, amelyet nem mesterségesen idéztek elő, amely nem jelentéktelen, s amellyel számolnia kell a gondolkozó embernek, számolnia kell a nevelésnek is.

A nőnevelés régi típusa más képet öltött. A magánnevelőintézetek, apácaiskolák, állami leányiskolák igyekeznek olyan bizonyítványokat adni a leánynövendékek kezébe, amelyek egyik-másik kenyérkereső pályához belépőjegyül szolgálnak, leánygyermekünk tehát ma javarészt avval a céllal járnak az elemi és polgári iskolának elvégzése után még más iskolába, hogy diplomához jussanak, a diploma pedig kenyeret adjon a kezébe.

En ezt szomorú jelenségnek tartom, de konstatálnom kell, sőt helyeselnem is a szülőknek abbeli gondoskodását, hogy leánygyermekük jövőjét minden eshetőséggel szemben biztosítani akarják ; ha leánygyermekem volna, bizonyára én sem tennék egyebet, mert bizonyos, hogy a leánygyermek leendő sorsát félőbb aggodalommal nézzük, mint a fiúgyermekét ; a fiúgyermek maga választja élettársát, ha meg akar házasodni, a leánygyermeknek várnia kell, míg őt, választják ; a nőtlen férfiú állása után meg tud élni, de a férjhez nem menő leány, hogyha örökölt vagyona, diplomája árán szerzett kenyérkereső foglalkozása nincsen : nyomorog, kegyelemkenyérre szorul, vagy fizikai munkát kell végeznie, hogy éhen ne pusztuljon. Mivelhogy a leánynak is kenyeret kell szereznie : ifjusága legszebb éveit az iskolában tölti, s előkészül

arra a küzdelemre, amely reá az életben vár, s amelyről az előtte szerepelt női nemzedéknek — a személyes szolgálatot tevőkön kívül — sejtelve sem lehetett.

A kenyérszerző diplomás nő az újabb idők produktuma nálunk, s hirdetője annak a kornak, amely első és legfőbb principiumává a *munkát* teszi. Ez örvendetes, ezen ujjonganom kellene, s ime, én újólag visszatérek ahhoz, hogy szomorú jelenségnek tartom, ha leánygyermekeinket azért taníttatjuk, hogy egykoron kenyeret szerezhessenek maguknak. Bizonyára kissé avatag az én felfogásom, midőn a nőt eredeti rendeltetésének vissza szeretném teljesen adni: minden nőben, aki férjhez megy, anyát szeretnék látni, még pedig körülményeihez mértén művelt, tanult anyát. Szeretném ennek alapján így fogalmazni meg a dolgot: részesítsünk minden nőt az ismeretek megszerzésének teljes lehetőségében, nyissuk meg az egyetemet azok előtt, akik a tudásnak igazi szeretetéből indíttatva mennek oda, de soha semmi körülmény között ne tévesszük szemünk elől, hogy a nőt éppen női mivolta miatt a természet maga már jó eleve mintegy predesztinálja arra a hivatásra, melynél szebb, de nehezebb nincsen: hogy hitves és anya legyen.

Ha az ismeretszerzés nehéz évei alatt akár maguk az ismeretek, akár a környezet, akár egyes túlzó áramlatok a nőt ettől a természetes hivatástól eltérítik avagy evvel a hivatással szembe helyezik: akkor a kenyérszerző nő önmagát tagadja meg és az összhang megbomlik az ő belső világában, mert a nő lehet tudós, lehet nagyszabású költő, lehet elsőrangú adminisztráló tehetség, bámulatos ügyességű műtő-orvos: de mindig nő marad, s női mivoltának tudatától, bármint szeretne is egyik-másik — megszabadulni sohasem tud.

És éppen ez a körülmény vigasztal meg engem, valahányszor a női kérdés szélsőségeit és inkább szomorú, mint fonák túlzásait látom. A nyegle, külsőleg és belsőleg is fitogtatott önállósági viselkedés, a ruházatban és modorban megnyilatkozó emancipációnak piacra vitele, a férfúságnak idétlen utánzása, a nagy és feltűnő hangon való beszéd az utcán, vendéglőben, társaságban: mind lehangoló s nem mulattató különösségek. Úgy tekintem, mint mesterségesen szított lázadást a nőiesség ellen, mint makrancos csínyt a természet nagy rendjének ellenében, mint az ismeret-adta komolyságnak a megcsúfolását merő külsőséggel, mert vajjon ki volna hajlandó azt hinni, hogy a kávéházban tüntetőleg pipáló tudós nő sokkal többet tud, mint egy művelt anya, aki otthon tanítgatja gyermekeit, értékes könyveket olvas, sokat gondolkodik, s világosabban látja a maga célját, mint a különösségekben fáradozó tudós nő?

Azt kérdezem én töletek férfiaszkodó nők: kinek van szüksége a ti lehetetlen színű és formájú sipakotokra, a ti dohányzacskótokra és boros poharaitokra, a ti cinikus beszédeitekre? Hiszen ti evvel önmagatoknak s a női kérdés komolyságának ártotok a legjobban. Fegyvert adtok azoknak a kezébe, akik az ódon felfogást védik, mivelhogy abban nőttek fel, s ez újabb felfogást mind halálíg kárhoztatják. Gúnyt idézván fel magatok ellen, még az igazi tehetséget isgondolkozóba ejtitek: vajjon kövesse-e a belső sugallatot, mely tanulásra hajtja vagy fusson meg a társadalom gúnyos hahotájának hallatára?

Nem, hadd érje gúny, erős, maró gúny mindazokat, akik nem hivatásszerűleg, nem lelkesedésből, hanem hiuságból iratkoztak és iratkoznak be az egye-

temre, mert minden divatossá válhatik, talán még az igazság is, ha minduntalan erről beszélnek az emberek: ámde adassék tisztelet azoknak a nőknek, akik érezték lelkökben a tudás szomjuságát, elmentek a kútforróhoz, évekig merítették ebből a kútforból, de soha egy pillanatra sem feledkeztek meg női mivoltukról. A divatos tanulás sekély és zavaros víz, hamar kiapad s inkább időszaki mutogatásra van berendezve; ám az igazi tudás mély és kristálytiszt víz, amely híven, mint a tükör, úgy veri vissza a beletekintőnek a képét.

Nők, az üdítő forráshoz menjete; ámde csak az menjen, aki állandó szomjuságot érez. Az agynak nehéz és évek hosszú során át tartó munkájára csak az vállalkozzék, aki győzi erővel, győzi lelkesedéssel és győzi kitartással. Minél műveltebb a nő, annál nagyobb kincse a társadalomnak, mert ha tanult elme és finom ethikai érzés van együtt a nőben, s majdan anyában: e kettő együtt záloga a jövő nemzedék egészséges és okos nevelésének. A gyermeknevelést tartom a nő legszebb hivatásának, az anyai tisztet a legtermészetesebb foglalkozásnak, s már csupán ebből a szempontból is megadnám a lehetőség szerint minden nőnek a módot arra, hogy igazi tudásra tegyen szert. Igazi tudásra, mely irtózik a felületességtől, a sekélyestől, nem hódol divatnak, nem szedeget fel csillogó morzsákat, nem tesz különbséget férfiú és nő között, hanem kiegészítője az egész embernek, legfőbb attribútuma annak, hogy valaki a társadalomban helyét jól betöltse; úgy nézem a nőt, mint az én életmunkámnak osztályosát, akivel közlöm szándékomat, tervemet, várom buzdítását, reá szorulok gyakran tanácsára, meghallgatom ítéletét, beleavatom

az én foglalkozásom részleteibe, érdeklődöm az ő munkája iránt. Társam a nő, nem »hiú csecsebecs, haszontalan, de szép«; munkára szövetkezem vele, s bizom abban, hogy ő is derekasan elvégezi a munkának azt a részét, amely a társadalomban neki jut. Bizom abban, hogy az írógép, a varrómasina, a hivatalszoba, az iskola reá nézve is éppen olyan tisztességes szerszám és műhely, amelyet komolyan kell venni, meg kell becsülni.

És mert így gondolkozom, fáj látnom azt az örökségül reánk maradt hangot és modort, amely a két nembeli ifjúság egymás iránt való viselkedésében olyan bántó disszonanciát kelt. Örökség ez, melyet meg kell semmisíteni; a köztudatból ki kell irtani a nők szellemi képességének szuverén lekicsinylését; ki kell irtani az érintkezésnek azt a sajátságos formáját, amelyben több a bizalmaskodás, mint a tisztesség, több a külsőségekben nyilatkozó hazug udvariasság, mint a megbecsülésen alapuló szívesség, több a léhaság, mint a komolyság. Több tartalmat kell belevinni a két nemnek egymással való érintkezésébe s hozzá kell szoknunk ahhoz a gondolathoz, hogy bárminő szociális munkát szánjunk a nőnek: sorsunknak legközvetlenebb részese a nő, s minél inkább megbecsüljük, minél tartalmasabbá tudjuk életét tenni, annál derekasabb munkát végezhet s annál nagyobb lesz a száma az olyan nőknek, akik velünk együtt küzdenek közös célra. A házastársak élete új arculatot ölt, ha a feleség érezi, hogy egyenlő értékű az ő munkája a férje munkájával, s ennek arányában jut ki része a megbecsülésből; a kenyerét megkereső nő egyenlő értékű a férfiúval, aki hasonló munkát végez vele, mert a munka principiuma az egyedül igazságos minden társadalmi osztályozásnál.

Ami pedig a nők szavazójogát illeti: hát ettől sem kell olyan nagyon megijedni. Ma még jelszó, melyet heves ellenmondások között hangoztatnak, a gúny olcsó fegyverével ostoroznak. Fölötte alkalmas téma erre, de valójában minden nőnek, aki önmagát sőt néha egész családját fenntartja esze vagy keze munkájával, aki adót fizet, s a katonai szolgálatot nem számítva, az állam polgárainak mindennemű kötelességéből kiveszi a maga részét: joga van ahhoz, amihez hasonló kötelességeket teljesítő polgároknak van. Csak az a kérdés, hogy e jognak a gyakorlása olyan égető szükséglete-e a nőknek, mint azt a feministák túlzói hirdetik? Nekem úgy tetszik, hogy külföldi áramlat divatos szele nálunk a nők szavazójogának hangoztatása. Nem egyéb, mint az elnyomottak jajkiáltása, mivelhogy a feministák túlzói a férfiakat jogfosztóknak tekintik, ellenséges táborral szemben állóknak tartják magukat, pedig valójában a mult örökségével, a hagyománnyal, a közfelfogással állanak szemben, melyet egyoldalulag megváltoztatni nem fognak soha, ennek a megválasztatásához mindnyájunknak hozzá kell járulnunk, ezt közösen kell megcsinálnunk.

Ha a nők komoly ismeretek és komoly munka alapján teljesítik majdan kötelességeiket, ha több lesz az értékes, mint a szépen öltözködő asszony, ha az anyák egyszer tudatára ébrednek annak, hogy százszor több gyönyörűség van az édes és békés, a munkás és harmonikus otthonban, mint a társaságok tarka szórakozásaiban, ha a tisztas polgári vagy intellektuális munkakört betöltő nők a férfiakban becsületes munkástársaikat látják, s a férfiak részéről hasonló elbírálásban részesülnek: akkor szavazójogukat nem

fogják hánytorgatni, mert munkásságukkal a társadalomnak nagyobb hasznot hajtanak, maguknak nagyobb megelégedést szereznek, mint szavazójogaik gyakorlásával.

*

És a nemi felvilágosítás?

Ez is jelszóvá lett az utóbbi időben. Nyilván szükségét érezték s azért vetették felszínre. Belevonták az iskola keretébe, mintegy a nevelőknek szeretnék kötelességévé tenni. Mit is akarnak a nemi felvilágosítással?

De egy aggodalom megállít elmélkedésem fonalán, s ennek az aggodalomnak kifejezést kell adnom. A szellemi erős munkától féltém a gyöngé női szervezetet, féltém még az olyan nők szervezetét is, akik a szellemi munkára jól be vannak rendezkedve. Az erős szellemi munkának éppen abban az életkorban kell kezdődnie, mikor a női szervezet legkritikusabb fejlődési stádiumában van, mikor a test nevelése a legkiválóbb gondot kívánja meg. A tanulás, főleg a nagyon becsvágyó leányoknál tömérdek időt emészt meg, s ezt az időt zárt helyen, az asztal mellett görnyedve töltik el a leánygyermek, s ebben a munkában idegéletük megfeszül, elernyed gyakran, s csak azok nem sínylik meg, akik szüleiktől elegendő fizikai erőt örököltek, s ennek fokozatos fejlesztésére is tudnak a szellemi munka dandárjában gondot fordítani.

Nekem úgy tetszik, hogy az újabb generáció nem indul neki evvel a diszpozícióval, s mert éppen a szellemi munkával való foglalkozás a testi erőnek arányos fejlesztésével fordított arányban áll: a tehetséges szülők gyermekei a gyöngébb szervezetűek, a kevésbé

tehetségeseké az erősebb szervezetűek, s ime a tudásra való szomjúság amily dicséretes és megbecsülendő, éppen olyan kedvezőtlen a test megerősödésére. Már pedig a szervezet, melyet gyermekeinkre átörökítünk, bizonyos degenerációt tüntet fel. A nevelésnek az egész vonalon teljes reformra volna szüksége, mert hovatovább be kell látnia minden gondolkodó embernek, hogy gyermekeink az élet küzdelmébe kevesebb erővel mennek, mint ambícióval; leánygyermekünk gyakran nagyobb munkára vállalkoznak, mint amennyinek meg tudnak felelni. Az úgynevezett tanult nők egy része előbb vagy utóbb férjhez megy s családot alapít, s ha arra a nemzedékre gondolok, amely éppen a szellemi munkaerők abszorbeáló hatása alatt az ilyen házasságokból származik, úgy érzem, hogy aggodalmam nem alaptalan, s erős meggyőződéssel, sürgető hévvel hangoztatom: adjunk meg minden módot arra, hogy leánygyermekünk, akár igazi tudásszomjából, akár az általános áramlat hatása alatt felsőbb tanulmányokra vállalkoznak: testileg jobban fejlődhessenek, ellenállóképességük és munkabírásuk fokozódjék.

A cél okos, de vajjon alkalmas-e erre az iskola? Ha alkalmas, mikor történjék a felvilágosítás? Minő formában, melyik studium keretében, ki legyen a felvilágosító? Csupa kérdés, amelyekre meg kellene felelni.

Megszólaltatom az iskolát s kérdelem tőle: vállalja-e ezt a felvilágosító munkát? — »En iskola, bizonyos korban fogadom kebelembe a fiúkat és leányokat. Nagyon különbözők ezek a fiúk és leányok, mivelhogy különféle családok sarjadékai. Lesznek közöttük olyanok, akikkel otthon gyöngéd szülők törődtek, de

vannak olyanok is, akiknek nevelő dajkája a nagyváros utcája, a bérkaszárnnyák udvara, egy-egy zajos piaci terecske volt. Az egyik még a karácsonyfa szép mithoszát is vallja, a másik az élet s főleg a nagyvárosi élet iszapjában látta az embereket; gyermek az, felvilágosított koravén ez. Sehogy sem alkalmas a félig gyermekkor arra, hogy az egy tömegben levőket egyszerre felvilágosítsuk, de nem is szükséges. Elegendő ismeret nélkül szavamat nem értené meg a gyermek, a biológiának erre vonatkozó szép és magasztos meséjét fonákul fognák fel. Nem tanító, hanem édes anya kell ehhez a feladathoz, nem iskola, hanem szülői ház. A szerető, okos anya ösztönszerűleg is megérezi, hogy mikor kell gyermekét felvilágosítania és meg tudja értetni gyermekével. Egyszerű, természetes hangon, nem titokzatosan, nem szégyenkezve tárja fel a természet e törvényszerűségét, s a gyermek illúziója a valóságot megtudván, valósággá fog nemesülni, mert édes anyjától hallotta, s nem idegentől, nem durva, rideg hangon, idétlen röhögéssel súlyosbítva. Meg tudná-e ezt így csinálni az iskola? Az a felvilágosítás, mely a nagyvárosok iskoláiban vár a gyermekekre társaik révén: nyers és gyakran aljas, inkább csúfolódás, mint felvilágosítás. Mennyivel bölcsebb, az olyan szülő s főleg az édes anya, aki ezt megelőzi, s mintegy fulánkjától megfosztja az illetén felvilágosítás otrombaságát!

Ámde az iskolára később vár e tekintetben bizonyos feladat, nagyon fontos feladat, melyre sehol elegendő gondot nem fordítottak. Az egészséges testi neveléssel kapcsolatosan óvni kell az ifjúságot a nemi élet kórságai ellen. Ismerjük ezt a veszélyt, félünk tőle, a statisztika évről-évre szaporodó tényeivel meg-

döbrentő képét tárja fel a fiatal áldozatoknak, s nekünk nincs elég bátorságunk arra, hogy szóvá tegyük, orvosságról gondoskodjunk. A rosszul értelmezett szemérmesség, az örökségül reánk maradt előítélet az oka ; de legkiváltképpen az, hogy az iskola és a szülői ház között nincsen meg a szerető kapcsolat, a nevelők és tanulók között nincsen meg az a bizalom, amely ennek a kérdésnek minden mesterségesen reádisputált kényességét egy csapásra elvenné.

Minden betegség, amely megtámadja az ifjú szervezetét : betegség, melyet titkolni semmiféle okból nem szabad. A nevelő és az iskola ne álljon az ifjú előtt úgy, mint rögtönítelő bíróság, amely morális elvetemültségnek minősíti a szerencsétlen véletlent. A nagy- és kisvárosok utcája nem immunis, a szülők serdülő gyermekeikkel szemben vagy bűnösen közömbösek, vagy túlságosan szabad lábra engedik, gyakran olyan korban még, mikor az okos és szerető vezetésre még nagyon reászorulunk. Elmulasztják azt, hogy figyelmeztessék azokra a veszedelmekre, amelyek reájuk várnak. A komoly munkához jó eleve hozzászoktatott ifjuság a serdülő korban kevesebb veszélynek van kitéve, mint az olyan ifjuság, amely nem edzi testét, nem foglalkoztatja komolyan az agyát. Ez irányban még sok a tennivalónk, s hahogy elmulasztjuk, egész jövő generációk fogják megsínyleni. Mert ki tagadná azt, hogy a testnek épsége az alapja minden egészséges szellemi munkának, s bárminő gonddal igyekezzünk is minél mélyebbre ható szellemi tevékenységre alkalmassá tenni az ifjuságot : a korán kezdett élvezet-hajhászás kórságos csirái, ha egyszer befészkelődnek a szervezetbe, romboló munkájukat, e rettentő aknamunkát, az egész életen át feltartóztathatatlanul folytatják.

Apák, anyák és ti nevelők, akiknek gondjára serdülő ifjak testi és lelki épsége van bízva, eljövén a cselekvés ideje: rázzatok le magatokról minden oktalan álszemérmet, legyetek az elsők, akik intő, oktató, szerető, de okos szavaitokat fölemelitek. Értessétek meg a serdülő ifjakkal, hogy komoly foglalkozás, mérséklet, óvatosság és föltétlen bizalom legyenek vezető gondolataik; értessétek meg, hogy a földön legfőbb kincs az egészség, mert ez a munka, a boldogulás, enélkül nincs öröm, nincs megelégedés, enélkül az élet nem egyéb, mint a korán kezdődő szenvedések vég nélkül való láncolata.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

